

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Hatip YILDIZ

BEDİRHAN BEY VAK'ASI
(1842-1848)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞAHİN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

94 062

ERZURUM – 2000

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalının Tarih Öğretmenliği
Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri

Y.Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

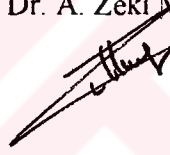
Jüri

Y.Doç.Dr. Selahattin TOZLU

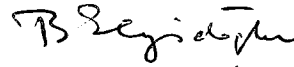

Jüri

Y.Doç. Dr. A. Zeki MEMİOĞLU

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20.04.2000

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM	
TARİHTE CİZRE VE CİZRE BEYLİĞİ.....	6
A.TARİHTE CİZRE.....	6
B.CİZRE BEYLİĞİ.....	8
1.Kuruluştan Osmanlı İdaresine Geçişine Kadar Cizre Beyliği'nin Durumu.....	8
2.Osmanlı İdaresinde Cizre Beyliği	10
II.BÖLÜM	
XIX.YÜZYILDA BEDİRHAN BEY İDARESİNDE CİZRE.....	15
A.BEDİRHAN BEY'İN CİZRE YÖNETİMİNİ ELE ALMASI.....	15
1.Bedirhan Bey'in Kimliği.....	15
2.Bedirhan Bey'in 1830-1842 Yılları Arası Cizre ve Bohtan Mütesseslimliği.....	16
a.Osmanlı Devleti'nin 1833-1839 Doğu Harekâtı Sırasında Bedirhan Bey'in Durumu.....	17
b.Cizre'nin Bazı Bölgelerinin Musul Eyâletine Bağlanması.....	19
c.Bedirhan Bey ve Cizre Ahalisinin Yeni İdarî Statüye Tepkileri..	20
B.BEDİRHAN BEY'İN 1842-1846 TARİHLERİ ARASI CİZRE VE BOHTAN MÜTESELLİMLİĞİ.....	21
1.Bedirhan Bey'in Musul Valisi Mehmed Paşa ile İlişkisi.....	21
2.Bedirhan Bey'in 1842 Yılındaki Bazı Teşebbüsleri.....	22
3.Babıali'nin Bedirhan Bey'e Karşı Tutumu ve Cizre'nin Yeniden Diyarbekir'e Bağlanması.....	23

4.Han Mahmud'un Durumu (1839-1842)	25
5.Bedirhan Bey'in 1843 Nasturî Harekâtı.....	26
a.Nasturilerin Bölgedeki Kürt Aşiretleriyle İlişkileri.....	27
6.Bedirhan Bey'in 1843 Nasturî Harekâtına Karşı Babırali ve Yabancıların Tutumu.....	32
a.Babırali'nin Tutumu.....	32
b.Yabancıların Tutumu.....	34
7.Bedirhan Bey'in Sadakatını Gösteren Bir Olay.....	34
8.Diyarbakir Eyâleti Redif Askeri'nin Toplanması.....	35
9.Babırali'nin Bedirhan Bey Gâilesi İçin Yaptığı Ön Hazırlıklar.....	36
10.Babırali'nin Bedirhan Bey'i Son Te'min Gayretleri.....	45
11.Bedirhan Bey'in İtaatsizliğinin Ortaya Çıkması.....	49
C.İKİNCİ NASTURÎ OLAYI VE YABANCILARIN MÜDAHALESİ.....	51
III.BÖLÜM	
BABIALİ'NİN BEDİRHAN BEY GÂİLESİNİ ORTADAN KALDIRMA TEŞEBBÜSLERİ.....	
A.OSMAN PAŞA'NIN BEDİRHAN BEY ÜZERİNE HAREKETİ.....	60
1.Osman Paşa'nın Samsun'dan Hareketi.....	61
2.Padişah'ın Bedirhan Bey'e Gönderdiği Mektup.....	63
3.Osman Paşa'nın Diyarbakır'dan Cizre'ye Hareketi.....	64
a.Yezdan Şîr ve Diğer Beylerin Teslimi.....	65
b.Ferîk Ahmed Paşa'nın Muş Taraflarına Memuriyeti.....	66
c.Anadolu Ordusu'nun Cizre'ye Hareketi Sırasında Bedirhan Bey'in Durumu.....	67
B.1847 YILINDA HAN MAHMUD VE DİĞER BEYLERİN DURUMU.....	70
1.Han Abdal'ın Osmanlı Hükümeti Tarafına Geçmesi.....	70
2.Han Mahmud'un Osmanlı Ordusuna Teslim Olması.....	72
C.BEDİRHAN BEY GÂİLESİNİN ORTADAN KALDIRILMASI VE SONUÇLARI.....	74
1.Bedirhan Bey'in Orak Kalesine Sığınması ve Orada Teslim Olması.....	74
2.Ordunun Taltifi.....	74

3.Bedirhan Bey'in Tesliminden Sonra Bölgede Girişilen Faaliyetler..	75
a.Han Mahmud ve Maiyyetinin Dergül'e Sevki.....	76
b.Van Sancağında Tanzimatın Uygulanışı.....	76
c.Büyük Kalelere Asker Yerleştirilmesi ve Küçüklerin İmhası.....	77
d.Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Aileleriyle İstanbul'a Sevki...	77
4.Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un İstanbul'daki Durumları.....	78
5.Bedirhan Bey ve Ailesinin Girid'e Gönderilmesi.....	79
6.Han Mahmud ve Ailesinin Rusçuk'a Gönderilmesi.....	80
7.Osman Paşa'nın İstanbul'a Çağırılması.....	81
8.Kürdistan Eyâleti'nin Oluşturulması.....	82
9.Yabancıların Memnuniyeti.....	86
IV.BÖLÜM	
BEDİRHAN BEY'İN 1847'DEN SONRAKİ DURUMU.....	89
A.BEDİRHAN BEY'İN GİRİD HAYATI.....	89
1.Bedirhan Bey ve Arkadaşlarının Ekonomik Durumu.....	89
2.Bedirhan Bey'in İstanbul'a Çağırılması.....	92
B.BEDİRHAN BEY'İN İSTANBUL HAYATI.....	94
C.BEDİRHAN BEY'İN ŞAM HAYATI VE ÖLÜMÜ.....	97
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	103

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BEDİRHAN BEY VAK'ASI
(1842-1848)

Hatip YILDIZ

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞAHİN

2000 - Sayfa: 103

Jüri: Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞAHİN

.....
.....

Bu tez çalışmasında; Babıali tarafından Cizre ve Bohtan mütesellimi olarak tayin edilen ve 1842 yılından itibaren devlete karşı uygunsuz tavırlar sergilemeye başlayan Bedirhan Bey'in, hangi sebeplerden dolayı bu hareketlere giriştiğinin, ana belgelere dayandırılarak, açığa kavuşturulması hedeflenmiştir.

Tez, giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Giriş kısmında, Osmanlı Devleti'nin 19.Yüzyıldaki genel yapısı ve meydana gelen diğer iç ayaklanmalar ve bu ayaklanmaların nasıl bastırıldığından sözedilmektedir.

Birinci bölümde, Cizre Beyliği ve Cizre kasabasının, kısa tarihçesi anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, Bedirhan Bey'in Cizre mütesellimliğinden, Musul Valisi ve Nasturi milleti ile olan ilişkisinden ve Babıali ile arasının niçin açıldığından sözedilmektedir.

Üçüncü bölümde, Babıali'nin, Bedirhan Bey gâilesini ortadan kaldırmak için giriştiği teşebbüslerden bahsedilmektedir.

Dördüncü bölümde, Bedirhan Bey'in 1847'den sonraki sürgün hayatı, İstanbul'a geri dönmesi ve Şam'da ölümü anlatılmaktadır.

Sonuç kısmında ise, Babıali'nin tüm uyarılarına rağmen teslim olmayan Bedirhan Bey'in, sonuçta teslim olmak zorunda kaldığı ve ailesiyle beraber önce İstanbul'a ve oradan da Girid'e sürgün edildiği, 1969'da Şam'da vefat ettiği ifade edilmektedir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE EVENT OF BEDİRHAN BEY
(1842-1848)

Hatip YILDIZ

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

2000 – PAGE: 103

Jury: Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

.....
.....

The target of the this study is to point out by real document the cause of improper behaviour after 1842 of Bedirhan Bey who appointed to the Cizre and Bohta as a tax collector (mütesellim) by the Sublime Porte.

This study is consists of Introduction, four main and Conclusion, four main and Conclusion chapter. In the introduction, general structure of Ottoman Empire in 19. Centure, other revolts and how they pushed down are explined.

In the first chapter, short history of Cizre town and is belonging to the state are elucidated.

In the second chapter the tax collector duty of Bedirhan Bey and his relation to the governor of Şam and Nasturi nation and the cause of breaking with the Sublime Horte are explained.

In the third Chapter, the attempts of the Sublime Porte to eradicate the trouble of Bedirhan Bey are clarified.

In the last Chapter, Bedirhan Bey's exile life after 1847, his return to İstanbul and the death of him in the Şam are explained in the Conclusion, althought the all warnings Bedirhan bey who didn't accept the Surrender ing is expelled to obe the surrender and after gone to İstanbul with his family, exiled to Girid. After that died in Şam in 1969.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti güçlü olduğu zaman, tereddütsüz olarak, bazı bölgelerin idaresini yerli yöneticilere bırakmıştı. Ancak merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte bu şekilde idare edilen bölgelerde bazı olumsuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bölgelerden biri de Cizre ve Bohtan yöresidir. Cizre ve Bohtan bölgesi yıllarca rahat ve huzur içerisinde idare edilecektir. Ancak 1843 yılından itibaren, Bedirhan Bey'in idaresinde olan bölgede huzursuzluk baş gösterecek ve Bedirhan Bey'in hareketleri, hükümet tarafından iyi karşılanmayacaktır.

Bedirhan Bey ile ilgili eserlerde ve yapılan araştırmalarda, Bedirhan Bey'in hareketleri ve giriştiği faaliyetler hakkında değişik düşünceler yer almaktadır. Bazı eserlerde, Bedirhan Bey'in bağımsız bir Kürt devleti kurma gayesiyle hareket ettiği ifade edilirken, bazılarında da Bedirhan Bey'in Anadolu'da ortaya çıkan güçlü âyânlar gibi nüfûzunu arttırmak ve hakimiyet alanını genişletmek gayesiyle çeşitli faaliyetlere giriştiği ve kendi başına bir takım olumsuz hareketlerde bulunduğu belirtilmektedir. Aslında, Bedirhan Bey vak'ası, ideolojik yönlendirme bakımından tipik bir olaydır. Bu sebeple de, sözkonusu yönlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır. Ancak, tarihi olayların ideolojik öngörülerle açıklanamayacağı bir gerçektir.

Bu çalışmamızda; Bedirhan Bey'in giriştiği hareketlerin asıl sebepleri ve amacı ana belgelere dayandırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu belgelerde görüleceği gibi, Bedirhan Bey'in hareketlerinde, yukarıda belirtilen düşüncelerin geçerliliği pek azdır. Bedirhan Bey'in hareketlerinin temelinde de Musul valisinin izlediği politika, Yabancı devletlerin doğu bölgesine müdahalesi ve Nasturi taifesini kışkırtması yer almaktadır. Bedirhan Bey, Nasturiler üzerine yaptığı hareketlerde devlete hizmet etme ve aynı zamanda devlete karşı olan sadakatini ifade etme düşüncesindedir.

Aslında bu derece hassas ve hakkında yüzlerce belgenin bulunduğu böyle bir konuyu çalışma cesaretine sahip değildim. Fakat değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Selahattin TOZLU'nun teşvikleri sayesinde bu konuyu çalışmaya cesaret ettim ve birşeyler ortaya koymaya çalıştım. Gerek konu seçiminde ve gerekse diğer çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamı baştan sona okuyarak, eksiklerin giderilmesinde yardımcı olan değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Selahattin TOZLU'ya ve danışmanım Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞAHİN'e, bu yardımlarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Hatip YILDIZ
Erzurum-2000

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İMM	İrâde Mesâil-i Mühimme
Nr	Numara
AD	Ayniyât Defteri
İMV	İrâde Meclis-i Vâlâ
İd	İrâde Dahiliye
İA	İslâm Ansiklopedisi
DİA	Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm Ansiklopedisi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde, 17. yüzyıldan itibaren eğitim sistemi bozulmaya başlamış, işler ehline verilmemiş ve yeteneksiz şahıslar devlet idaresinde görev almaya başlamıştı. Rüşvet, iltimas ve adam kayırma had safhada idi. Saray kadınları devlet yönetimine karışıyordu. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ile uzun süreli savaflara girilmiş ve ordu için büyük harcamalar yapılmıştı. Fakat savaşların bir çoğu kaybedilmiş ve eskisi gibi ganimet alınamamıştı. Bu da devlet ekonomisinin çökmesine ve savaş masraflarının karşılanması için halktan yeni yeni vergilerin toplanmasına neden olmuştu. Tımarlı sipahilerin sık sık savaflara çağırılması, toprakların ekilmemesine sebep olmuştu. İmparatorluğun birçok yerinde çıkan iç ayaklanmalardan dolayı köylüler topraklarını ekememiş ve vergi vermemek için de çiftini çubuğunu terk etmek zorunda kalarak dağlara çekilmiş ve eşkıyalığa başlamışlardı. Bunun yanında Avrupa devletleri de, şark meselesi adı altında sürekli olarak Osmanlı devletine hücum ediyor, ülkede karışıklıklar çıkarıyor ve Osmanlı'ya karşı çeşitli ittifaklar kuruyorlardı. İşte, bütün bu sebeplerden dolayı Osmanlı devletinin eski düzeni bozulmuş ve merkezî otoritesi sarsılmıştı.

Osmanlı devlet adamları, eski düzeni yeniden tesis etmek ve devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için 17.yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda yenilikler yapmaya girişmişti. Fakat bütün bu çabalar; devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtaramamış ve devlet, başta merkezi yönetim olmak üzere, her alanda yıpranmaya devam etmişti.¹

Merkezi otoritenin sarsılması kıza zamanda taşrada da etkisini göstermişti. Nitekim Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Rumeli'de 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karaosmanoğulları, Hacışabanoğulları, Seyfioğulları, Kalabaklı Himmetoğulları, Acemoğulları, Tuzcuoğulları ve Çapanoğulları gibi belli başlı nüfuzlu ailelerin, nüfuzlarının daha da arttığı ve 18.yüzyılın ikinci yarısında daha güçlü bir

¹ Bernad Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ank. 1995, s. 21-41; Geniş bilgi için bkz. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII.veXIX: Asırlarda), Ank. 1988; Sami Şener, Osmanlı'da Sıyasî Çözülme, İst. 1990.

hale gelerek bir çok şehrin idaresinde söz sahibi oldukları; halkın, hemen hemen bütün işlerini bunların müsaadesiyle yaptığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu âyanların nüfuzlarını arttırmak için, zaman zaman çevredeki diğer âyanlarla, halkla ve hükümetle çatıştıkları ve mücadele ettikleri müşahade edilmektedir.²

İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde, yukarıda bahsedilen karışıklıklar devam ederken, merkezi otoritenin zayıflaması Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da tesirini gösterecektir. Nitekim 18.yüzyıldan itibaren bazı aşiret beyleri ve bir nevi özerk olan prensler kendilerini Anadolu'daki derebeyleri gibi bağımsız birer hükümdar konumuna getireceklerdir.³

Osmanlı devlet adamları, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için, daha önce yapılan yeniliklerin olumlu bir sonuç vermemesi üzerine çareyi batılılaşmada gördüler. Sadrazam Nevşehirli İbrahim paşa'nın başlattığı Avrupa tarzındaki askerî ıslahatı, III.Selim devrinde batı müesseselerinin kabulü takib etti. 1808'de tahta çıkan II.Mahmud da, batı devletlerini örnek alarak merkezîyetçilik siyasetini güttü. Böylece merkezin zayıflamasından yararlanıp Anadolu ve Rumeli'de nüfuz kazanan âyanlarla derebeyler birer birer ortadan kaldırıldı. 1833 Kütahya Antlaşması'nın imzalanmasından sonra sıra Doğu Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başlâyan aşiret reislerini bertaraf etmeye gelmişti.⁴

19.yüzyılın başlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birkaç büyük emirlik vardı. Güneyde Süleymaniye ve Zohab sancakları sınırlarında Baban Emirliği yayılıyordu. Buradan kuzeye doğru büyük bir alanı Soran Emirliği kaplıyordu. Soran'dan daha batıda Bahdinan Emirliği veya Amadiye Eمارeti; Soran Emirliği'nin daha kuzeyinde Hakkari veya Sambo Emirliği'nin dağlık ülkesi yeralıyordu. Hakkari ve Bahdinan'dan batıda, merkezi Cizre olan ve eski zamandan beri Bohtan adıyla bilinen Bohtan Emirliği bulunuyordu.⁵ Ancak bu emirlikler, 19.yüzyılın başından itibaren

² Çağatay Uluçay 18.ve19.asırlarda Saruhanda Eşkîyalık ve Halk Hareketleri, ist. 1955, s. 30-34; Geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık, TTK Yay., Ank.1994.

³ M.V. Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, İst. 1993, s. 126.

⁴ Ercüment Kuran, Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler, Der: Mümtazar Türköne, Ank, 1994, s. 276.

⁵ Celile Celil, XIX.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, Ank., 1992, s. 51.

eski otoritelerini kaybetmeye başlamıştı.⁶ Son olarak Bedirhan Bey gâilesinin bertaraf edilmesiyle Doğu'da hemen hemen hiç emirlik kalmamış ve Tanzimat-ı Hayriyye'nin uygulanmasına geçilmişti.⁷

Osmanlı Devleti 19.yüzyılın başında Batı Anadolu ve Rumeli'de meydana gelen mütegalibe isyanlarını nasıl bastırmışsa, Doğu Anadolu'daki isyanları da aynı şekilde bastırmıştır. Batı Anadolu'da meydana gelen isyanların mahiyeti ne ise, Doğudakiler de aynıdır.⁸ Yani 19.yüzyılda Doğu Anadolu'da meydana gelen hareketler, bazı yazarların belirttiği gibi, milliyetçilik ruhu ve bağımsız bir devlet kurma düşüncesinden değil, daha çok sosyal, iktisadi, dini, şahsi sebeplerden ve daha ziyade Babıali'nin çeşitli konularda aldığı tedbir ve benimsediği politikalara karşı tepki olarak ortaya çıkan hareketlerdir.⁹

Fakat ne yazık ki, bu olaylar bizim tarafımızdan doğru bir şekilde analiz edilmediği için, içten fanatikler ve dıştan da yabancı çıkar çevreleri kendilerine göre yorumlamışlardır. Yabancı yazarların bir çoğu, çıkarları gereği ve bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için, bu olayları Kürtler'in Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak gayesiyle tâ o zamandan beri harekete geçtikleri ve bu amaçla isyan ettikleri şeklinde yorumlamaktadırlar. Halbuki Bruinessen'in ifadesine göre; milliyetçilik hareketlerinin zirveye ulaştığı 19.Asrın sonlarında ve hatta I. Dünya savaşı sırasında bile aşiretlerin Halife Sultan'a olan bağlılıkları, ulusal bağlılıklarına baskın çıkmıştır.¹⁰

Ancak şu hususu belirtmek gerekir ki, Doğu Anadolu'da gerek II. Mahmud döneminde başlayan idarî reform (merkezi otoritenin güçlendirilmesi) ve gerekse Tanzimatın uygulanmaya başlanması sonucu

⁶ M.V. Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet, Çev: R. Arslan Ank. (?) s. 217.

⁷ Nazmi Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ank, 1982, s. 104.

⁸ Cengiz Çakaloğlu, P. Averyanaf'a Göre Doğu Anadolu (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1995, s. 3-4.

⁹ Bahaeddin Ögel-H. Dursun Yıldız-M. Fahreddin Kırzioğlu-Mehmed Ersöz-Bayram Kodaman- A. Haluk Çay, Türk Milli Bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu, Ank. 1992, s. 28-29; Bruinessen, Ağa, Şeyh...s. 221.

¹⁰ Bruinessen, Kürdistan Üzerine...s. 334.

vergi, askerlik, arazi, vilayetler ve gayr-ı müslimlere verilen haklar alanında yapılan yenilik ve değişikliklere karşı bölge halkının ve aşiret ileri gelenlerinin ve özellikle bir nevi özerk olan emirlerin tepkisi, Batı Anadolu'dan ve Rumeli'den daha fazla olmuştur. Çünkü Doğu Anadolu'da, daha sonra bahsedileceği gibi, yıllardan beri devam edegelen feodal bir yapı vardı.¹¹ Bunlar; genellikle, bölgede hakimiyet kuran devletlere karşı tabi olmayı kabul etmiş, fakat iç işlerinde daima bağımsız olarak hareket etmişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki feodal beyler eski konumlarını muhafaza etmek için, yeniliklere karşı tepki göstermiş ve her fırsatta ayaklanarak nüfuzlarını arttırmak istemişlerdir. Bölge halkının bunların etrafında toplanmasında ise, daha çok vergilerin toplanması ve askerlikle ilgili hususlar etkili olmuştur.¹² Vergi toplamakla görevli olan devlet memurları, ülkenin diğer taraflarında olduğu gibi Doğu'da da halktan usulsüz vergi topluyorlardı. Bu dönemde askerlik süresinin uzun olması ve sık sık cereyan eden savaşlardan dolayı asker ihtiyacının artması sonucu başıbozuklarında askere alınması, diğer bölgelerde olduğu gibi aşiretler tarafından da iyi karşılanmıyordu.

Ayrıca 19.yüzyılda Avrupa Devletleri'nin, Osmanlı Devleti üzerinde daha etkili olmaya başlaması ve Tanzimat fermanıyla birlikte Gayr-ı müslimlere sahip çıkarak, onların lehine Osmanlı Devleti'nden bazı tavizler koparması halkı rahatsız etmişti.¹³ Özellikle Doğu Anadolu'daki Hristiyan cemaatlerin güçlenerek vergilerini vermemeleri ve Müslümanlardan daha üstün bir duruma gelmeleri bu rahatsızlığı iyice artırmıştı.¹⁴ Bununla birlikte 19.yüzyılda Doğuda Avrupalılar tarafından gelişen misyonerlik faaliyetleri, halkı tamamen galyana getirmiş ve isyana teşvik etmişti.¹⁵

Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı 19.yüzyılda Doğu bölgesinde Babanzâde Abdurrahman Paşa, Babanzâde Ahmed Paşa, Mîr Muhammed Yezdan Şîr ve Bedirhan Bey gibi yerli yöneticiler, etraflarına topladıkları kişilerle birlikte bazı olumsuz tavırlar sergilemeye

¹¹ M. Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1999, s. 229.

¹² H.V. Moltke, Türkiye Mektupları, Çev: H. Örs, İst. 1969, s. 195-198

¹³ Bruimessen, Kürdistan Üzerine...s. 128-129.

¹⁴ Bruimessen, kürdistan Üzerine,...s. 129-130.

¹⁵ Bruinessen, Kürdistan Üzerine...s. 126.

başlamışlardır. Ancak bu yerli beyler içerisinde Bedirhan Bey'in konumu farklıdır. Çünkü Bedirhan Bey'in mensup olduğu "Azizan" ailesi ve Bedirhan Bey'in kendisi, devlete yıllarca sadık kalmış ve değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Eskiden beri ailece devlet hizmetinde görev alan Bedirhan Bey, 1943 yılından itibaren bazı olumsuz tavırlar sergilemeye başlamıştır. Bunun temel sebepleri ile ilgili bilgiler ileriki bölümlerde daha detaylı bir şekilde izah edilecektir.

I. BÖLÜM

TARİHTE CİZRE VE CİZRE BEYLİĞİ

A.TARİHTE CİZRE

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Dicle'nin Türkiye'yi terk edip Suriye topraklarına girdiği mevkiin çok yakınında bulunan ve günümüzde Şırnak'ın ilçesi olan Cizre, Dicle ırmağının batı kıyısında kurulmuştur. Günümüzde Cizre'nin bulunduğu yörelere, eskiçağlarda Bâzâbdâ Kalesi adı verilen bir kale ve bu kalenin yakınında da Dicle nehri üzerinde bir geçit yeri vardı. Şehrin kuzeyinde bulunan ve Sasaniler döneminden kaldığı sanılan köprünün kalıntıları, eski yerleşme yerinin bu köprüye yakın olduğunu göstermektedir. Ortaçağ Arap coğrafyacılarının sık sık sözünü ettikleri Bâzâbdâ Kalesi ve çevresi İslâm'dan önce çeşitli imparatorlukların hakimiyeti altında kalmış, İslâmiyet'in doğuşuna yakın tarihlerde Bizans İmparatorluğu ile Sasaniler arasında çetin mücadelelere sahne olmuştur. Daha sonra Sasaniler'in eline geçen yöre, Hz. Ömer zamanında İyaz b. Ganm tarafından feth edildi.¹⁶ Başka bir rivayete göre de, Sa'd b. İyaz b. Osman tarafından barışçı bir yolla fethedildi (638).¹⁷

İslâm topraklarına katıldıktan sonra büyük imar faaliyetlerine sahne olan yörede, bugünkü şehrin bulunduğu yani ilkçağ'dan kalan surların kuşattığı yerde "Cezire" (Ada) adı verilen şehrin temelleri âdeta yeniden atıldı. Şehre bu adın verilmesi, Dicle'nin eski bir büklümü içinde kurulması ve sularla kuşatılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Başlangıçta Cezire adını alan şehir, daha sonra Cezire-i İbn Ömer adını aldı. Bu adı almasıyla ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir.¹⁸ Şerefnâme'ye göre, "Cezire-i İbn. Ömer" ismi, Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz'e izafeten verilmiştir.¹⁹ Ancak Cezire'nin

¹⁶ Metin Tuncel -Abdülkerim Özaydın, "Cizre" DİA, C. VIII, s. 37

¹⁷ Şeref Han, Şerefnâme, çev: M. Emin Bozarslan, İst. 1990, s. 136.

¹⁸ Tuncel-Özaydın, a.g.e., s. 37.

¹⁹ Şeref Han, a.g.e., s. 137

kurulduğu tarihe yakın dönemde kaleme alınan kaynaklar, şehrin 864 tarihinden önce Hasan b. Ömer b. Hattab et-Tağlibi tarafından te'sis edildiğini ve onun adını aldığını kaydederler ki,²⁰ tercih edilen görüş de budur. Şehir XVI.yüzyıldan itibaren günümüzde olduğu gibi Cizre adıyla da anılmaya başlanmıştır.

Cizre sahip olduğu stratejik önemi dolayısıyla askeri harekâtlarda önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Fetihden sonra çeşitli valiler tarafından yönetilen Cizre, Emeviler döneminde bir çok imar faâliyetine sahne oldu. Camiî, medrese, hamam ve kervansaraylar inşâ edildiği gibi, daha önceki dönemde yapılmış olan eserlerde tamir gördü.²¹

Emevi Devleti yıkıldıktan sonra Cizre, Abbasi yönetimi altına girdi. Abbasiler devrinde bölge çok sayıda Harici isyanına sahne oldu. Cizre 906-979 yılları arasında Hamdanilerin idaresinde kaldı. Bu dönemde bölge Bizans saldırıları, Karmati baskınları ve Harici isyanları yüzünden sıkıntılı ve tehlikeli günler geçirdi. 979'da Büveyhî hükümdarı Adudüddевle, Hamdaniler'in El-Cezire'deki topraklarını istilâ etmeye başladı ve yöreye hakim oldu. Adudüddевle'nin ölümünden sonra Mervaniler Musul, Diyarbekir ve Cizre'ye doğru hakimiyetlerini genişletmeye başladılar. Bir yıl sonra cereyan eden savaşta mağlub oldularsa da taraflar arasında yapılan antlaşma ile Cizre Mervaniler'e bırakıldı. 990'da Diyarbekir ve Cizre'de Mervani Emirliği kuruldu. Bir süre sonra Ukayli saldırısına uğrayân Cizre, Kırvaş b. Mukalled tarafından muhasara edildi (1030). Nasirüddевle b. Mervan 15.000 dinar fidye ödeyerek kuşatmanın kaldırılmasını sağladı.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında (1038-1063) İbrahim Yınal'ın önünden kaçan Oğuzlar, Azerbaycan'a ve oradan da sarp dağlardan geçerek Diyarbekir ve Cizre'ye yayıldılar.²²

Tuğrul Bey de, Arslan Besasiri'nin isyanı sırasında Musul'a giderken Cizre'yi kuşattı. Cizre hakimi Nasrüddевle b. Mervan, 100,000 dinar para ve

²⁰ Şemsettin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, C.III, Ank, 1996, s. 1806.

²¹ Tuncel-Özaydın, a.g.m, s. 37.

²² Tuncel-Özaydın, a.g.m., s. 38.

değerli hediyeler takdim ederek Tuğrul Bey ile dostluk te'sis etti ve Selçuklulara tâbi oldu (1057). Ancak Sultan Melikşah zamanında Diyarbekir ve Silvan'ın yanısıra Cizre de feth edilerek buradaki Mervani hakimiyetine son verildi (1085). Bundan sonra Cizre Musul'a bağlı olarak idare edilmeye başlandı. Anadolu Selçuklu Sultanı I.Kılıçarslan ile yaptığı savaşı kazandıktan sonra Musul'a hakim olan Emir Çavlı, Cizre üzerine yürüyüp şehri kuşattıysa da 6,000 dinar para, at ve silah karşılığı şehrin idaresini yeniden Selçuklu emirlerinden Çökürmüş'ün oğlu Habeşi'ye bıraktı. Sultan Muhammed Tapar 1108'de itaatsizliği sebebiyle Çavlı'nın üzerine yürüyerek Cizre dahil onun idaresindeki diğer yerleri ele geçirdi. Şehir bir süre Musul Valisi Aksungur el-Porsuki tarafından idare edildi. Daha sonra İmadüddin Zengi'nin hakimiyeti altına girdi ve büyük bir iktisadi gelişme gösterdi. Onun 1146 da ölümünden sonar oğlu I. Seyfeddin Gazi şehre hakim oldu ve burayı Emir Ebubekir ed-Düveysi'ye verdi.

Ardından Musul Atabegi Kutbüddin Mevdud üç aylık bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi (1158). Yerine geçen oğlu II.Seyfeddin Gazi döneminde Cizre halkı huzur içinde yaşadı. II. Seyfeddin Gazi atabegliği kardeşi İzzeddin Mes'ud b. Mevdûd'a, Cizre'yi de oğlu Sencer Şah'a bıraktı. Sencer Şah, Selahaddin Eyyûbi'ye itaât arz ederek (1183) onunla birlikte haçlılara karşı cihada katıldı.²³

B.CİZRE BEYLİĞİ

1.Kuruluştan Osmanlı İdaresine Geçişine Kadar Cizre Beyliğinin Durumu

Cizre Beyliği, öteden beri Cezire-i ibn. Ömer adıyla anılan Cizre ve havalisinde 1200 yılında kurulmuştur. 1200'den 1627'ye kadar 427 yıl bu

²³ Tuncel-Özaydın, a.g.e, s. 38.

bölgede hükümrân olan Cizre beyleri, Finik ve Cizre adıyla iki şubeye ayrılmıştır.²⁴ Başka rivayetlere göre ise üç bölüme ayrılmıştır.

Bu beyliğin bilinen ilk yöneticisi Süleyman b. Halid'dir. Kendisi öldüğü zaman ülkesi üç oğlu tarafından paylaşarak yönetildi. Bu oğullarından Mir Abdülaziz'e Cizre bölgesinin yönetimi, kardeşi Mir Hacı Bedir'e Gurgil bölgesinin yönetimi ve diğer kardeşi Mir Abdal'a da Finik yöresinin yönetimi verildi. Böylece Cizre Beyliği üç bölüme ayrılmış oldu.²⁵

Abdülaziz'in yönteminde kalan Cizre bölgesi beyliğine Azizeye beyliği de denilmektedir. Abdülaziz'in yönetiminden sonra yerine oğlu Emir Seyfeddin, O'nun ölümünden sonra yerine kardeşi Emir Necmeddin geçti. Bunun zamanında halk huzur ve mutluluk içinde yaşadı. Ölünce yerine oğlu İsa geçti. Bu bey de adaletli olarak halkı yönettikten sonra, yerine oğlu Emir Bedreddin, bunun ölümünden sonra yerine oğlu Abdal geçti. Bu bey de yönetimi süresince yönetimindekilere iyilikler edip, herkesi memnun etmeye çalıştı.²⁶

Cizre şehri 1261-1262 yıllarında Moğul istilasına uğradı. Moğullar buraya Hristiyan bir vali tayin ettiler. Hülagü daha sonra Cizre'yi Emir Tüdan'a verdi. Moğollar'dan sonra bölge Memlük nüfûzu altına girdi.²⁷

Emir Abdal'ın ölümünden sonra onun yerine oğlu Emir İzzeddin geçti. Bu emir zamanında 1394 yılında Timur orduları bölgeyi ellerine geçirdikleri sırada kendisi onu karşılayıp hediyeler vererek ve ordusuna da yiyecek te'min ederek boyun eğdiğini belirtti. Bundan bir süre sonra kalesine ve çevresine güvenen İzzeddin'in Timur'la arası açıldı. Timur bunun üzerine ağırlıklarını Musul'da bırakıp ordusu ile Cizre'ye saldırıya geçti.²⁸ Bu ordu ile Cizre Beyliği'nin tümünü harabeye çevirip yağma etti. Emir İzzeddin ise kalan ömrünü. Eruh aşireti arasında gizlenerek geçirdi. Bir süre sonra oğlu Emir Abdal, Cezire aşiretlerini liderliğinde birleştirdi. Bundan kısa bir süre

²⁴ Nazmi Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ank., 1982, s. 52

²⁵ Şeref Han, a.g.e., s. 139; Etem Xemgin, İslamiyetten Osmanlılara Kadar Kürdistan Tarihi, Cilt. II, ist. 1997, s. 215.

²⁶ Xemgin, a.g.e, s. 215-215; Şeref Han a.g.e, s. 139-141.

²⁷ Tuncel-Özaydın, a.g.e, s. 38.

²⁸ Xemgin, a.g.e, s. 216, Şeref Han, a.g.e, s. 141-143.

öldü ve yerine oğlu İbrahim, O'nun ölümünden sonra da yerine oğlu Emir Şeref geçti. Bir süre emirliği yönettikten sonra yönetimi kendi kardeşine bıraktı. Kardeşinden emirliği devr alan Emir Bedir ölünce yerine diğer kardeşi Kek Muhammed geçti.²⁹ Bu dönemde önce Karakoyunlular ve daha sonra da Akkoyunlular bölgeye hakim oldu (1496). Emir Bedir'in oğlu II.Şeref Cizre'yi Akkoyunlular'dan alarak burada mahalli yönetimi yeniden tesis etti (1508).³⁰

Emir II.Şeref, Şah İsmail zamanında da bölgesini onlara karşı savunmak amacıyla uzun süre savaştı. Defalarca Safevilerin saldırılarını geri püskürtmeyi başardı. Ölümünden sonra yerine kardeşi Şah Ali Bey getirildi. Bu bey, aşiret beylerinden 12 beyin karar alarak Şah İsmail'e bağlılıklarını sunmaya gittikleri zaman birlikte gitmişti. Şah İsmail'in tutuklamasından sonra kurtulup ülkesine dönünce, Şah İsmail tarafından yönetime atanan valiyi kovarak ülkesine yeniden hakim oldu.³¹

Cezire Beyliği'nin ikinci kısmı olan Gurgil, daha önce de belirtildiği gibi, Süleyman'ın Mîr Hacı Bedir adındaki oğluna düşmüştü. Bu bölgede Hristiyan ve Müslüman aşiretler yaşamaktaydı. Bölge 100 köyden oluşuyordu. Mîr Hacı Bedir burada ölünce yerine torunu Hacı Muhammed, O'nun yerine Mîr Şemseddin ve O da ölünce yerine oğlu Emir Said Ahmed geçti. Bölgedeki Kürt beyliklerinin Osmanlı Saltanatına bağlanmalarıyla bu beylik de bağlandı.

Cezire Beyliği'nin üçüncü kısmı Fırık Beyliği olarak bilinir. Emir Abdal uzun bir süre bölgeyi yönettikten sonra Akkoyunlular zamanında beylik onların hakimiyetine girdi. Daha sonra da belirgin bir yapı gösteremedi.³²

2.Osmanlı İdaresinde Cizre Beyliği

Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu ile ilgisi XV.yüzyıla kadar uzanırsa da, bölgenin tamamen imparatorluğa dahil edilmesi ve idarî statünün tespiti çaldıran zaferini (1514) takib eden yıllarda olmuştur. Bilindiği gibi

²⁹ Xemgin, a.g.e, s. 216.

³⁰ Tuncel-Özaydın, a.g.m, s. 38.

³¹ Xşemgin, a.g.e, s. 216-217.

³² Xemgin, a.g.e, s.

Şah İsmail İran'da kısa bir zamanda fevkâlâde kuvvetlenen Safevi Devleti'ni kurarak

Doğu'da Osmanlı Devleti için hem siyasi hem de ideolojik (dinî) tehlike teşkil eder hale gelmiştir. Bu sırada Trabzon'da Sancak Beyliği yapan Şahzade Selim durumu fark etmişti. Onun için, Padişah olur olmaz İran'dan gelen bu tehlikeyi bertaraf etmek için hazırlıklara başlamış ve nihayet doğuya hareket ederek 1514 Çaldıran zaferiyle Anadolu üzerindeki bu kötü emellere son vermiştir.³³ Zaferin kazanılmasında tamamen sünni olan Kürt ve Türkmen aşiretlerinin de büyük bir rol oynadığı görülmüştür.³⁴

Bölgedeki aşiretlerin Osmanlı saflarında yer almasında meşhur âlim İdris-i Bitlisî'nin etkisi olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nden önce bölgeye hakim olan devletlerin izledikleri siyasetin de çok büyük etkisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nden önce bölgeye hakim olan Akkoyunlu Uzun Hasan ile Safevi hükümdarı Şah İsmail, aşiretlere karşı çok gaddar davranmış ve çıkan ayaklanmaları sert bir şekilde bastırarak yerli beylere göz açtırmamışlardı. İkisinin de temel politikası yerli yöneticileri bertaraf ederek bunların yerine kendi adamlarını atamaktı.³⁵ Ayrıca Şah İsmail'in Anadolu'nun diğer kısımlarında olduğu gibi bu bölgede de şiliği yayma politikası vardı. Şah İsmail'in politikası gözönüne alındığında, aşiretlerin ya da daha doğrusu geleneksel aşiret yöneticilerinin kendilerini Safevî egemenliğinden kurtaracak başka bir büyük güç aramaları şaşırtıcı olmayacaktır. O dönemde buna en uygun alternatif sünni Osmanlı İmparatorluğu'du.³⁶ Aşiretlere, Yavuz Sultan Selim'den yana olmayı öğütleyen de İdris-i Bitlisî idi.³⁷

İşte bu sebeplerden dolayı Çaldıran savaşı esnasında ve daha sonra, büyük bir kısmi sünnî olan bölge halkı ve mahallî beyler Yavuz Selim'in tarafını tutmuş ve başta Diyarbakir olmak üzere birçok şehir,

³³ Ercüment Kuran, a.g.e, s. 272-274.

³⁴ Ahmed Akgündüz, Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları, İst. 1994, s. 25.

³⁵ Bruinessen, Ağa, Şeyh... s. 173.

³⁶ Bruinessen, Ağa, Şeyh... s. 174.

³⁷ Bruinessen, Ağa, Şeyh...s. 176.

kapılarını Osmanlılar'a açmıştır. Yavuz Selim daha sonra Osmanlı hakimiyetinin

bölgede, özellikle Siirt, Mardin ve Musul tarafında tam olarak te'sisi için Diyarbekir Beylerbeyi tayin ettiği Bıyıklı Mehmed Paşa'yı ve meşhur alim İdris-i Bitlisî'yi görevlendirdi. Neticede bölgenin fethi tamamlanmış oldu.³⁸

Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî'nin de yardımıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirirken Cizre'yi de aldı. O sırada Cizre'nin başında bulunan Ali Bey, Y.S. Selim'e bağlılık arz etti.³⁹

Bölgenin fethi tamamlandıktan sonra sıra idari teşkilatlanmaya geldi. Osmanlı Devleti feth ettiği yeni bölgelerin idari ve siyasî statülerini belirlerken, o bölgelerin ekonomik, coğrafi beşerî, ırkî ve dinî özelliklerini mutlaka dikkate alır ve buna göre idarî statülerini belirlerdi. Osmanlı Devleti'nin temel siyaseti buydu ve bu siyasetin hedefi de fethedilen bölgelerdeki insanların rahat, huzur ve refahını sağlamaktı.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin yeni fethettiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi de, umumiyetle dağlık alanlarla kaplıdır. Yerleşim merkezleri savunma amacına yönelik kurulduğundan çok defa yerleşime müsait olmayan yerlerde bulunmaktadır. Bölgede karasal bir iklim hüküm sürmektedir. Öte yandan etnik yapıda da homojenlik yoktur. Yaylak ve kışlakların çokluğu sebebiyle bölge, göçebe aşiretler için oldukça elverişlidir. Bundan dolayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok yöresinde kalabalık aşiretler yer almaktadır. Bu aşiretlerin çoğu henüz yerleşik hayata geçmemiş, sürülerinin peşinde yaylak ve kışlaklar arasında göçebe hayatı sürdürmektedirler. Aşiretler arasında sıkı bir dayanışma hakimdir.⁴¹

Bu özelliklerinden dolayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da feodal bir yapı hakimdi. Nitekim Osmanlı idaresi bölgeye teşmil edildiği zaman birçok yerde, aşiret otoritesine dââyânan, feodal hakimler uzun yıllar merkezi

³⁸ Bahaeddin Ögel-H.Dursun Yıldız-M.Fahrettin Kırzioğlu-Mehmet Ersöz-Bayram Kodaman-A.Halûk Çay, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ank, 1992, s. 29.

³⁹ Tuncel-Özaydın, a.g.m., s. 38; Sevgen, a.g.e, s. 55; Xemgin, a.g.e, s. 217.

⁴⁰ Ögel ve değerli, a.g.e, s. 27-28; Mehmed Ali Ünal "XVI.ve XVII.Yüzyıllarda Diyarbekir Eyâletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri", X.Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler (22-26 Eylül 1986). Ank. 1994, s. 2211.

⁴¹ M. Ali Ünal, a.g.e, s. 32.

otoriteden uzak bir nevi muhtariyet içinde siyasi varlıklarını devam ettirmekte idiler.⁴²

Osmanlılardan önce yöreye hakim olan Safeviler, Akkayonlular, Karakoyunlular ve onlardan daha öncekiler tam bir merkezi otorite kurabilmiş değillerdi. Feodal hayatın tabîî bir unsuru olan çeşitli kalelerde üslenmiş olan bölge hakimleri, Doğu ve Güneydoğu'yu ele geçiren büyük siyasi güçlerin tâbiyetini kabul ederek yüzlerce yıldan beri hayatîyetlerini devam ettirmekte idiler. Dolayısıyla, coğrafyanın sağladığı imkanları en iyi şekilde kullanan ve sosyal yapı ile bütünleşmiş feodal güçleri bölgeden bir çırpıda söküp atmak ve merkezi otoriteyi te'sis etmek kolay bir iş değildi.

Osmanlı idaresi de bu hususları göz önünde bulundurarak, imparatorluğun diğer kısımlarına nazaran Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da farklı bir teşkilatlanmaya gitmek ihtiyacı duydu.⁴³

Yapılan düzenlemeler sonucunda söz konusu bölgede Diyarbakir merkez olmak üzere Musul, Bitlis, Mardin, Harput, Dersim ve Çapaçur'u da içine alan geniş bir eyalet vücuda getirildi. Kanuni döneminde yeni bir düzenleme yapılarak Van'da ayrı bir eyalet teşkil edildi.⁴⁴

İdarî teşkilatın esasını ve temel birimini oluşturan sancakların teşkilinde ise üç çeşit sancak kabul edildi: 1.Klasik Osmanlı sancakları, 2.Ekrâd Sancakları, 3.Hükümet sancakları.⁴⁵ Bunlar arasında da en fazla farklılık gösteren Hükümet sancaklarıdır. Bunlar tahrir işlemlerine ve tımar sistemine tabi olmadıkları için Osmanlı memurlarının selâhiyet ve nezaretleri dışında idiler.⁴⁶ Ayrıca hükümet sancakları, Beylerbeyi'nin ordusuna düzenli birlikler de göndermezlerdi ve aynı zamanda merkezi hazineye yıllık ödemiyorlardı. Ancak gerektiğinde bu hükümet sancaklarının yöneticilerinden, muharebelere katılmaları istenebilirdi.⁴⁷

Bu şekilde Osmanlı Devleti bünyesine dahil edilen bölge halkı, devletin siyasetine son derece bağlı kalmış ve uzun süren Osmanlı-İran

⁴² M. Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1999, s. 32.

⁴³ Ünal, a.g.e, s. 32.

⁴⁴ Ögel ve diğerleri, a.g.e, s. 32.

⁴⁵ Ögel ve diğerleri, a.g.e, s. 36; Ünal, a.g.m. s. 2212-2213.

⁴⁶ Ögel ve diğerleri, a.g.e, s. 39.

⁴⁷ Bruinessen, Ağa. Şeyh..s. 193.

savaşlarında devletin yanında yer aldığı gibi aynı zamanda Rumeli'deki savaşlara da iştirak etmiştir.⁴⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Osmanlı idaresi altına giren "Cizre Beyliği"de Osmanlı idari statüsü içerisinde Diyarbakır Eyaletine bağlı bir Hükümet sancağı" olarak varlığını devam ettirdi.⁴⁹ XVI. yüzyılda Osmanlı İran savaşları münasebetiyle Cizre'nin merkezi otorite ile olan bağı daha da güçlendirildi.

Cizre Beyleri, Osmanlı idaresinden çok istifade ettiler. Şah Ali Bey'den sonra yerine geçen oğlu II. Bedir Bey (1524-1573) Osmanlılara karşı bağıllığını korudu ve kuvvetlendirdi. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Emir Muhammed geçti. Bu emir, şark serdari Lâlâ Kara Mustafa Paşa'nın Gürcistan ve Kafkasya seferlerine katıldı ve bu esnada şehid oldu. Yerine geçen oğlu Mehmed de beş sene sonra çocuksuz olarak öldü.⁵⁰

Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin emir ve tasvibiyle sülâlenin diğer şubelerinden Emir Aziz (1583-1591) Cizre beyi oldu. Ancak Emir Şeref ve kardeşleri, Cizre'yi ele geçirmek için Emir Aziz'e karşı mücadeleye başladılar. Sonuçta Emir Şeref, Emir Aziz'i öldürerek emirliği ele geçirdi.

1626'da ise Sultan IV.Murad tarafından Cizre beyliği, daha önce de kısa bir süre bu görevde bulunmuş olan, Emir Mehmed'e verildi. Fakat Emir Mehmed, Emir Şeref'in korkusundan Cezire'ye gidip beylik görevine başlamaya bir türlü cesaret edemiyordu. Nihayet devlet, 1627 yılında Cizre beyliğine tamamıyla son vererek bölgede devlet nüfuzunu ve asayişini te'min etti. Hükümetin Cizre'deki nüfuzu daha sonraki yıllarda da artarak devam etti.⁵¹

IV.Murad tarafından Cizre'deki yerli beylerin idaresine son verilmesinden XIX. yüzyılın başlarına kadar Cizre Emirliğinden ve Cizre'nin tarihinden pek fazla söz edilmemektedir. Ancak XIX. yüzyılda Bedirhan Bey'in Cizre mütesellimi olarak tayin edilmesiyle birlikte tarihçiler yeniden Cizre Emirliğinden söz etmeye başladılar.⁵²

⁴⁸ Cengiz Çakaloğlu, a.g.e, s. 2

⁴⁹ M.Ali Ünal, "XVI.yüzyılda Palo Hükümeti", XI.Türk Tarih Kongresi (Ank. 5-9 Eylül 1990, Kongre'ye sunulan Bildiriler), cilt. III, Ank. 1994, s. 1075; Tuncel-Özaydın, a.g.em. s. 38.

⁵⁰ Sevgen, a.g.e, s. 55-56.

⁵¹ Sevgen, a.g.e, s. 56-60.

⁵² Celil, a.g.e, s. 77-78

II.BÖLÜM

XIX.YÜZYILDA BEDİRHAN BEY İDARESİNDE CİZRE

A.BEDİRHAN BEY'İN CİZRE YÖNETİMİNİ ELE ALMASI

I.Bedirhan Bey'in Kimliği:Cizre tarihinde "Emir Bedirhan" başlı başına bir yer tutmaktadır. Bugün dahi "Bedirhanî" (Bedirhanlılar) adıyla bu sülaleden gelme aile fertleri ülkemizde yaşamaktadır.

Diyarbakir müşîri Vecihi Paşa ile Bağdad Valisi Necip Paşa'nın ortak olarak Sadarete yazdıkları 1842 tarihli yazıda Bedirhan Bey'den "Asâkır-ı Redife mîralaylarından" ve "Cizre hanedanından", yine aynı tarihte Musul Valisi Mehmed Paşa'nın bir yazısında⁵³ ve daha birçok belge ve eserlerde de "Cizre ve Bohtan Mütesellimi"⁵⁴ olarak bahsedilmektedir. Feld Mareşal Von Moltke ise, 12 Mayıs 1838 tarihli mektubunda Bedirhan Bey'e "ismi var cismi yok bir Redif Alayı'nın miralaylığı" verildiğini yazmaktadır.⁵⁵

1217 (1802/1803) yılında Cezire-i ibn-i Ömer'de doğan Bedirhan Bey'in, Halid b. Velid'in torunlarından Diyarbakir valisi Abdülaziz'in soyundan geldiği söylenmektedir. Bu sebeple de aileye intisab şerefi olarak "Azizî" denilmektedir.⁵⁶ "Şerefnâme"ye gönderme yapan M. Zeki⁵⁷ ve diğer bir kısım yazarlar ise; "Azizan" kelimesinin hanedanlığın kurucularından biri olan Cezireli İbn. Halid'in oğlu Mir Abdülaziz'den geldiğini ileri sürmektedirler. Bu ailenin önemli temsilcilerinden biri olan Kamuran Ali Bedirhan'ın düşüncesine göre de "Azizan'ın" kelimesi, Cezire'den az uzakta yer alan küçük bir köy olan "Azizan"ın adından gelmiştir.⁵⁸

⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrâde Mesâil-i Mühimme, Nr: 1225; Sevgen, a.g.e, s. 61.

⁵⁴ Ahmed Lütfi Efendi, Tarih-i Lutfi, Cilt VIII. Msr: Abdurrahman Şeref, Dersaadet 1328, s. 142; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ayniyât Defteri, Nr: 609, s. 3, 8, 53.

⁵⁵ Moltke a.g.e, s. 180-181.

⁵⁶ Sevgen, a.g.e, s. 61; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C.II, s. 360.

⁵⁷ Mehmed Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, Ank. 1992.

⁵⁸ Celil, a.g.e, s. 77-78.

Bedirhan Bey, Abdullah'ın oğludur. Aile sırasıyla Mustafa Han, İsmail Han, Mansur Han Emir II.Şerefhan, Emir Muhammed Han, Emir I.Şeref Han'a ulaşmaktadır.

2.Bedirhan Bey'in 1830-1842 Yılları Arası Cizre ve Bohtan Mütesseslimliği

Bedirhan Bey'in babası Abdullah Han'ın ölümünden sonra emâret mevkîine amcasının oğlu Emir Seyfeddin geçmişti. Sadedil ve dünya işlerinden ziyade ahiret işleri ve hazırlığıyla meşgul olan Emir Seyfeddin zamanında emâretin idaresi bozulmuş ve aşiretler öteye beriye saldırmaya başlamışlardı. Bedirhan Bey, bu gibi hallere göz yummamış, müdahale ederek işlerini düzeltmek istemiştir. Emir Seyfeddin, noksanını anlayarak yerini Bedirhan Bey'in büyük kardeşi Salih Bey'e bırakmıştı. Bu da ibadetle meşgul derviş meşrep bir zat idi. Kardeşinin ısrarı ile kabul ettiği emâret vazifesini yapamayacağını anlamış, o sırada Nakşi tarikatına da girmiş olduğundan bir köşeye çekilmeyi daha uygun bularak, emirliği kardeşi Beridhan Bey'e bırakmıştır.⁵⁹ Böylece Badirhan Bey, 1830 yılında Cizre ve Bohtan mütesseslimi oldu.⁶⁰ Bazı kaynaklara göre de Bedirhan Bey 1821 tarihinde mütesseslimliğe tayin edildi.⁶¹ Bedirhan Bey'in mütesseslim olarak tayin edildiği Cizre, Bohtan bölgesindedir. Bohtan ise, idarî bir mefhum olmayıp coğrafidir. Bohtan'a izafe edilen yerler Eruh, Cizre ve Şırnak'tan ibarettir. Bohtan, Dicle Nehri'nin kollarından bir akarsuyun adıdır. Bu isim yüzyıllar boyunca bu havalide oturan ve vaktiyle hakim ırk vaziyetinde bulunan Bohti aşiretinden kalmıştır.⁶²

Mütesseslim olarak tayin edilen Bedirhan Bey, idareyi tanzim ederek Cizre vilayetinde otorite te'sis etmiştir. Şeyhülislam Abdülkudsi, askerlik işlerine bakan Tahir Ağa, süvari kumandanı Hamid Ağa, hazine ve içişleri nazırı Efendi Ağa, Bedirhan Bey'e idarede muvaffak olması için yardım

⁵⁹ Nazmi Sevgen "Kürtler", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.I, Sayı: 11 (İst. Ağustos, 1968), s.49; Malmisanij, Cızıra Botanlı Bedirhaniler, İstanbul 2000, s. 58.

⁶⁰ Tuncel-Özaydın a.g.m., s. 39.

⁶¹ Celil a.g.e, s. 77-78; Bruinessen, Ağa, Şeyh...s. 220.

⁶² M. Streck, "Bohtan", İ.A., C.II, MEB. Yay., s.773.

ediyorlardı. Bedirhan Bey'in en önemli icraatı dağınık ve başkaldırmış aşiretleri birlik çemberi içine almak, öteye beriye saldırılarını engellemek oldu. Hayatının dokuz yılı bu işlerle geçti.⁶³

Bedirhan Bey, askeri yönden de tecrübeli ve iyi bir kumandan olduğundan dolayı düzeni sağlamak için ihtiyaç duyduğu kuvvetleri de hızla oluşturmaya başlamıştı.

Bedirhan Bey, sadece kendi halkına değil burada yaşamakta olan Ermeni, Asuri, Keldanî ve diğer azınlıklara da eşit davranıyordu.

Bu bölgeyi gezen Dîtil,⁶⁴ intibalarını şöyle anlatıyordu. "Bu bölgede gerçekleşen genel âsâyiş ve emniyet kural halinde gelişmiş ve Bedirhan Bey'in ülkesinde (emiri olduğu bölge kastedilmektedir) çocuk elindeki altın ile gezmeye başlamıştır. Diğer yörelerde yaşayanlar buraya göç ediyor ve insan buradan ayrılmak istemiyor".⁶⁵

Dîtil, bundan sonra Bedirhan beyin idare tarzından, askeri yönetiminden ve toprakların işletilmesi hususundaki çalışmalarından gururlanarak bahsetmektedir.⁶⁶ Çünkü Dîtil, Bedirhan Bey'in bu başarılarına hayran kalmıştır. Özellikle vergi ve adalet alanında izlediği yöntemler, Musul ve Diyarbakir eyaletlerinde bulunan aşiretleri de Bedirhan Bey'in bölgesine çekmiştir.⁶⁷

a.Osmanlı Devleti'nin 1833-1839 Doğu Harekâtı sırasında Bedirhan Bey'in Durumu:1833 Kütahya Antlaşması ile Kavalalı M. Ali Paşa tehlikesini geçici de olsa ortadan kaldıran Osmanlı Devleti ülkenin birçok yerinde ve özellikle Doğu bölgesinde sarsılan merkezi otoriteyi güçlendirmeye yöneldi.⁶⁸ Bu iş için de Sivas Valisi eski Sadrazam Reşid Paşa görevlendirildi.⁶⁹ Reşid Paşa, Revanduz taraflarına memuriyetinde

⁶³ Sevgen, a.g.m, s. 49; M.V. Bruinessen, Kürdistan Üzerine... s. 130-131.

⁶⁴ Dîtil, 19. Yüzyılın İlk yarısında Doğu bölgesini gezen yabancı bir seyyahdır (Halfin, a.g.e, s. 49)

⁶⁵ Halfin, XIX.yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler, İst., 1992, s. 49.

⁶⁶ Halfin, a.g.e, s. 51-52; Celil, a.g.e, s. 133-137.

⁶⁷ BOA, AD, Nr: 609, s. 3-4; BOA, IMM, Nr:1228

⁶⁸ A.Haluk Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ank. 1993, s. 345.

⁶⁹ Zeki, a.g.e, s. 121

Cizre üzerine geldiği sırada, Cizre emiri olan Bedirhan Bey'in kendisine karşı herhangi bir karşı koyma hareketi olmamıştır. Sadece Bedirhan Bey'in amcasının oğlu olan Seyfeddin bey biraz Reşid Paşa'yı uğraştırmış, fakat sonuçta kaçarak Bağdad valisine sığınmış ve validen affedilmesi için aracı olmasını istemiştir. Valinin aracı olmasıyla kendisine konak ve tayinet verilerek taltif edilmiştir.⁷⁰

Bedirhan Bey'in ailesinin eski ve diğerlerine nisbeten daha sadık olduğunu araştıran Reşid Paşa, Bedirhan Bey'i yanına çağırarak güvenlik hissi vermiş ve onu tekrar Cizre Bey'i olarak tayin etmiştir.⁷¹ Seyfeddin Bey de, Hafız Paşa'nın Diyarbakir müşirliği esnasında onun hizmetine girmiş ve can-i gönülden hizmet ederek rızasını kazanmış ve "Miralaylık"⁷² rütbesini alarak Nizamiye Askeri'nin içerisine dahil olmuştur. Bedirhan Bey ve ailesi daha sonra, Sadullah Paşa ve Zekeriya Paşa'nın Diyarbakir valilikleri esnasında da sadakat ve bağlılıklarını devam ettirmişlerdir.⁷³

Osmanlı Ordusu'nun Doğu harekâtı esnasında orduda yer alan ve 1838'de Cizre'ye gelen meşhur Alman yüzbaşı H. Von Moltke de, mektuplarında, Mehmed Paşa kumandasındaki askerlerle Cizreli Sait Bey'in üzerine yapılan harekât ve 1839'da Mısırlı İbrahim Paşa'nın Anadolu'ya yapılan seferlerinde Bedirhan Bey'in devlet saflarında yer aldığını belirtmektedir.⁷⁴ Bu yıllarda Bedirhan aracılığına itimat edilen birisidir.

Mesela; Van tarafından bazı kazaları idare etmekle vazifeli olan Han Mahmud,⁷⁵ Hafız Paşa'nın Erzurum müşirliği esnasında bir takım uygunsuz hareketlerde bulunmuş ve bundan dolayı korkuya kapılmıştır. Ancak Cizre mütesellimi Bedirhan Bey tarafından güven hissi verilerek Erzurum'a gönderilmiş ve itaatini arz ederek görevine devam etmiştir.⁷⁶

⁷⁰ BOA, İMM, Nr: 1229.

⁷¹ BOA, İMM, Nr: 1229; BOA, İMM, Nr:1225.

⁷² Miralaylık rütbesi, bugünkü "Albay rütbesi"nin karşılığıdır.

⁷³ BOA, İMM, Nr: 1229, Bağdat Valisi Necip Paşa'nın 9 Şevval 1259 (2 Kasım 1843) tarihli yazısı.

⁷⁴ H.V. Moltke, Türkiye Mektupları, Çev: Hayrullah Örs, İst. 1988, s. 182-185.

⁷⁵ Han Mahmud,

⁷⁶ BOA, İMM, Nr: 1225, Diyarbakir, Valisi Mehmed Vecihi Paşa'nın 3 Rebiyülevvel 1258 (15 Nisan 1842) tarihli yazısı.

Görüldüğü gibi 1842 yıllarına kadar gerek Bedirhan Bey'in ve gerekse Bedirhan Bey'in mensup olduğu "Azizan" ailesinin devlete karşı herhangi bir uygunsuz hareketleri söz konusu değildir. Fakat bu tarihlerden itibaren çeşitli sebeplerden dolayı durum değişmeye başlayacaktır.

b.Cizre'nin Bazı Bölgelerinin Musul Eyaleti'ne Bağlanması:Cizre ve Cizre'ye bağlı kazaların tamamı Diyarbekir eyaletine bağlıydı. Ancak, 1842 yılına gelindiğinde, eldeki belgelerden anlaşıldığına göre çeşitli sebeplerden dolayı Cizre'nin Aşti, Bohtan ve Hacı Behram havalisi Musul eyaletine geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerlerin de Diyarbekir eyaletine bağlandıkları görülmektedir⁷⁷ (21 Zilkade 1257 /4 Ocak 1842).

Cizre'nin bazı kazalarının Musul'a bağlanması sebeplerinin başında o tarihlerde Diyarbekir eyaletinin içinde bulunduğu durum gelmektedir. Çünkü bu tarihlerde Diyarbekir'de müşir yoktur ve bazı karışıklıklar meydana gelmiştir. Ayrıca etraflı ve nüfuzlu bir şahsiyet olarak tanınan Bedirhan Bey'in bu idari boşluktan faydalanarak bir fesad çıkarmasından da korkulmaktadır.⁷⁸

Bununla birlikte Musul valisinin, ortaya çıkacak herhangi bir İran tehlikesine karşı güçlü olması ve Bağdad'ın Musul caddesinin güvenli ve açık tutulması düşüncesi de bu idari statünün gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Bu husus, Musul valisi Mehmed Paşa'nın 21 Zilkade 1257 (4 Ocak 1842) tarihli arizasında daha açık olarak ifade edilmektedir. Arizada: "Cizre Diyarbekir"e uzaktır. Civariyeti dolayısıyla Musul'a ilhak olunduğu surette ahalisi şekavete cesaret edemeyip eşkıyanın zaptedileceği, fakirlerin korunacağı, mirî malı olan zahirenin daha kolay toplanarak çürümesi ve bozulmasının engelleneceği bildirilmiştir. Ayrıca İran'a karşı bölgede askeri kuvvetin artacağı mütalâa edilmiştir. Tedbir olarak da zikredilen kazanın Musul'a katılması daha önce Bağdad valisi Ali Paşa

⁷⁷ BOA, İMM, Nr: 1225/7; BOA, İMM, Nr: 1227.

⁷⁸ BOA, İMM, Nr: 1225/2

köleleri ve tarafı çakeriden niyaz ve iltimas olunmuştur. Bu tekliflerimiz kabul edilerek zikredilen kaza Musul'a bağlanmıştır"⁷⁹ denilmektedir.

c.Bedirhan Bey ve Cizre Ahalisinin Yeni İdari Statüye Tepkileri:Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, Cizre'nin bazı kazalarının Musul'a bağlanması hem Cizre mütesellimi Bedir'han Bey'i ve hem de Cizre ahalisini çok rahatsız etmiştir. Bu sebeple Bedirhan Bey, çeşitli makamlara arızalar göndererek Cizre ve çevresinin tekrar Diyarbekir'e bağlanması ricasında bulunmuş ve bunun gerekçesini izah etmiştir.

Bedirhan Bey, 28 Zilhicce 1257 (10 Şubat 1842) tarihinde Diyarbekir valisine sunduğu yazıda bu husustaki endişesini şöyle ifade etmektedir; "...Bohtan ve Hacı Behram kazalarının arazi ve emlakları ve ahali ve sair hususları Cizre ile karışık olduğundan başka, Bohtan kazasının 3000 kadar hanesi göçebe takımı olup yaz mevsimin de Bohtan yaylasında ve kış mevsiminde ise Cizre çölünde barınmaktadır. Cizre, Musul'da olduğu surette göçebe emniyet edemediklerinden gidemeyeceklerdir. Bilâhire gitseler bile Cizre'nin Musul'a bağlanması münasebetiyle, zikredilen kazaya böyle külliyetli göçeri bırakmayacaklarından bütün bütün perişan olacaklardır. Cizre'ye Musul valisi tarafından mütesellim tayin edilmesi icab edecek ve bunların arazileri karışık olduğundan dolayı, kargaşalar eksik olmayacaktır. Bir de Musul valisi hazretleri daha önce Tel'afr kal'ası ahalisinden bazılarına r'ey ve eman verip yanına çağırılmış, kaleyi aldıktan sonra bunları hapsedmiş ve Zaho mütesellimi İbrahim Ağa'ya dahi r'ey verdikten sonra hakkında kötü muamele yapmış olduğundan...Hususiyle Cizre, Tel'afr ve Zaho'ya komşu olduğundan... Husûsiyle Cizre, Tel'afr ve Zaho'ya komşu olduğundan ve ahali Musul valisi paşa hazretlerinin kendi haklarındaki maksadını iyi bildiklerinden, Diyarbekir'ie bağlanmaları için durumun yüksek makamınızca merhametli padişahımızın yüce katlarına arz edilmesini istirham etmek üzere geçenlerde bir dilekçe ile hepsi Diyarbekir'e gelmek istemişlerdir. Dilekçeleri bu kere katibim kulunuz eliyle

⁷⁹ BOA, İMM, Nr. 1225/7

sunulmuş olduğundan lütfen ve merhameten evvela devlet alacaklarını korunması, ikinci olarak da halka merhamet ederek Cizre'nin eskiden olduğu gibi Diyarbekir eyaletine bağlanması hususunda Padişahımız efendimiz hazretlerinin merhametli katlarına arzını istirham ederim..."⁸⁰

Bedirhan Bey ve Cizre ahalisinin Musul valisi Mehmed Paşa'nın idaresinden çekinmelerinin en önemli sebeplerinden biri de, Mehmed Paşa'nın kendi ahalisine yaptığı zulüm ve baskı olsa gerek. Çünkü bir çok belgede Osmanlı hükümetinin valinin bu tutumundan dolayı kendisine nasihat ettiği ve ahalisine iyi davranmasını istediği görülmektedir. Fakat bu nasihatlere rağmen valinin tutumunda herhangi bir değişiklik meydana gelmediği için 28 Rabiülahir 1262 (25 Nisan 1846) tarihli arz tezkeresinde, yaptığı zulümden bahsedilmekte ve bundan dolayı, Manisa'ya sürgün edilmesi Padişah tarafından uygun görülmektedir.⁸¹

B.BEDİRHAN BEY'İN 1842-1846 TARİHLERİ ARASI CİZRE VE BOHTAN MÜTESELLİMLİĞİ

1.Bedirhan Bey'in Musul Valisi Mehmed Paşa ile ilişkisi:Bedirhan Bey'in Diyarbekir valileri ile arası iyi olup, Diyarbekir'e zaman zaman gidip gelmektedir.⁸² Fakat, Musul valisi Mehmed Paşa ile arası eskiden beri iyi olmayıp, çeşitli sebeplerden dolayı güvenini yitirmiştir. Bunların başında Bedirhan Bey'in Sincar hareketi gelmektedir. Bedirhan Bey daha önceleri olduğu gibi, Sadullah Paşa'nın Diyarbekir valiliğine atanması esnasında da iyi hizmetleri görüldüğü için Midyat kazasının idaresi de uhdesine verilmiştir. Mardin sancağı ise Diyarbekir'e ilhâken Sadullah Paşa'nın uhdesine verilmişti. Bu sırada Mardin sancağı dahilinde bulunan Sincar dağı sakinleri isyan halinde olduklarından, Sadullah Paşa'nın talimatıyla Bedirhan Bey, Sincar Dağını vurmıştu. Ancak Musul Valisi Mehmed Paşa, bu olayı kendi idaresinde bulunan yerlere el uzatılması şeklinde

⁸⁰ BOA, İMM, Nr: 1225.

⁸¹ BOA, İrade Dahiliye, Nr: 6158; BOA, İMM, Nr: 1252. Musul Valisi Mehmed Es'ad Paşa'nın 10 Rebiyülahir 1263 (27 Mart 1847) tarihli yazısı.

⁸² BOA, İMM, Nr:1227/2

yorumlamış ve Bedirhan Bey'e karşı kin ve düşmanlık beslemeye başlamıştı. Mehmed Paşa'nın bu tavrı iyice ortaya çıkınca Bedirhan Bey'in de, O'na karşı olan güveni ortadan kalkmıştı.⁸³

Musul valisinin Bedirhan Bey'e karşı kin ve düşmanlık gütmesinde, Bedirhan Bey'in kendi bölgesinde tesis ettiği otorite ve elde ettiği başarıların da etkisi olabilir. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi Bedirhan Bey'in hoşgörülü ve adaletli idaresinden dolayı Musul ve Diyarbekir eyaletlerinden çok sayıda aşiret, yerini yurdunu terk ederek Cizre bölgesine göçetmiştir.⁸⁴

Musul valisi Mehmed Paşa'nın bazı nedenler öne sürerek Cizre'nin bazı kazalarının Musul'a bağlanmasını sağlaması ise, Bedirhan Bey ile arasının iyice açılmasına sebep olacaktır. Cizre, Musul'a bağlandığı için Musul valisi Mehmed Paşa birkaç defa Bedirhan Bey'i yanına istemiş ve fakat Bedirhan Bey, daha önce de cereyan eden hadisenin tesiriyle kendisine emniyet etmediği için gitmemiştir. Mehmed Paşa'nın bütün ısrarlarına rağmen sonuç değişmeyince, kin ve düşmanlığı artmış ve Bedirhan Bey'in, kendisine olan emniyeti tamamen kalkmıştır.⁸⁵

2.Bedirhan Bey'in 1842 Yılındaki Bazı Teşebbüsleri

Cizre'nin Musul'a bağlanması ile birlikte Bedirhan Bey'in Musul valisi ile arası iyice açıldığı için kendini muhafaza etmek gayesiyle bazı tedbirlere başvurduğu görülmektedir. Öncelikle etraftaki kazaları kışkırtarak kendi yanına celbetti. Daha sonra yaylamak bahanesiyle Van taraflarına doğru gidip Han Mahmud ile ittifak kurdu ve herbiri bulunduğu mahalde kuvvet tedarikine başladı. Ayrıca, bir müddetten beri Musul'da ikamet etmekte olan İmadiyeli İsmail Paşa'nın,⁸⁶ ailesini bırakarak Bedirhan Bey'in yanına gelmesi, Mehmed Paşa'ya, Bedirhan Bey tarafına kuvvet göndermesi için fırsat veriyordu. Mehmed Paşa, İsmail Paşa

⁸³ BOA, IMM, Nr:1225/2

⁸⁴ BOA, IMM, Nr:1228; BOA, AD, Nr: 609, s. 3-4.

⁸⁵ BOA, IMM, Nr:1225/8

⁸⁶ İsmail Paşa; eski imadiye yöneticisi olup, son zamanlarda Babiali nezdinde asi durumuna düşmüştür.

gâilesini bertaraf etmek üzere Diyarbekir'den de 1000 nefer asker isteyerek İmadiye taraflarına gönderdi. Bunun üzerine evvelden Dersaadet'e ve Erzurum'a gitmek niyetinde olan Bedirhan Bey, bundan vazgeçerek ailesini ve kendini korumak için İmadiyeli İsmail Bey'in yanında yer aldı ve böylece bir kez daha Musul valisine muhalefet etmiş oldu.⁸⁷

3.Babıali'nin Bedirhan Bey'e Karşı Tutumu ve Cizre'nin Yeniden Diyarbekir'e Bağlanması:

Musul valisi Mehmed Paşa'nın haricinde bölgedeki diğer eyâlet valileri ve dönemin Osmanlı Sadrazamları, Bedirhan Bey'in 1842 tarihlerinde giriştiği faaliyetlerine karşılık kendisine güvenlik hissi verilmesi ve bu nazik vakitte devletin başına bir gâile çıkarılmaması düşüncesindedirler. Gerek Bağdat valisi Necip Paşa ve gerek Erzurum valisi Halil Kâmili Paşa ve gerekse Diyarbekir valisi Mehmed Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'in giriştiği ittifaklar ve yaptığı zararlı hareketlerin temelinde Musul valisine olan güvensizliğin yattığını; Bedirhan Bey'in kendini ve ailesini muhafaza etmek için bu tür hareketlere giriştiğini ve bunun haricinde Saltanat-ı saniyyeye herhangi bir muhalefedinin olmadığını çeşitli arizalarda ifade etmektedirler.

Ancak, Musul valisi Mehmed Paşa her defasında Bedirhan Bey'i İstanbul'a şikayet ederek âdeta Osmanlı Devleti'nin başına bir gaile çıkarmak istemektedir. Mehmed Paşa, Cizre'nin Diyarbekir'e bağlı olan diğer kazaları da kendi uhdesine verilirse sözü edilen bölgede sükûnetin sağlanacağını ve Bedirhan Bey gâilesinin def' olunacağını belirtmektedir.⁸⁸ Bedirhan Bey ne kadar güzel hizmet ederse etsin, Mehmed Paşa buna kail olmayarak vücuduna kast etmek istemekte ve bulunduğu idarî konumdan uzaklaştırılmasını arzulamaktadır.⁸⁹

⁸⁷ BOA, İMM, Nr:1225

⁸⁸ BOA, İMM, Nr: 1225, Diyarbekir Valisi Mehmed Vecihi Paşa ile Bağdat Valisi Necip Paşa'nın 13 Muharem 1258 (25 Şubat 1842) tarihli ortak yazıları ve Vecihi Paşa'nın 3 Rabiülevvel 1258 (15 Nisan 1842) tarihli yazısı.

⁸⁹ BOA, İMM, Nr:1227

Diğer taraftan Diyarbekir valisi olan Mehmed Vecihi Paşa Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilerek Saltanat-ı Seniyye tarafına celb edilmesinden yanadır. Bedirhan Bey'in bu sıralarda meydana gelen bazı hareketlerini incelemek üzere kendi dairesinden Yusuf Efendi'yi Cizre'ye göndermiş ve beraberinde de Bedirhan Bey'e bir mektup yollamıştır. Mektubunda Bedirhan Bey'e güven hissi vererek onu Diyarbakır'a çağırmıştır (7 Zilhicce 1258 / 9 Ocak 1843). Fakat Bedirhan Bey, Mehmed Paşa'dan çekindiği için kendi gelemeyip kardeşi Salih Bey ile katibi Ahmed Efendi'yi Diyarbakır'a göndermiştir. Gerek Salih Bey'in konuşmalarından ve gerekse bir ay kadar Bedirhan Bey'in yanında kalan Yusuf Efendi'nin yazısından anlaşıldığına göre; şimdilik Bedirhan Bey'in hükümet aleyhinde herhangi bir düşüncesi yoktur. Sadece Mehmed Paşa'ya olan güvensizliğinden dolayı bazı hareketlere teşebbüs etmiştir. Bedirhan Bey'in tek isteği Cizre'nin bir an evvel Diyarbakır'a bağlanmasıdır. Diyarbakır valisi de bu doğrultuda kendisine güvence vererek söz konusu idarî değişikliğin gerçekleşmesi için gereken yazışmaları yapacağına söz vermiştir.

Vecihi Paşa, Cizre'nin eskisi gibi Diyarbakır'a bağlanarak Bedirhan Bey'in te'min edilmesini istemektedir. Eğer böyle bir yol takib edilirse muhtemel bir ayaklanmanın çıkması ve bir çok insanın ölmesi engellenmiş olacaktır. Aksi halde Bedirhan Bey'in, bulunduğu bölgeden tamamen kaldırılması gerekecektir ki, bu da kolay bir iş değildir. Çünkü Bedirhan Bey, diğer kaza ve aşiretler üzerinde de söz sahibidir ve her an bunları yanına alarak büyük bir kuvvet oluşturabilir.⁹⁰ Ortada herhangi bir geçerli sebep yokken devletin başına böyle bir gâilenin çıkarılması anlamsızdır. Bu sebeple birinci yol izlenerek Bedirhan Bey te'min edilmeli ve kısa zamanda Cizre Diyarbakır'a bağlanmalıdır.

Erzurum müşiri Halil Kâmilî Paşa ve Bağdad Valisi Necip Paşa'ya göre; her ne kadar Bedirhan bey güvenilir bir adam değilse de, böyle nazik bir zamanda hakkında te'min cihetine gidilmesi ve Cizre'nin Diyarbakır'a bağlanması en uygun seçenektir.

⁹⁰ BOA, İMM, Nr:1225/20

Diyarbakır, Bağdat ve Erzurum valileri ile Ordu kumandanları ve Babiali arasında cereyan eden bir çok yazışmadan sonra bölgenin yapısı ve Bedirhan Bey ile ailesinin daha önceki güzel hizmetleri dikkate alınarak durum Meclis-i Umumi'de görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Bu karar, padişah Abdülmecid tarafından da uygun görülmüştür. Buna göre Cizre Diyarbakır'a bağlanacak ve Mehmed paşa'ya da uygun bir cevap yazılacak, gerekirse görevinden alınacaktır.⁹¹ Böylece 22 Recep 1258 (29 Ağustos 1842) tarihinde Cizre eskiden olduğu gibi Diyarbakır'a bağlandı.⁹²

4.Han Mahmud'un Durumu (1839-1842):

Han Mahmud ve kardeşi Han Abdal, uhdelerine verilen, Van eyaletine ait, birkaç kazanın idarecisi idiler.⁹³ Ancak hakim oldukları yerler, özellikle Hoşap kalesi ve çevresi, hem dağlık ve hem de İran ile Hakkari'ye sınır olduğu için zaman zaman ayaklandıkları ve asi tavırları içine girdikleri görülmektedir.

Bunlardan ilki Han Mahmud ve Han Abdal'ın 1839 yılında giriştikleri isyan hareketidir. Bu sırada İran hükümeti ile Osmanlı devleti arasında bir hudut anlaşmazlığı olduğu için hemen duruma müdahale edilmemiştir. Çünkü böyle bir olay esnasında Han Mahmud ve biraderi hem İranlılardan ve hem de asi Hakkari Beylerinden yardım görebilirlerdi. İran hükümeti ile bir hudut anlaşmasının imzalanması işi yolu koyulduktan sonra Erzurum müşiri Osman Paşa, Han Mahmud'un üzerine harekete geçmiş ve Hoşap kalesi ve çevresi kısa zamanda ele geçirilmiştir.⁹⁴

Han Mahmud'un, Hafız Paşa'nın Erzurum müşirliği sırasında da bazı uygunsuz hareketler de bulunmuş olduğu, ancak Bedirhan bey tarafından güvenlik hissi verilerek Erzurum'a gönderildiği belirtilmektedir.

⁹¹ BOA, IMM, Nr:1225,22 Receb 1258 (29 Ağustos 1842) tarihli arz tezkeresi.

⁹² Kuran a.g.e., s. 277.

⁹³ BOA, IMM, Nr:1225/22

⁹⁴ Sevgen, "Kürtler", BTT Dergisi, C. II, Sayı. 14, (Kasım 1968), s. 60-64.

Fakat Bedirhan Bey ile Musul valisinin arasının açılması ile birlikte Han Mahmud,⁹⁵ aralarındaki akrabalığında tesiriyle Bedirhan Bey'in tarafında yer alarak Han Abdal,⁹⁶ Nurullah Bey⁹⁷ ve Bedirhan Bey ile birlikte olası bir saldırı ve tehlikeye karşı bir ittifak kurmuş ve Osmanlı hükûmetine muhalif

olarak hareket etmeye başlamıştır. Erzurum müşiri H. Kâmili Paşa, Han

Mahmud'un bu defa Bedirhan Beyi'nin tahrikiyle isyan ettiğini ifade etmekte ise de Bedirhan Bey, 15 Safer 1258 (28 Mart 1842) tarihli yazısında bunu reddetmektedir.⁹⁸

Neticede H. Kâmili Paşa'nın gayretleriyle Van bölgesindeki bu uygunsuzluk ortadan kalkmış ve Hoşap kalesi boşaltılarak içine Binbaşı Mustafa Ağa ile muhafazaya kâfi asker yerleştirilmiş ve diğer yerler de tekrar Han Mahmud ve kardeşine bırakılmıştır.⁹⁹

Ayrıca Han Mahmud daha sonra Bedirhan Bey ile birlikte Nasturilere karşı girişilen harekete katılarak, 1846 yılına kadar daima hükûmetten uzak ve şüpheli kalacaktır.¹⁰⁰

5. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturî Harekâtı

Osmanlı hükûmetinin Bedirhan Bey'e karşı olan güvenini sarsan ve onu asi bir emir konumuna iten olaylardan biri de 1843 Nasturi harekâtıdır. 19.yüzyılda, Hakkari bölgesinde yaşayan ve birkaç yüzyıldan beri tam olarak hükûmete itaat etmeyen Nasturi tâifesi çeşitli sebeplerden dolayı yine itaatsizlik göstermiş ve Bedirhan Bey de, hükûmetin müsaadesini

⁹⁵ Han Mahmud Bedirhan Bey'in kayınpederi olup, Hoşap ve çevresindeki birkaç kalenin yöneticisidir.

⁹⁶ Han Abdal, Han Mahmud'un kardeşidir.

⁹⁷ Nurullah Bey'in tam ismi Nurullah Mehmed Bey'dir. Abbasî soyundan olup, Hakkari beyliğinde bulunduktan sonra İstanbul'a gelmiş ve burada 12 Ramazan 1277 (24 Mart 1861) de vefat etmiştir. Mehmet Paşa Tekkesi'nde medfundur (Süreyya, a.g.e, C. IV, s. 1277).

⁹⁸ BOA, İMM, Nr. 1225, Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa'nın 3 Rabiülevvel 1258 (15 Nisan 1842) tarihli yazısı.

⁹⁹ BOA, İMM, Nr. 1226; Bu konuda ayrıca bkz. C. Küçük, Tanzimat Devrinde Erzurum, İ.Ü.E.F. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.196-200.

¹⁰⁰ Sevgen, a.g.m, s. 64

almadan büyük bir askeri harekât düzenlemiş ve bu Hristiyan tâifeye büyük kayıplar verdirmiştir.

Nasturiler; Güneydoğu Anadolu'da yaşayan azınlıklardandı. Bunlar Kürtler'le birlikte yaşamaktaydı. Kürtlerin büyük çoğunluğu sünî müslümanlardı. Fakat değişik inançlara sahip olan kürtler de vardı. Kürtlerle birlikte yaşayan ve Hristiyan olan bir azınlık da Nasturi taifesi idi. Nasturiler bu bölgede dağlık alanlarda yaşarlardı. İran ve Osmanlı hududunda muhtelif yerlere dağılmışlardı. Çölemerik, Gevar, Margaver ve Tiyari sakin oldukları yerlerdi.¹⁰¹ Bunlar Çölemerik, Tiyar (aşağı-yukarı), Valto, Tuhub, Tal, Diz, Baz ve Gilo isimleri ile büyük küçük sekiz aşiretten oluşuyordu.¹⁰²

Bu tarihlerde Nasturilerin toplam nüfusu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak 14 Şaban 1259 (9 Eylül 1843) tarihli arz tezkeresinde sadece Tiyari bölgesindeki Nasturilerin eli silah tutabilecek 30,000 nüfusun olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³ 9 Şevval 1259 (2 Kasım 1843) tarihli bir belgede ise Tiyari kabilesinin toplam nüfusu 50,000 olarak belirtilmektedir.¹⁰⁴

Nasturiler idari açıdan Erzurum Paşalığına bağlıydılar. Fakat Hakkari ve Bohtan arasında bulunan Nasturiler, patrikleri Marşimun idaresinde Hakkari Kürt emrinin iktidarını kabul etmişlerdi.¹⁰⁵

a.Nasturilerin Bölgedeki Kürt Aşiretleri İle İlişkisi:19.yüzyılda İngilizler ve Amerikalılar Doğu Anadolu'daki Nasturileri keşfettiler ve bir misyonerlik çabası içerisine girdiler.¹⁰⁶ 1840'lı yıllara kadar Nasturiler, Osmanlı hükümetine itaat etmemelerine rağmen,¹⁰⁷ bölgedeki Kürt aşiretleri ile iyi geçinmekte idiler. Ancak bölgede misyonerlerin ve çeşitli diplomatik temsilcilerin bulunmasından sonra sözünü ettiğimiz dostça ilişkiler bozulmuştur.¹⁰⁸ Yakındoğu'da propaganda için uygun halklar,

¹⁰¹ Halfin, a.g.e, s. 20-21.

¹⁰² Sevgan "Kürtler" BTT Dergisi, C.I, S. 12, (Eylül 1968), s. 46.

¹⁰³ BOA, İMM, Nr: 1228/7

¹⁰⁴ BOA, İMM, Nr: 1229/3

¹⁰⁵ Celil, a.g.e, s. 136.

¹⁰⁶ Bruinessen, Ağa, Şeyh....s.222.

¹⁰⁷ BOA, İMM, Nr: 1228; BOA, İMM, Nr: 229.

¹⁰⁸ Celil, a.g.e, s. 133-137; Malmısani, a.g.e, s. 50.

Hıristiyanlık inancını taşıyan Ermeniler ve Nasturiler'di. Bu sebeple Avrupalı misyonerler, Kürt beylerine bağlı olan Nasturiler'e tam bir bağımsızlığa kavuşmak için her türlü yardımı yapacaklarını vaad ederek onların sempatisini kazanmışlardı.¹⁰⁹ Nitekim misyonerlerin bu vaadleri, kısa zamanda Nasturiler üzerinde etkili olmuş ve Nasturiler yabancılarla birlik olup güçlenme hülyasına kapılmışlardı. Nasturi dini lideri Marşimun daha önce hiç ulaşamadığı bir güce ulaşmıştı. Bundan, Kürtler kadar bazı Nasturiler de rahatsız olmuşlardı. Ancak Kürtler öfkelenmekten öte, kendilerini tehdit altında hissediyorlardı.¹¹⁰

Nasturilerle Hakkari Kürtleri arasındaki ilişkiler, 1842 yazından itibaren Nasturi köylerinde misyoner merkezlerinin kurulmasından ve Hakkari'ye Amerika'dan yeni misyonerlerin gelmesinden sonra daha da karışmıştır. Doğu Anadolu'daki yerli beyler (başta Bedirhan Bey olmak üzere), Musul yöneticisi Mehmed Paşa ile anlaşmazlığa düştüklerinde, bu elverişli durumdan yararlanan Amerikalı misyoner Doktor Grand, Tiyari bölgesinde, Asita'da büyük bir misyoner merkezinin yapımına girişmiştir.¹¹¹ İnşaat haberi bir anda yayılmış ve Kürt halkı arasında Hıristiyanlığı yaymak amacıyla saray yaptırdıkları söylentisi her tarafta duyulmuştu.¹¹²

Nihayet misyonerler tarafından ekilen fesad tohumları kısa zamanda yeşermeye başladı. Tiyari aşireti nüfusunun çokluğuna ve mevkiine güvenerek 1843 yılında etrafındaki Kürt ve Nasturi aşiretlerine meydan okumaya, tecavüzde bulunmaya cesaret etti.

Tiyari aşireti, çok sayıda asker toplamakla sakinleri müslüman olan bir köyün üzerine gelip islam ve sâdâtta¹¹³ 50 kadar adamı katl ve idam etmiş ve üzerine geldikleri köyün mescidini kiliseye çevirmiş ve keşiş tayin etmişlerdi. Ayrıca birçok müslüman kadını ele geçirmiş ve birçok kimseyi öldürerek köylerini yakmışlardı. Bununla birlikte müslümanlara ait olan mal

¹⁰⁹ Celil, a.g.e., s. 137-138.

¹¹⁰ Bruinessen, Ağa, Şeyh...s. 222; BOA, İMM, Nr: 1229.

¹¹¹ Nasturilerin desteği ile yapılan bu bina, kale şeklide yapılmış olup, uzunluğu yaklaşık olarak 9 metredir. Ancak henüz çevre duvarları yapılmış ve geri kalan kısımlar tamamlanmamıştır. Eğer tamamlanırsa iki alay nizamiye askeri sıkışabilir. (BOA, İMM, Nr: 1229/5; BOA, İMM, Nr: 1229/8)

¹¹² Celil, a.g.e., s. 138-139.

¹¹³ Sadat kelimesi "Seyyidler" anlamına gelmektedir.

ve eşyalar da ele geçirilmiş ve islam milletinin bozulması için faaliyet gösterilmiştir.¹¹⁴

Tiyari aşiretinin desteği ile misyonerler tarafından çeşitli binalar yapılmış ve Hristiyan çocuklara değişik dersler verilerek protestanlaştırılmak istenmiştir.¹¹⁵

Tiyari aşiretinin Bedirhan Bey'i kızdıran diğer bir hareketi de egemenliği altında bulunduğu Hakkari beyi Nurullah Bey'e karşı gösterdiği itaatsizliktir.

Tiyari bölgesindeki Nasturi taifesinin bu uygunsuz tavırları ve özellikle Hakkari beyi Nurullah Bey'e karşı gösterdikleri itaatsizlikten dolayı, Nurullah Bey, Bedirhan Bey'den yardım istedi. Bunun üzerine Bedirhan Bey de hemen harekete geçti.

Bedirhan Bey, durumu Erzurum müşiri Halil Kâmili Paşa'ya bildirerek, Babıali'den izin almasını istemişti. H. Kâmili Paşa, cevaben: "...elde müzakere olunan İran meselesi meydanda iken o havalı de yeni bir hadisenin ortaya çıkmasına hükümetin müsaade etmeyeceğini ve ancak bu İran gâilesinin ortadan kalkmasıyla durumu sadarete bildireceğini..." ifade etmişti.

Aynı zamanda Erzurum'da bulunan adamı vasıtasıyla da bazı şifahi tenbihat verilmiştir. Ancak Bedirhan Bey, kenarda büyüdüğü için bürokrasiyi pek fazla bilmediğinden dolayı padişah'ın iznini almadan askerlerini toplamış ve Tiyari bölgesi üzerine harekete geçmiştir.¹¹⁶

Erzurum valisi H. Kâmili Paşa'nın 9 Rabiülevvel 1259 (10 Nisan 1843) tarihli yazısında, Nurullah Bey'in yardım istemesi üzerine Bedirhan Bey tarafından kendisine birkaç bin asker verildiği, fakat cereyan eden muharebede çok adam kaybı olmasına rağmen istenilen neticenin elde edilemediği belirtilmektedir.

Bunun üzerine Bedirhan Bey bizzat harekete geçerek idaresi altında bulunan aşiretleri toplamış ve Han Mahmud'u biraz askerle birlikte

¹¹⁴ BOA, IMM, Nr: 1228/5, Erzurum Valisi Halil Kâmili Paşa'nın 1 Şaban 1259.(27 Ağustos 1843) tarihli yazısı.

¹¹⁵ BOA, IMM, Nr: 1229/8, Erzurum Valisi Halil Kâmili Paşa'nın 12 Şevval 1259 (5 Kasım 1843) tarihli yazısı.

¹¹⁶ BOA, IMM, Nr: 1228/5

yardımına çağırıştır.¹¹⁷ Bunun yanında Bedirhan Bey'in Artuşî Kürt kabilesi ile İsmail Paşa, Tatar Ağa ve Hakkari emirinin yardımlarını da temin edeceği anlaşılmaktadır. Nitekim İsmail Paşa'ya yaptığı yardım çağrısı üzerine kendisine 800 asker gönderilmiştir.¹¹⁸

Hazırlıklarını tamamlayan Bedirhan Bey, 10,000 kadar askeri ile önce Diz nahiyesi üzerine yürümüş ve burayı zapt ederek Marşimun'un yeğeni olan bir kızı esir etmiş¹¹⁹ ve Marşimun denilen patrikin anasını Diz köyünde iki parça edip zap suyuna attırmıştır.¹²⁰ Ancak Tiyari ve çöl kazaları geçilmesi ve ulaşılması zor yerler olduğundan Nasturilerin gizlendikleri mahallere henüz ulaşamamıştı.

Nasturilerin oturdukları bölgenin ortasından suyu çok olan ve köprüsüz keleksiz geçilmesi mümkün olmayan zap nehri geçmekte ve kalelerin bir kısmı da nehrin beri tarafında kalmaktadır. Nasturiler, bu kaleleri de savunmak için iki saat uzaklıkta bir mesafede Bedirhan Bey'in askerini karşılamışlardır. Sabahtan ikindiye kadar devam eden muharebe ve mücadelede Nasturi kuvvetleri bozulmuş ve epeyce kayıp vererek kaçmışlardır. Nehri geçtikten sonra köprüyü yıktıklarından dolayı Bedirhan Bey onların boşalttığı yerleri ele geçirdikten sonra askerlerini keleklerle karşıya geçirmiştir. Burada da muharebe iki buçuk gün devam etmiş ve sonuçta Bedirhan Bey'in kuvvetleri galip gelmiştir. Bozulan Nasturi taifesinin önemli bir kısmı malları ve eşyalarıyla birlikte Musul valisinin idaresinde bulunan yerlere firar etmişlerdir. Vatanlarında kalanlar ise, cizye-i şeriyye vermeyi ve Hakkari Beylerine itaat etmeyi kabul etmişlerdir. Bedirhan Bey, cizye ve hediye adıyla bunlardan 50,000 kuruş almış, Abdullah isminde bir şahısla Erzurum valisine göndermiş ve almış olduğu 800 tüfeği de Van kaymakamına veya hükümetin istediği bir yere göndereceğini ifade etmiştir.¹²¹

¹¹⁷ BOA, İMM, Nr: 1228/6

¹¹⁸ Sevgen a.g.m, s. 46.

¹¹⁹ BOA, İMM, Nr: 1228/6

¹²⁰ BOA, İMM, Nr: 1229

¹²¹ BOA, İMM, Nr: 1228/5

Bedirhan Bey, Tiyari bölgesinde inşâ edilen büyük kilise binasını da bu harekâtı sırasında yıktırmış ve içerisinde bulunan evrak,¹²² mektup vb. şeyleri imha ettirmiştir.

Bedirhan Bey, Tiyari bölgesinde Nasturileri itaat altına aldıktan sonra buraya Zeynel Bey adında birisini mütesellim olarak tayin etti ve Cizre'ye geri döndü.¹²³ Cizre'ye dönüşü esnasında beraberinde çok sayıda esir götürdü.¹²⁴ Bunların içinde biri erkek ve biri kız olmak üzere iki tane çocuk vardı.¹²⁵ Bedirhan Bey Cizre'ye vardığında eski zamanlarda olduğu gibi, almış olduğu esir ve malların beşte birini ayırarak geri kalan kısımları alimler, şeyhler ve ileri gelenler arasında dağıtmıştır.¹²⁶ (15 Ramazan 1259 /9 Ekim 1843).

Nasturi patriği Marşimun da Bedirhan Bey'in askerlerinin önünden kaçarak kardeşi, katibi ve üç dört hizmetkarıyla birlikte Musul'a gelip İngiliz konsolos vekilinin evine sığınmıştır. Sonra da Musul valisine giderek alınan esirlerin serbest bırakılmasını rica etmiştir. Vali gerek kendisinin ve gerek Nasturi taifesinin kendisine teslim olmadıkları taktirde haklarında hiçbir muamele yapılamayacağını söylemiş, patrik buna razı olmuştur. Patrik, durumu hükümete arz niyetinde bulunduğunu, hepsinden evvel kendilerince menfur ve mekruh olan esir alma ve satma işinin halledilmesi, yağma ve zaptedilen mal ve eşyanın iadesi ve Bedirhan Bey askerinin memleketlerinden geri çekilmesi durumlarının en başta gelen arz ve istekleri olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

¹²² Bu kilise binasının, başka bir ifadeyle misyoner okulunun, odalarında beş altı sandık evrak bulunmuştur. (BOA, IMM, Nr: 1228).

¹²³ BOA, IMM, Nr: 1228/5

¹²⁴ BOA, IMM, Nr: 1229; BOA, AD, Nr: 609, s. 1-9; BOA, IMM, Nr: 1228/6

¹²⁵ BOA, IMM, Nr: 609, s. 5.

¹²⁶ BOA, IMM, Nr: 1229.

¹²⁷ Sevgen, a.g.m, s. 46-47.

6. Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi Harekâtına Karşı Babıali ve Yabancıların Tutumu:

a. Babıali'nin Tutumu: Bedirhan Bey, Osmanlı hükümeti nezdinde hizmetini ve sadakatını ispat etmek istemektedir.¹²⁸ Nasturi taifesinin durumu bunun için elverişlidir. Uzun zamandan beri hükümete itaat etmeyen ve gittikçe de itaatsizliğini artıran Nasturi taifesinin, oturdukları yerlerde top ve araba işlememektedir. Bu sebepten dolayı, ileride devletin başına bir gâile çıkarmalarını engellemek amacıyla böyle bir harekete teşebbüs ettiğini kendisi ifade etmektedir.¹²⁹ Ancak Bedirhan Bey'in bu sözlerinde samimi olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bedirhan Bey ister samimi olsun ister olmasın, giriştiği hareket; Osmanlı hükümeti tarafından yersiz, zamansız ve usulsüz bir hareket olarak görülmüş ve hükümet nezdinde kendisini şüpheli bir kişi konumuna getirmiştir. Durumdan yabancı elçi ve konsoloslar da memnun kalmayarak, memnuniyetsizliklerini Osmanlı hükümetine bildirmişlerdir.¹³⁰ Aslında Bedirhan Bey de, sonradan, yaptıklarının yanlış olduğunu bir derece kabul etmiş ve 15 Ramazan 1259 (9 Ekim 1843) tarihinde Erzurum valisi H. Kamili Paşa'ya gönderdiği yazıda; "...Eğer kusur etmiş isem, afv ve merhamet şanınızdır..." şeklinde bir ifade kullanarak affını dilemiştir.¹³¹

Osmanlı devlet adamlarına göre; aşiret emirlerinin hiç birisine, bilinen tabiatları gereği, tam olarak emniyet etmek caiz değildir. Bedirhan Bey'in izinsiz olarak gerçekleştirdiği Nasturi harekâtı ve bunun sonucunda külliyetli miktarda esir alması ve devletin başına yabancıları musallat etmesi, bu düşüncüyü artıracaktır.¹³²

Ancak Osmanlı Devleti'nin o dönemde içinde bulunduğu durum ve Bedirhan Bey'in Erzurum valisi tarafından etrafıca anlatılan ve hükümetçe de bilinen hizmetleri, sahip olduğu güç ve diğer bölge emirleri üzerindeki

¹²⁸ BOA, İMM, Nr: 1228.

¹²⁹ BOA, İMM, Nr: 1229, Bedirhan Bey'in, Erzurum Valisi H. Kamili Paşa'ya gönderdiği 15 Ramazan 1259 (9 Ekim 1843) tarihli yazı.

¹³⁰ BOA, İMM, Nr: 1228.

¹³¹ BOA, İMM, Nr: 1229.

¹³² BOA, İMM, Nr: 1229./8

etkileri dikkate alınarak; ¹³³ Diyarbakır, Erzurum Şam ve Musul valilerine gönderilen emirlerde kendisine güvenlik hissi verilmesi ifade edilmiştir. Bunun yanında valilere gönderilen emirlerde; Bedirhan Bey'in Nasturiler'den el çekmesi, bir daha böyle bir katliamın meydana gelmemesi, alınan esirlerin memleketlerine geri gönderilmesi ve Nasturi taifesinin himaye edilmesi gibi hususlara da yer verilmiştir.¹³⁴ Hatta durumu yerinde tahkik etmek üzere Cizre tarafına Kemal Efendi'nin tayin edilmesi uygun görülmüştür.¹³⁵ Kemal Efendi, Cizre'ye gidip gerekli incelemeleri yaptıktan sonra gözlemlerini sadarete bildirmiş ve yapacak bir işi kalmadığından İstanbul'a geri çağırılmıştır (2 Zilhicce 1260/13 Aralık 1844)¹³⁶

Osmanlı hükümeti, özellikle esirlerin alınması hususu üzerinde, Avrupa devletlerinin şikayetlerinden dolayı, çok durmuş ve Erzurum valisi H. Kamili Paşa'nın 12 Şevval 1259 (5 Kasım 1843 tarihli yazısında belirtildiğine göre; esirlerin hemen hemen tamamı Bedirhan Bey tarafından geri verilmiştir.¹³⁷

Osmanlı hükümeti her ne kadar Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilmesi yönünde emirler verse de, 1843, Nasturi olayı ile birlikte kâfi bir kuvvetle Bedirhan Bey'in işini bitirmeye de karar vermişti. Bu durum 14 Şaban 1259/9 Eylül 1843) tarihinde padişah'a sunulan tezkerede açıkça görülmektedir. Padişah tarafından uygun görülen bu tezkerede "...Bedirhan Bey'in teşebbüs ettiği hareketler ve durumlar çirkin ve neticesi zararlı ve uygunsuz şeyler olduğundan, kendisinin zararlı hallerinin def edilmesi gerekli ise de, müşarün ileyh Namık Paşa tarafından şifahen ifade edildiği üzere, Bedirhan Bey hayli kuvvetli ve etrafı bir şahıs olmasıyla kolaylıkla ele geçirilmesi mümkün değildir. Ancak Musul, Erzurum ve Diyarbakır valileri birleşip, ittifak yaparak, mükemmel ve seri tedbirler alarak herbiri bir taraftan etrafını kuşatıp işini bitirmeye gayret

¹³³ BOA, IMM, Nr. 1229./2; BOA, IMM, Nr. 1228/5

¹³⁴ BOA, AD, Nr. 609, s. 1-10.

¹³⁵ BOA, AD, Nr. 609, s. 9.

¹³⁶ BOA, AD, Nr. 609, s. 9.

¹³⁷ BOA, IMM, Nr. 1229.

etmekle mümkündür. Bu ise, İran meselesi ortada iken caiz değildir. Uygun zamanını ve mevsimini beklemek icab etmektedir. Çünkü Bedirhan Bey günden güne durumunu genişletmekte ve fesad oluşturmaktadır...”¹³⁸ ifadeleri yer almaktadır.

b.Yabancıların Tutumu:Daha önce de işaret edildiği gibi Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerinde icrâ ettiği katliam ve çok sayıda esir alması, Avrupa devletlerinin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın, işine gelmedi, İngiltere ve Fransa, özellikle külliyetli miktarda asır alınıp satılmasını çok ayıpladılar.¹³⁹ Konsolosları vasıtasıyla Nasturi tâifesinin durumu hakkında bilgi sahibi olan İngiliz ve Fransız elçileri Osmanlı hükûmetine birer yazıyla müracaat ettiler. Yazılarında; Bedirhan Bey tarafından alınan esirlerin mutlaka serbest bırakılmasını ve başta Marşimun olmak üzere, diğer Nesturi taifesinin korunmasının gerekli olduğunu ifade ettiler.¹⁴⁰ Ancak yabancıların esas müdahalesi ikinci Nasturi harekâtından sonra olacaktır. Yabancıların bu müdahaleleri, ileride de görüleceği gibi, Osmanlı hükûmetinin Bedirhan Bey hakkında sert tedbirler almasında etkili olacaktır.

7.Bedirhan Bey'in Sadakatını Gösteren Bir Olay:Bedirhan Bey gerek Nasturi olayından dolayı Erzurum müşiri Halil Kamili Paşa'ya¹⁴¹ ve gerek diğer resmi makamlara gönderdiği yazılarda, devlete sadık olduğunu ve kendisine verilecek her türlü hizmeti severek yapacağını defalarca ifade etmektedir.

1844 yılında cereyan eden bir olay, Bedirhan Bey'in bu tarihlere kadar ki sadakatini açıkta ortaya koymaktadır. Musul'dan Dicle nehri yoluyla Bağdat'a gitmekte olan devlete ait külliyetli miktarda zahire, Es-Sabih aşireti eşkıyası tarafından ele geçirilmişti. Bedirhan Bey hemen harekete geçerek, bunların tenkil ve terbiyeleri için, iki topla Kürt

¹³⁸ BOA, İMM, Nr. 1228.

¹³⁹ BOA, İMM, Nr. 1229; BOA, AD, Nr. 609, s. 1-9.

¹⁴⁰ BOA, İMM, Nr. 1228.

¹⁴¹ BOA, İMM, Nr. 1229.

başibozuklarından Muşlu Hasan Ağa idaresinde 1500 kadar silahlı göndermekle yardımda bulundu. Durum, Bağdat valisi tarafından Dahiliye Nezaretine bildirilmiş ve bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Bedirhan Bey'e memnuniyetini bildiren bir tezkere göndermiştir¹⁴² (13 Cemaziyel evvel 1260/31 Mayıs 1844).

8.Diyarbakir Eyâleti Redif Askeri'nin Toplanması:Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde askeri alanda yapılan yeniliklerden biri de "Redif Alayları"nın kurulması idi. Bu amaçla ülkenin her tarafından nüfus durumuna göre redif askerleri toplanıyordu. Ancak henüz göçebe halinde yaşayan ve dağlık bölgelerde yarı bağımsız bir hayat sürenler askerlik ödevini kabul etmek istemediler. Bu yüzden Anadolu ve Rumeli'nin dağlık tarafında ve Lübnan'da ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmalar ergeç bastırıldı ise de, adı geçen yerlerde askerlik ödevi hiçbir sempati kazanmamakta devam etti.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nin, redif askerini toplamada sıkıntı çektiği bölgelerden biri de Diyarbakir eyaletidir. Arabistan Ordusu komutanı Namık Paşa'nın tahriratına göre; "Urfa ve Halep tarafından redif askeri toplanmış ve sıra Diyarbakir'e gelmiştir. Diyarbakir'in ova köylerinden redif askeri toplamak kolaydır. Fakat büyük bir kısmı Bedirhan Bey'in idaresinde bulunan Cizre, Bohtan, Zaho, Azizan, Midyat ve Şirvan gibi dağ kazalarının halkı ayaklanmaya ve şekavete meyilli olduğu için, buralardan redif askeri toplamak kolay değildir. Ancak Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilip ve taltif edilirse bu iş kolaylaşır. Eğer temin edilemeyip hükümet tarafına celb edilmezse asker toplama işi zorlaşacaktır. Bunun için durumun Diyarbakir ve Musul valileri ile Anadolu Ordusu Müşiri arasında müzakere edilmesi ve gereken tedbirlerin alınması gerekir."¹⁴⁴

Namık Paşa'nın bu ifadeleri doğrultusunda hükümet şu kararı almıştır: "Bedirhan Bey'in takib edeceği hareket tarzı ikidir. Birincisi

¹⁴² BOA, AD, Nr:609, s. 8; Sevgen, a.g.m, s. 47.

¹⁴³ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt V, Ank. 1995, s. 179-180; Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, s. 25-33.

¹⁴⁴ BOA, IMM, Nr: 1230/3, Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın 19 Şevval 1260 (31 Ekim 1844) Tarihi Yazısı.

Bedirhan Bey'in celb ve teminiyle redif askerlerinin kolaylıkla alınması, ikincisi ise celb ve temini reddederek kendisine karşı baskı ve zor metodunun kullanılmasına sebep olmasıdır. Şimdiki halde temin olunması sebeplerine teşebbüs edilmelidir. Eğer Bedirhan Bey, nizamiye ordusunun o bölgede kuruluşunu görüp de, devlete hizmet edeceğim gibi tavırlar sergilerse de yalancı tavırlarına itimad edilmeyecektir. Her nasıl olursa fırsat düştüğü gibi hakimane tedbirler ile gerek onun ve gerek arkadaşları olan imadiyeli İsmail Paşa, Azizanlı Derviş Bey, Mardinli Es'ad Bey, Cizreli Mir Seyfeddin ve sairlerinin o bölgeden bütün bütün def' ve çıkarılmaları mülki işlerin icabındandır. Öncelikle Bedirhan Bey'in celb ve temini sebeplerine teşebbüs edilerek, Diyarbekir'in dağ köyleri neferleri onun marifetiyle toplanmalı ve kendisine mükemmelce bir güvenlik hissi verilmelidir. Sonra taltif için arkadaşları ile birlikte İstanbul'a gönderilmelidir. İstanbul'a varmaları ile birlikte ailelerinin de yanlarına gönderilerek münasip yerlere nakledilmeleri ve bu şekilde hakim oldukları bölgelerin fesattan kurtarılması gerekir. Eğer bu şekil gerçekleşmezse ve Bedirhan Bey, diğer beylerle birlikte itaatsizlik gösterip karşı koyarsa bu defa kuvvet kullanarak ele geçirilmeleri ve aileleri ile birlikte İstanbul'a gönderilmelerine karar verilmiştir".¹⁴⁵

Osmanlı hükümeti böyle bir karar almasına rağmen Bedirhan Bey'in daha sonra nasıl bir yol izlediği tam bilinmemektedir. Bazı araştırma eserlerde, Bedirhan Bey'in asker toplamaya karşı çıktığı ifade edilmekle birlikte,¹⁴⁶ belgelerde bu hususta herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yukarıda bahsedilen husus ise, Osmanlı hükümetinin Bedirhan Bey'e olan güvensizliği dolayısıyla almış olduğu bir ön tedbirdir.

9.Babıali'nin Bedirhan Bey Gailesi İçin Yaptığı Ön Hazırlıklar:

Gerek Musul valisi Mehmed Paşa'nın sadarete ve Dahiliye nazırlığına gönderdiği yazılar ve gerek Nasturi patriği Marşimun'un

¹⁴⁵ BOA, İMM, Nr: 1230/4; ? Arz tezkeresi..

¹⁴⁶ Çay, a.g.e, s. 345; Celil, a.g.e, s. 127-129.

Babıali'ye sunduğu 7 Cemaziyelahir 1262 (2 Haziran 1846) tarihli şikayet dilekçesi Babıali'yi harekete geçirdi.¹⁴⁷

Özellikle 1843 Nasturi olayına karşı yabancı devletlerin gösterdikleri tepki ve Bedirhan Bey'in cezalandırılması için Osmanlı hükümetine yaptıkları baskılar Babıali'nin tedbirlerini arttırdı.¹⁴⁸ Bedirhan Bey'in zaman zaman doğuda giriştiği ittifaklar¹⁴⁹ ise; Babıali'yi, Bedirhan Bey galesini tamamen ortadan kaldırmaya yönetti.

Daha önce de belirtildiği gibi; Babıali, çoktan beri Bedirhan Bey meselesinin def edilmesine¹⁵⁰ ve bulunduğu bölgeden çıkarılarak, ailesiyle birlikte başka bir tarafa nakledilmesine karar vermişti.¹⁵¹

Bu sebeplerden dolayı 1261 (1845) yılından başlamak üzere, Bedirhan Bey'e karşı bir askeri harekât yapılması hükümetçe düşünülmüş ve bazı ön hazırlıklara başlanmıştır.¹⁵²

Musul valisi Es'ad Paşa'nın 19 Zilkaade 1262 (9 Kasım 1846) tarihli yazısında, Bedirhan Bey'in bulunduğu yerden bir an evvel çıkarılması için gerekli tedbirlerin mütalâa edilerek yerine getirilmesi uygun görülmüştü. Es'ad Paşa ile Anadolu Ordusu Feriklerinden Ferik İsmail Paşa arasında yapılan görüşmelerde Bedirhan Bey galesini ortadan kaldırmak üzere Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın me'muriyeti uygun görülmüş ve bu teklif hükümet tarafından da kabul edilerek Osman Paşa'ya gizli bir memuriyet verilmiştir.¹⁵³ Ayrıca Es'ad Paşa ile Ferik İsmail Paşa'nın birlikte hazırladıkları metnin birer suretlerinin Diyarbekir, Musul ve Erzurum valilerine gönderilmesi de kararlaştırılarak, sözü edilen gaileyi ortadan kaldırmak için en uygun mevsimin Mart-Nisan ayları olduğu ifade edilmiştir. Ancak o zamana kadar bu mesele hakkında etraflı düşünülerek söz konusu durumu ortadan kaldırmak için Ordu-yi Hümayun'un sayısının

¹⁴⁷ Sevgen, a.g.e, s. 48.

¹⁴⁸ BOA, İMM, Nr. 1228/7

¹⁴⁹ BOA; İMM, Nr. 1235, Erzurum Valisi Es'ad Paşa'nın 25 safer 1262 (22 Şubat 1846) tarihli yazısı.

¹⁵⁰ BOA, İMM, Nr. 1228/7

¹⁵¹ BOA, İMM, Nr. 1230/4

¹⁵² Sevgen, a.g.m, s. 47.

¹⁵³ BOA, İMM, Nr. 1240; İMM, Nr. 1252; Musul Valisi Es'ad Paşa'nın 10 Rebiyülahir 1263 (27 Mart 1847) tarihli yazısı.

kafi olup olmadığı, daha asker sevkine ihtiyaç olup olmadığı ve elhasıl kolay şeklin ne olduğu gibi hususlarda valiler tarafından Osman Paşa'ya bilgi verilecekti.

Bu bilgiler doğrultusunda Osman Paşa tarafından, Doğu Anadolu'daki valilere ve sair gerekli yerlere, yapılacak hazırlıklar hususunda emirler gönderilecektir.¹⁵⁴

İşin ehli olan kişiler tarafından yapılan araştırmalara göre, Bedirhan Bey gailisini ortadan kaldırmak için düzenlenecek bir askeri harekattâ şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

Bedirhan Bey'in üzerine varılacak mevsim Nisan ayı ise de bu zaman, eski zahirenin az olduğu ve yeni mahsulün muhafaza edilmesi gereken bir zamandır. Bu sebeple ordu o bölgeye varmadan önce, gereken zahire Diyarbekir ve Mardin tarafından tedarik edilmeli ve Mardin kalesine muhafaza ya yetecek kadar asker bırakılmalıdır.

Musul'a iktidarlı bir kaymakam tayin edilmelidir. Musul halkı isyan edecek fitratta olduğundan ve Bedirhan Bey de kışkırtma hareketlerinden vazgeçmeyeceğinden dolayı Musul kışlasında bulunan nizamiye askerinin bir taburu orada bırakılacak ve İmadiye, Davudiye¹⁵⁵ ve Kesikköprü kışla ve kalelerinde muhafazaya memur bulunan askerin üzerine bir miktar daha asker ve cephane ilave edilecektir. Ayrıca, imadiye sancağında bulunup, fırsat buldukça fesad çıkaracak nitelikte olan aşiret emirlerini ve ağalarını da beraberinde alarak Musul valisinin dahi memur edilmesi gerekir.

Musul, Cizre kasabasına 33 saat mesafededir. Bunun için gerektiğinde Musul'dan yiyecek getirmek zor olacağından, Cizre'ye 12 saat mesafede bulunan Zaho kalesine bir miktar asker yerleştirilmelidir. Bedirhan Bey şüphelenmesin diye askerin idaresi vesilesiyle bol miktarda yiyecek gönderilmelidir.

¹⁵⁴ BOA, IMM, Nr. 1240.

¹⁵⁵ Davudiye, İmadiye'ye 6 saat uzaklıkta bir yerdir. (BOA, IMM, Nr. 1240).

Bu sene Musul ve civarında halkın ihtiyacından fazla mahsül elde edilmesi umulmamaktadır. Bu sebeple ihtiyaç duyulan zahire, Bağdat'a bağlı ve Musul'a 18 saat mesafede bulunan zahire yatağı olan Erbil sancağından, eskiden olduğu gibi tedarik edilmelidir. Ancak Bedirhan Bey'in kuşkulanmaması için Musul valisi tarafından satınalınıyor süsü verilmeli ve bu şekilde gerekli olan yiyecek maddesi Bağdat valisi tarafından Musul'a ve oradan da münasip bir şekilde Zaho'ya gönderilmelidir.

Bedirhan Bey'in, gerektiğinde idaresi altında bulunan yerlerden 20,000 kadar asker toplayabileceği düşünülse bile, buralardan toplanacak olan askerler tüfek atıcı olmayıp kuru bir kalabalıktan ibarettir. Herhangi bir şiddetli çatışma sırasında eğer Bedirhan Bey bu askerleri sığınacağı yere götürüp zaptetmezse, askerler hangi tarafı galip görse oraya dahil olacakları bilinmektedir. Diğer aşiretlerden ve özellikle Van tarafından herhangi bir yardım gelmezse Bedirhan Bey'in fedai niteliğindeki kuvvetleri 10,000 kadardır. Bu kuvvetlerin bir meydan muharebesinde nizamiye askeri karşısında durması mümkün değildir. Bedirhan Bey'in bir defa Cizre ve civarında muharebe etmesi ve yenildikten sonra da mesken ittihaz ettiği Dergül'e ve Cizre'ye 2 saat uzaklıkta olup geçilmesi çok zor olan ve Bohtan Dağı'nın kapısı olarak bilinen Orak kalesine kapanacağı düşünülmektedir.

Bedirhan Bey, eğer durumdan evvelce haber alırsa ikamet ettiği yere komşu olan, Van, Diyarbekir, Mardin ve Musul aşiretlerini kışkırtıp bir büyük gaile çıkarabileceği düşünüldüğünden, yapılacak hareketin hazırlıkları gizli tutulmalıdır. Ordu-yi Hümayun'dan sevk edilecek askerin Musul ve Bağdat tarafına gönderildiği propagandası yapılmalıdır. Askerin sıkıntı çekmemesi için Cizre bölgesinden bazı yiyeceklerin önceden toplanması gerekir. Ayrıca Mardin sancağının Nusaybin nahiyesine gönderilecek askerin de, hayvanat çayırlamak bahanesiyle gönderilmesi ve önceden orada hazır bulunması gerekir.¹⁵⁶

¹⁵⁶ BOA, IMM, Nr. 1240.

Bedirhan Bey gailisini ortadan kaldırmak için kendisine gizli memuriyet verilen Anadolu Ordu-yi Hümayunu Müşiri Osman Paşa harekete geçti.¹⁵⁷ Bu doğrultuda gerek Sadaret tarafından ve gerek Sadaret'in izni ile Seraskerlik ve Osman Paşa tarafından çeşitli makamlara yazılar gönderildi ve hazırlıklar yapılmaya başlandı.

Padişaha sunulan 5 Rabiyyülahir 1263 (22 Mart 1847) tarihli arz tezkiresinde, Samsun iskelesine tayin edilen Mirliya İsmail Paşa'nın yazısında belirtildiği gibi, Anadolu Ordusuna katılmak üzere İstanbul'dan "Eser-i Cedid" ve "Nemçe" isimli vapurlarla gönderilen Nizamiye askeri, havanın bozukluğuna rağmen, Samsun iskelesine varmış olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁸

9 Rabiyyülahir 1263 (26 Mart 1847) tarihli arz tezkeresi üzerine çıkan iradede ise, Muş taraflarına sevk edilmek üzere Trabzon'dan 750 nefer başı bozuk askerin toplanması uygun görülmüştür.¹⁵⁹

Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın ifadesine göre, Bedirhan Bey maddesinden dolayı Arabistan Ordusundan tertib edilen nizamiye askerinin sevkine ve başıbozuk eskerinin yazımına derhal teşebbüs olunmuştur (20 Rabiyyülahir 1263/6 Nisan 1847). Ancak Halep'in az askerle kalması uygun değildir. Rumeli Ordusundan Arabistan Ordusu maiyetine gidecek taburların ulaşması dahi haylice vakte muhtaçtır. Bu sebeple Anadolu Ordu-yi Hümayunu Müşiri Osman Paşa'nın da uygun görmesiyle Maraş taraflarının muhafazası için Namık Paşa hazretleri görevlendirilmiş ve Maraş'taki tabur da maiyetine verilmiştir.¹⁶⁰

Bağdat Valisi Mehmed Necib Paşa, 27 Rebiyyülahir 1263 (13 Nisan 1847) tarihli yazısında Bedirhan Bey gailisi sebebiyle kendisine verilecek vazifelerden imkan dahilinde olanları derhal yapacağını ifade etmektedir. Ayrıca istenildiğinde kendisi de yeterli miktarda askerle birlikte Osman Paşa'nın emrinde iftiharla yer alacağını belirtmektedir.

¹⁵⁷ BOA, IMM, Nr. 1263, Osman Paşa'nın 22 Cemaziyevvel 1263 (8 Mayıs 1247) tarihli yazısı.

¹⁵⁸ BOA, IMM, Nr. 1253.

¹⁵⁹ BOA, IMM, Nr. 1255.

¹⁶⁰ BOA, IMM, Nr. 1257, 20 Rabiyyülahir 1263 (6 Nisan 1847) tarihli arz tezkeresi.

Musul Valisi tarafından Bağdat valisine, 2000 kese¹⁶¹ akçe (8.333.333 kuruş), 19-20.000 kile¹⁶² Buğday ve o kadar da arpa yollaması için, haber gönderilmiştir. Ancak bu sene (1847) Irak topraklarına yağmur düşmediğinden dolayı ziraat yok denecek kadar azdır. Hatta Erbil ve Kerkük yöresinde otlar bile büyümemiştir. Ayrıca Musul valisi de yazısında zahire ve paranın gönderme zamanını belirtmediğinden dolayı daha vakit var düşüncesiyle toplanabilecek zahire için gereken yerlere gitmek üzere memurlar yeni görevlendirilmişse de sadarettten gelen emirlere göre zikredilen zahire ve akçenin şuradan buradan toplanmasına vakit kalmamıştır. Bu sebeple bir takım sıkıntıların çıkmaması için Bağdat'ta bulunan nizamiye askerinin ihtiyacına kullanılan ve köprü adı verilen yerde depolanan ve peyderpey getirtilen zahirenin geri kalan kısmının Musul valisi tarafına gönderilmesine karar verilmiştir. Bağdat'taki nizamiye askerinin ihtiyacı ise diğer yerlerden toplanacaktır. Bunun yanında 500-600 kese akçe (250.000 kuruş) dahi Bağdat tüccarlarından borç alınarak birkaç gün zarfında Musul valisine gönderilecektir.¹⁶³

Bağdat valisi başka bir tahriratında ise; Bağdat etrafı Kürt yatağı olduğundan Bedirhan Bey aleyhinde icra olunacak askeri bir harekât esnasında Kürt aşiretleri kımıldanacak olur ise baskı altında tutulmaları için Erbil taraflarına bir miktar nizamiye askerinin tayin edilmesini istemektedir.¹⁶⁴

Halep ve Urfa valisinin 5 Cemaziyelevvel 1263 (21 Nisan 1847) yazısında belirtildiğine göre, Anadolu Ordu-yi Hümayunu erkanından Ferik Ömer Paşa'nın maiyetine verilmek üzere Halep ve Urfa eyaletlerinde 750 nefer başıbozuk askerin yazılıp yollanması saderet tarafından kendisine emredilmiştir (14 Rebiyülevvel 1263 / 2 Mart 1847). Bu emirleri yerine

¹⁶¹ Kile: Bir hububat ölçüğü olup muhtelif çeşitleri vardı. İstanbul kilesi, İbrail kilesi v.s. Bunların miktarları da birbirinden farklıydı. İstanbul kilesi ortalama 25 kg, İbrail kilesi ise ortalama 100 kg idi. (Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, s. 281)

¹⁶² Kese: Belli bir miktar paraya verilen addır. Bu miktar zaman zaman değişmiştir. 1720 senesinden sonra bir kuruş 120 akçeye çıktığından bir kese 50.000 akçe olmuştur (Mithat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, İst. 1986, s. 182).

¹⁶³ BOA, İMM, Nr. 1264.

¹⁶⁴ BOA, AD, Nr. 609, s. 23.

getirmek üzere harekete geçmeyi planladığı sırada Arabistan Ordu-yi Hümayunu Müşiri Namık Paşa'nın marifetiyle, Şam'da bulunan başıbozuklardan Hasan Ağa isimli şahıs, zikrolunan başıbozuklara komutan tayin edilmişti. Hasan Ağa, Şam, Hama ve Humus taraflarından tedarik etmiş olduğu 400-500 kadar başıbozuk süvarisiyle beraber Ferik Ömer Paşa'nın maiyyetinde, bundan sekiz on gün önce, Halep'e gelmişti. Halep'ten dahi Hasan Ağa'nın marifetiyle bir miktar süvari tedarik olunarak asker sayısı 648 nefere ulaşmıştır. Bu sayıyı 750'ye ulaştırmak amacıyla 2 C. Evvel (18 Nisan) Cumartesi günü Halep'ten yola çıkılarak Urfa'ya doğru harekete geçilmiştir.¹⁶⁵

Ordu-yi Hümayun'un maiyyetinde bulunmak üzere Harput eyaleti kazalarından dahi 250 nefer süvari ve 1000 nefer piyade başıbozuk askeri yazılıp hazır bulundurulacaktı. Süvari için hergün kişi başına 300 dirhem ekmek,¹⁶⁶ 80 kuruş para ve diğer bazı hediyelerin verilmesi; piyadeler için ise kişi başına günlük 300 dirhem ekmek ve 60 kuruş para verilmesi sadaret tarafından emredilmişti. Ayrıca bunların 150 veyahut 300'ü mu'teber ve emin bir başıbozuğun gün maiyyetine verilerek onlara dahi 1000 veyahut icabına göre 1500 kuruş maaş bağlanacaktı. Ayrıca bu askerler Osman Paşa tarafından nereye sevkedilmeleri uygun görülürse oraya gönderilecekti. Bu hazırlıklardan Bedirhan Bey haberdar olmayacak şekilde bir dil kullanılması ve her dağda Osman Paşa ile birlikte hareket etmesi hususunda Harput valisine emir verilmişti (22 Rabiülahir 1263/8 Nisan 1847).

Osman Paşa ise, Harput eyaleti kazalarından 400 nefer süvari ve 2500 nefer piyade başıbozuk askerinin ve levazımının naklinde kullanılmak üzere 1.500 baş yük hayvanının süratlice tedarik edilip Diyarbekir tarafına sevk edilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Harput valisi asker ve yük hayvanlarının toplanmasını bütün kazalara paylaşarak, verilen emirler doğrultusunda harekete geçmeye başlamıştı. Bundan sonra

¹⁶⁵ BOA, IMM, Nr. 1264.

¹⁶⁶ 1 dirhem 3.207 gramdır. 300 dirhem ise yaklaşık olarak 960 gramdır (Sertoğlu, a.g.e, s. 86).

da Osman Paşa'nın emirleri doğrultusunda ve onunla birlik-beraberlik içinde hareket edeceğini ifade etmişti (8 C. Evvel 1263/24 Nisan 1847).¹⁶⁷

Bedirhan Bey'in idaresinde olan yerler Musul eyaleti dahilinde bulunduğu için o bölgede alınacak olan tedbirler hususunda Musul valisi ile Osman Paşa arasında bazı haberleşmeler gerçekleşmiştir. Musul valisinin alacağı tedbirler hususunda gereken talimat hem sadarat tarafından hem de bilahire Osman Paşa tarafından verilmiştir. Sadaretin talimatına göre, imadiye sancağı eşkiyasının Bedirhan Bey'e yardım etmesi düşünüldüğünden, buna karşı koymak üzere, Musul'da bulunan nizamiye askerinin bir taburunun Musul kışlasında bırakılması gerekiyordu. Geriye kalan kısmıyla da, Hamidiye ve Davudiye kışla ve kalelerinde bulunan, hem de Musul'un çöl tarafında Arap yatağı olan Tel'afr ve Kesikköprü kale ve kışlalarında muhafazaya memur olan askere kuvvet verilmesi uygun görülmüştü. Musul valisinin de, her fırsatta fesad çıkarması düşünülen aşiret emirleri ve ağlarını toplayarak imadiye'ye götürmesi ve Bedirhan Bey'e yardım edecek aşiretleri baskı altında tutması emredilmişti. Ayrıca o anda Musul'da bulunan başıbozuk askerinden başka, geçici olarak 1500 veyahut 2000 nefer daha başıbozuk askeri yazılmalıydı. Bunların masrafları; daha sonra devlet hazinesi ile hesaplaşmak üzere, eyalet gelirlerinden karşılanacaktı. Bir de, gerek Musul valisine yardım edecek askerin malzemesi ve gerek Ordu-yi Hümayun'un gerekli olan ihtiyacı için hemen şimdiden Musul'da ve etrafta ne kadar gıda maddesi bulunabilirse toplanmalı ve depolanmalıydı. Bu madde çok nazik olduğu için, kararlaştırılan teşebbüsün gerçekleştirilmesi anına kadar Bedirhan Bey'e ipucu verilmemeliydi. Bu sebeple gerek asker toplanması ve yazılması; gerek gıda maddesi tedarik ve hazırlanması hususlarında uygun bahaneler bulunarak, hazırlık çalışmalarının gizlenmesi özellikle tenbih edilmişti.

Osman Paşa'nın, Musul valisine gönderdiği yazıda da özellikle gerekli olan gıda maddesinin toplanması ve bunun toplanma şekli

¹⁶⁷ BOA İMM, Nr. 1264, Harput Valisinin 8 Cemaziyelevvel 1263 (24 Nisan 1847) tarihli yazısı.

hakkında bilgi verilmişti. Ancak daha sonra Musul valisinin sadarete ve Osman Paşa'ya gönderdiği cevabi yazısında görüleceği gibi kendisi yukarıda bahs edilen hususları yerine getirecek güce sahip değildir.¹⁶⁸

Musul valisi Es'ad Paşa, 10 Rebiyülahir 1263 (27 Mart 1847) tarihli yazısında Musul eyaletinin sosyal, ekonomik ve askeri yapısını şöyle ifade etmektedir: "Bilindiği gibi daha önce Musul valisi olan şahıslar, eyaleti iyi idare edememiş ve halka uygunsuz muamelelerde bulunmuşlardı. Bundan dolayı halk perişan olmuş ve çoğu evini ve barkını terk ederek Bedirhan Bey'in idaresinde bulunan yerlere, başka taraflara gidip yerleşmiştir. Tayyar Paşa ahaliye iyi muamele etmişse de, layıkıyla ahaliyi idare etmeye ve göç edenleri geri getirmeye muvaffak olmadığından, sonraları oda kendinden öncekilerin yolunu takib etmeye başlamış ve zamanında vergileri toplayamamıştır. Bundan dolayı Musul ve Mardin'de bulunan nizamiye askerlerinin sekizer dokuzar ve başıbozuğun dahi yedişer sekizer aylık maaşları o zaman verilmeyip birikmiştir. Şimdi ise, Emin Efendi vasıtasıyla bunların kademeli olarak tahsiline uğraşılmaktadır. Ben de bu eyalete tayin edildiğimden beri ahalinin asayışı ve evlerini terk edenlerin geri gelmesi için uğraşmaktayım. Fakat bu havalinin yağış mevsimi Şubat ve Mart olduğu halde Allah'ın hükmüyle bu sene zikredilen aylarda yağmurun azlığı sebebiyle henüz ekin ve otlar büyümemiştir. Musul ve çevresinde dahi anbar sahibi adamlar olmadığından ve olanlar da daha pahallıya satmak için mahsüllerini ortaya çıkarmadıklarından, nizamiye askeri ile başıbozukların geçimlerinin sağlanmasında zorluk çekilmektedir. Eğer beş on gün zarfında Cenab-ı Hakk yağmur ihsan ederse, ahali, içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulacaktır. Osman Paşa'nın, gıda malzemesinin toplanması hususundaki emrinin yerine getirilmesi için yeterli miktarda akçeye ihtiyaç vardır. Nizamiye askerinin daha önce sözü edilen kalelere ve kışlalara gönderilmesi ise birikmiş olan maaşlarının verilmesine bağlıdır. Bu durum Osman Paşa'ya aynen bildirilmiştir. Ayrıca

¹⁶⁸ BOA, İMM, 252; BOA, AD, Nr. 609, s. 13-14.

ihtiyaç duyulan 2000 kese akçe ile 19-20.000 kile buğday ve arpanın gönderilmesi için de Bağdat valisine haber gönderilmiştir.”¹⁶⁹

Anadolu Ordu-yi Hümayunu Müşiri ile Musul valisi Es'ad paşa arasında detaylı bir haberleşme gerçekleşmediğinden dolayı Es'ad Paşa, Musul eyaleti tarafından alınacak tedbirler ve yapılacak hazırlıkların masraflarını kendisi karşılayacağını zannetmiş ve bu sebeple telaşa kapılmıştır. Ancak daha sonra gerek Sadaretten ve gerek Osman Paşa tarafından kendisine gönderilen yazılarda; gerekli tedbirlerin alınması için yeterli miktarda akçenin mevcut olduğu ve bundan dolayı başka yerlerden akçe toplamaya gerek kalmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Musul'da bulunan nizamiye askerinin iki taburu Arabistan ve bir taburu Anadolu Ordu-yi Hümayunlarından olmasıyla maaşlarının mensub oldukları ordular tarafından verileceği; evvelen orada bulunan başıbozuk askerinin birikmiş maaşlarının eyalet gelirinden karşılanacağı hatırlatılmıştı. Yeni yazılacak başıbozuk askeri ile Es'ad Paşa'nın yanında toplanacak ve Musul'da kalacak olan askerin maaş ve masrafları da Ordu-yi Hümayun tertibatına dahil olup, Ordu-yi Hümayun Defterdarı tarafından verileceği ifade edilmişti.¹⁷⁰

10.Babıali'nin Bedirhan Bey'i Son Temin Gayretleri

Daha önce de ifade edildiği gibi Osmanlı hükümeti, 1843 Nasturi olayından itibaren Bedirhan Bey gailisini ortadan kaldırmaya karar vermiş ve bunun için gizlice bazı hazırlıklara girişmişti. Buna rağmen Sadaretten, Dahiliye Nazırlığından çeşitli makamlara yazılan tezkirelerde hep ilerisini düşünerek ve acelesiz hareket edilerek Bedirhan Bey'i gücendirmemek için dikkat tavsiye ve emredilmektedir. Bu tarzda yazılmış birçok belge vardır.¹⁷¹

Dahiliye Nezaretinden serasker paşaya ve Musul valisine yazılan 7 Şaban 1261 (12 Ağustos 1845) tarihli tezkirede, Cizre ve Bohtan

¹⁶⁹ BOA, İMM, Nr: 1252; BOA, Nr: 609, s. 13-14.

¹⁷⁰ BOA, İMM, Nr: 1252; BOA, AD, Nr: 609, s. 13-14; BOA, İMM, Nr: 1269.

¹⁷¹ Sevgen, a.g.m, s. 47-48; BOA, İMM, Nr: 1228; BOA, İMM, Nr: 1229.

kazalarında Bedirhan Bey muvafakat ettiği için bu sırada kendisine ilişilmesinin uygun olmayacağı, fakat geçmiş hal ve hareketleri göz önüne alındığında kendisine itimat caiz olmayacağından cemiyetinin çoğalmasına meydan verilmemesi bildirilmiştir. Ancak kuvvetli bir ordu ile üzerine varılmadığı takdirde bazı yerlerden yardım teminine çalışması ve yüksek dağlara çekilerek öteyi beriyi ifsada cesaretle işin uzamasına neden olması düşünceden uzak değildir. Bir taraftan mülkî teşkilata devam ederken, diğer taraftan ordunun teşkiline çalışılması ve bu arada hal ve hareketlerinin daima takib edilmesi gerekir. Ancak ileride kafi bir kuvvetle gailenin sürdürülmesine teşebbüs edilmesinin münasib olacağı, Musul valisi tarafından bildirilmişti. Durum, Meclis Vâlâ-i Ahkam-ı Adliye (Yargıtay) de görüşülerek uygun görülmüştür.¹⁷²

Babıali, 1262 (1845)'den itibaren Bedirhan Bey'i temin için her vasıta ve çareye başvurmaktadır. Bu cümleden olarak Diyarbekir Valisi Hayrettin paşa, Cizre'de Nakşibendi şeyhlerinden Salih İbrahim ve Azrail efendilere yazdığı mektupta; kendisinin Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunun müridlerinden olup, Tosyalı Halid Nakşibendi Hazretlerinden icâzet aldığını, icâzetnamenin suretini gönderdiğini, tarikat kardeşliği iktizasınca Bedirhan Bey'e nasihat etmelerini ifade etmiştir. Ayrıca Bedirhan Bey'in de Nakşibendi tarikatına dahil bulunduğunu işittiğini ilave etmiş ve bu sebeple Bedirhan Bey üzerinde tesirli olmalarını istemiştir. Hayrettin Paşa mektubunda; "Mektubuma güvenin ve Bedirhan Bey'e nasihat edin. Acizlerin ve fakirlerin kurtuluşlarına sebep ve vasıta olun. Bedirhan Bey kendisinin ve yakınlarının mal ve canlarından korkuyorsa, ben âmân veririm. Padişahım efendim tarafından taahhüd ederim ki, kendisi sizlerle beraber tarafımıza gelsin, onu İstanbul'a gönderirim. Büyük sultanımız kendisine hesapsız nimetler ve yüksek rütbeler ihsan eder. Eğer nasihatınızı dinlemezse kendisinden çekilin ve birlikte olmayın. İşittiğime göre muhalefet ettiği takdirde müridleri oradan ayrılıp Devlet-i

¹⁷² BOA, AD, Nr. 609, s. 9-10,

Aliye tarafına geleceklerdir. O zaman bedirhan Bey yalnız kalır ve göreceğini inşallah görür. Es-selam” sözleriyle nihayet bulmaktadır.¹⁷³

Bunlara ilaveten son olarak da İstanbul’dan Nazım Efendi, Bedirhan Bey’e teminat vermek onun fikir ve maksadını anlamak üzere Cizre’ye gönderilmiştir.¹⁷⁴ (14 Ramazan 1262/7 Eylül 1846) Nazım efendi, Bedirhan Beyle uzun görüşmeler yapmış ve ki iki taraf bazı kararlara varmışlardır.

Bedirhan Bey’in, Nazım Efendi ile kararlaştırdıkları teslimiyeti ifade eden maddeler, 5 Safer 1263 (22 Ocak 1847) tarihli belgede şöyle ifade edilmektedir: “Devlet-i Aliye ricalinden atüfetlü Nazım Efendi kölenizle müzâkere edilerek karar verilen ve icrası taahhüt olunan maddeler aşağıda zikir ve beyan olunur:

Ebediyete kadar devam edecek olan Devlet-i Aliyye’nin aciz kulu ve şimdiye kadar hakkında layık görülen yüksek ihsan ve iltifatın şerefini güdücü ve bu cihetle devletin devamlı olarak yüksek rızasını dileyici kulu ve kölesiyim. Bu sebeple, nail olduğum kölelik şerefine hâlel gelmemek, mal, can ve ırz cihetlerinden emniyetim hasıl olmak şartıyla uhdemde bulunan emirlik ve Cizre mütesellimliğinin ailemden başka bir kullarına verilmesini kabul ederim. O zaman evlat ve iyâlimle ve bugünkü halimle hiçbir şeye karışmayarak evimde oturup padişahımızın ömür ve afiyetine dua ederek vakit geçireceğim. Eğer zikrolunan emirlik ve mütesellimlik, devlet tarafından başka birisine verilip, bu zatın kethüdalık¹⁷⁵ hizmetinde bulunmak üzere kullarına emir ve irade buyrulursa, gönlümün rızasıyla bu hizmeti kabul ederek ifâda kusur edilmeyecek ve ilgisizlik gösterilmeyecektir.

Padişah hazretleriyle devlet erkanının belirtilen merhamet ve şefkatleri uyarınca birinci bentte yazılı hususlar uygun görülmeyp, kullarının yine aynı vazifeye devam etmesi emir ve ifade buyrulursa, herbir emir ve fermanın yerine getirilmesine gücüm yettiği kadar çalışacağım. Şimdiye kadar civar, kazalardan, idaremden bulunan yerlere

¹⁷³ Sevgen, a.g.m, s. 48-49.

¹⁷⁴ BOA, İMM, Nr: 1237, 14 Ramazan 1262 (7Eylül 1846) tarili arz Tezkiresi.

¹⁷⁵ Kethüda; Bir kimsenin maiyetinde ve onun direktifiyle çalışan, şahsına itimad edildiği için teferruatlı işlerin idaresi kendisine terk elonmuş olan kimse anlamını ifade eder.

göç etmiş olanların, emir buyrulduğu anda asıl yurtlarına dönmelerine ve bundan sonra gelecek olanların da kabul olunmamasına çalışılacaktır.

Allah, padişahımız efendimiz hazretlerinin şan ve kuvvetini ve gökteki yıldızlar gibi parlak olan askerinin sayısını çoğaltsın. Yeni orduların oluşturulması için, memleketin her yerinde olduğu gibi, benim idareimde bulunan yerlerden de mevcut nüfusa, usûl ve nizamına göre icab eden askerin toplanması emredildiği taktirde, dakika kaybedilmeden toplanacak ve emir buyrulacak yere sevkedilecektir.

Kölelerinin idaresinde bulunan yerlerin cizre-i şeriyesi¹⁷⁶ her yıl nakit olarak toptan Musul valiliğine ödenmektedir. Ancak bölgenin genişliği ve nüfusun çokluğundan bahs edilerek, toplanan verginin az olduğu zaman zaman ifade edilmektedir. Bu sebeple, irade buyrulduğu taktirde bundan sonra toptan ödeme usulünün kaldırılması ve Musul valiliğince bir hususi memur tayini, icab ettiğinde tarafımdan yardımcılar verilerek şer-i şerif dairesinde halkın nüfusuna ve mallarının tahammülüne göre cizyelerinin insan başına tesbiti ve tutarının tahsil olunması daha uygundur. Böyle yapılırsa tarafımdan müdahale olunmayıp, yukarıda arz olunan düşüncenin de önüne geçilecektir.

Cizre kazası her ne kadar Musul'a bağlı ise de, Diyarbekir ve Erzurum'a yakın olduğundan icabında bu iki vilayet valisi Cizre'ye yakın yerlere ait işler için tarafımızdan yardım edilmesini emir ve talep etmektedirler. Bunun, vazifem dışında bulunduğunu arzetmek hakkımda kırgınlık ve gücenikliğe sebep olacaktır. Emirlerine uyulduğu zaman da birçok karışıklık ve güçlükler doğmaktadır. Kısacası her iki halin hakkımda zararı davet edeceği bilinmektedir. Dolayısıyla bundan sonra hükümet tarafından veyahut Musul valisi tarafından hususi bir emir olmadıkça idareimde bulunan yerlerden başka, diğer kaza ve aşiretlerden hiçbirinin işlerine karışılmayacaktır.

Nazım efendi bendeleriyle müzakere edilip karar verilen ve icrası taahhüt edilen maddeler yukarıda yazılmıştır. Bunlara göre hareket

¹⁷⁶ Cizre-i Şeriyeye: Müslümanlardan alınan vergi anlamındadır.

olunması yüksek hükümetimizce uygun görüldüğü takdirde harfi harfine icrasına gayret olunacaktır. Bunların dışında bir adım dahi atılmayacaktır. Eğer taahhüd olunan hususlar dışında herhangi bir hareketim iştilirse, bu habere derhal inanılmayıp evvela zararsız ve adil bir araştırma yapılmasını istiyorum. Şayet hakkımda söylenenler doğru çıkarsa, Şer'e ve kanuna göre icab edecek cezanın her çeşidine razı oluyor ve boyun eğiyorum."¹⁷⁷

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi Bedirhan Bey, devlete sadık olduğunu belirterek, teslimiyetini arz etmektedir. Ancak başta Sultan Abdülmecit (1839-1861) olmak üzere bütün devlet büyükleri, birçok belgelerde açıkça görüldüğü gibi, Bedirhan Bey'in her hal, hareket, ifade ve teminatlarından kuşkulandıklarıdır. Buna rağmen Osmanlı hükümeti, Bedirhan Bey'den gelen itaat mektuplarına ve arızalara olumlu cevap vermekte ve yapılan hazırlıkları sezmemesi için yumuşak bir dil kullanmaktadır.¹⁷⁸

11. Bedirhan Bey'in İtaatsizliğinin Ortaya Çıkması

Artık Bedirhan Bey'de, hükümete karşı bazı hareketler sezilmeye başlanmıştır. Bedirhan Bey, hükümetin kendisine karşı bazı askeri hazırlıklara giriştiğini haber almış ve bundan dolayı da endişe içerisinde nihayet yabancılara da baş vurmuştur. Bu kendisi için çok acıdır.¹⁷⁹ Nakledilecek belge, Hükümete takdim ettiği sadakat taahhütnamesinin eşidir ve uyanıklığa değer kıymettedir. Sultan Abdülmecid ile devlet erkanının onun hakkındaki güvensizliklerine tamamen hak verdirecek niteliktedir: Bedirhan Bey bu belgeyi İngiltere devletinin Bağdat konsolosuna, yakınlarından Şeyh Yusuf adında birinin eliyle göndermiştir (3 Cemaziyelevvel 1263/19 Nisan 1847).¹⁸⁰

Bedirhan Bey, hükümete aşağıdaki şartlarla itaat edeceğini konsolosa bildirmiştir:

¹⁷⁷ BOA, İMM, Nr: 1254, Bedirhan Bey'in 22 Ocak 1847 tarihli yazısı.

¹⁷⁸ BOA, İMM, Nr: 1248.

¹⁷⁹ Sevgen, a.g.m, s. 51.

¹⁸⁰ BOA, İMM; Nr: 1258; Sevgen, a.g.m, s. 51.

1.Konsolos emniyet ve selamette gidip döneceğine kefil olursa Bedirhan Bey İstanbul'a gidecektir.

2.Hakkari kazalarına, Tiyyar ve Tuhub aşiretlerine bir daha karışmayacaktır.

3.Gerek kendi yanında ve gerek halk elinde bulunan Nasturi esirlerini derhal serbest bırakacaktır.

4.Bundan sonra kendi adını anan ve tekrarlayan hutbe okutmaktan vazgeçecek ve hutbeyi padişah adına okutmayı taahhüt eder.

5.Bundan sonra imamlık hizmeti ve vazifesinden vazgeçer.

6.Zeynel Bey'i Musul'a gönderecektir.

7.Kendisinin idare edeceği kazalar için hükümetçe tayin olunacak münasib miktardaki akçeyi her yıl ödemeye hazırdır.

8.Marşemun'u Nasturilerin Patriği olarak kabul eder, onun işlerine hiçbir suretle karışmaz.

9.Müslüman ve Hıristiyanları bir tutup haklarında eşit muamele tatbik eder.

10.Bundan sonra halkı yurtlarından nakil ve idamla te'dip etmekten vazgeçer.

11.Vaktiyle yaptığı gibi Musul'a maiyetinde çok sayıda silahlı ile gitmemeyi taahhüt eder.

12.Hükümet tarafından her ne teklif ve emrolunursa cümlesini kabul eder.

Musul İngiliz konsolosu, Bedirhan Bey'in taahhütnamesine, İstanbul'daki İngiliz elçisinden talimat gelinceye kadar cevap veremeyeceği gibi bir vaatte de bulunmayacağını bildirmiştir; İngiliz elçisi, kendisine gönderilen taahhütnamenin tercümesini Hariciye Nezaretine vermiş ve durum Sadarete bildirildikten sonra, Sadaret de 3 C. Evvel 1263 (19 Nisan 1947) tarihli arz tezkiresiyle keyfiyeti Sultan Abdülmecid'e arz etmiştir.¹⁸¹

Meseleyi değerlendiren Sultan Abdülmecid, Bedirhan Bey gailisini bertaraf etmek için hazırlıkların devam edeceğini, asıl meselenin Bedirhan

¹⁸¹ BOA, IMM, Nr. 1258.

Bey'i bulunduğu bölgeden kan dökülmeksizin çıkarmak olduğunu ve temin gayretlerinin bu amaçla devam ettiğini ifade etmiştir. Yine Sultan Abdülmecid'in ifadesine göre; eğer Bedirhan Bey gerçekten itaat edip ordu kumandanına teslim olursa, kendisine, ailesine fertlerine, mal ve eşyasına dair verilecek teminatın icra ve ifasına dikkat edilecektir.¹⁸²

C.İKİNCİ NASTURİ OLAYI VE YABANCILARIN MÜDAHALESİ

Bedirhan Bey, bu kez Nurullah Bey, Abdüssamed Bey ve diğer kürt beyleri ile ittifak yaparak Tuhub ve Tiyyari bölgesindeki Nasturiler üzerine hareket etmek için asker toplamaya ve zahire tedarik etmeye başlamıştı (19 Eylül 1846).¹⁸³ Durumdan haberdar olan Osmanlı hükümeti, o sırada Cizre'de bulunan Nazım efendiye bir kıt'a yazı göndererek, Bedirhan Bey'e bazı güzel nasihatlerde bulunmasını emretmişti. Ayrıca Bedirhan Bey'in, Nasturi bölgelerine gönderdiği askeri derhal geri çağırmasını ve o bölgedeki asayiş bozmaktan uzak durmasını istemişti.¹⁸⁴ Ancak Bedirhan Bey bu nasihatlere aldırmayarak 1846 yılında tekrar Nasturiler üzerine harekate başladı. Bu hareket sonucunda Çal, Sinyancı ve Çobi kazaları bir savaş ve tahrib meydanı haline gelmiştir. 1846 yılındaki harekât, 1843 yılındakinden daha şiddetliydi. Nasturi taifesinden yaklaşık 20.000 erkek, kadın ve çocuk telef ve idam edilmişti.¹⁸⁵ Nasturi patriği Marşimun ise, Urmiye'ye kaçarak güçlkle kurtulabilmişti.¹⁸⁶

Bedirhan Bey'in 1843 Nasturi harekâtına, daha şiddetli bir surette gerçekleşen ikinci bir harekâtın eklenmesi, Avrupa'da dehşet çılgınlıklarıyla karşılandı. Özellikle Amerika, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne başvurarak olayı protesto etti ve Bedirhan'ın cezalandırılmasını istediler.¹⁸⁷

¹⁸² BOA, İMM, Nr:1235; Sevgen, "Kürtler" B.T.T. Dergisi C. II, S. 13, s., 40

¹⁸³ BOA, İMM, Nr:1235; Lutfi, a.g.e, s. 489-490.

¹⁸⁴ BOA, AD, Nr: 609, s. 53-54.

¹⁸⁵ Lutfi, a.g.e, s. 491-492.

¹⁸⁶ Celil, a.g.e, s. 142-144.

¹⁸⁷ Bruinessen, Kürdistan Üzerine..., s. 212-213; Çay, a.g.e, s. 347, Sevgen a.g.e, s. 85-90.

Avrupa devletlerinin müdahalesi zannedildiği gibi Nasturi cemaatinin menfaati için değildi. Avrupa ülkeleri, kendi ekonomik ve politik çıkarlarını düşünüyordu.¹⁸⁸ Bu sayede hem Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini güçlendirmek, hem Nasturilerle olan ilişkilerini iyileştirmek¹⁸⁹ ve hem de Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak Doğu Anadolu Bölgesi'ne müdahale etmek için fırsat bulmuşlardı. Aynı zamanda güçlü bir idareci olan Bedirhan Bey'den kurtulmak için de uğraşıyorlardı. Çünkü bu tarihlerde Bedirhan Bey ile misyonerler arasında Doğu Anadolu'da bir güç kavgası başlamıştı.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin Nasturiler üzerindeki emellerini ve Doğu Anadolu hakkındaki düşüncelerini çoktan farketmişti. Nitekim, Sadrazamın dört yıl önce (1842 yılında) bu günleri görerek, padişah'a sunduğu arz tezkiresinde; "Nasturilerin râiyet olarak kabul edilmesi ve bazı şartlara bağlanması, İngiltere'nin istek ve arzusu ise de, bu suretle hasıl olacak tabiiyyet, müstakil bir hükümet tarazına girerek, Nasturiler lafzen Osmanlı Devleti'nin reâyası ve manen İngiltere'nin etkisi altında bulunacaktır. Bu hareket tarzı, İngiltere'nin orada meram ve nüfuzunu gerçekleştirmek ve devam ettirmek emelinden başka bir mana ifade edemeyeceğine göre; Nasrutiler'i onlar, Keldanî takımını da kolaylıkla Fransızlar, diledikleri maksada tevcih edeceklerdir. Bu hal, yarın birçok mahzurları davet edeceğinden, işin bugünkü halinde bırakılması bizim için daha hayırlı ve faydalı olacaktır" denilmişti. Sadaretin dört yıl evvel düşündüğü ve çekindiği yabancı müdahalesinin fena ve zararlı tezahürleri bu defa kendini göstermişti.¹⁹¹

Musul İngiliz Konsolosu'nun Bedirhan Bey'in faaliyetleri ve Nasturilerin durumu ile ilgili olarak 1846 Nasturi olayından önce İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderdiği 19 eylül 1846 tarihli rapor, İngiliz müdahalesini açıkça göstermektedir. Raporda, "Evvelce Hakkari Mütessellimi Nurullah Bey'e bağlı iken, sonradan onun tarafından Bedirhan

¹⁸⁸ Celil, a.g.e, s. 133-137.

¹⁸⁹ Celil, a.g.e, s. 144.

¹⁹⁰ Bruinessen, Kürdistan Üzerine..., s. 130-131.

¹⁹¹ Sevgen, a.g.m, s. 40.

Bey'e bırakılan Tahub Nasturileri'nin, Tiyyar olayından daha şiddetli bir surette katliama maruz kalacaklarını haber veriyorum. Bedirhan Bey'in artık esir alıkoymayıp, kadın ve çoluk-çocuğu tamamiyle idam edeceğini Nasturiler haber almışlardır. Bedirhan Bey, şimdi askerini toplamakta, kalelerine erzak yığmaktadır. Hristiyanlar, korku ve telaş içinde, İran topraklarına sığınma hazırlığındadırlar. Evvela, Tayyar paşa'nın himayesini istemek üzere, iki rahiple bir kocabaşı Musul'a gönderilmişti. Bunlar yolda ya öldürülmüş veyahut Pervari denilen yerden geçemeyerek, geri dönmüşlerdir. Tiyyar olayında nam veren Abdüssamed Bey'in taraftarları kendi bölgelerinde Nasturileri boğazlamaktadırlar. Yakında yedi kişiyi burada öldürmüşlerdir.

Bu defa etraftaki beylerin hepsi müttefik olmuşlardır. Nasturiler aleyhinde tasarlanan taarruz, evvelkinden daha mühim olacaktır. Saldırıya katılacak beylerin başlıcaları Bedirhan, Nurullah ve Abdüssamed Beylerdir. Kürt beyleri, aralarında anlaşmazlarsa kendilerine göre evliyadan sayılan Musul'lu Şeyh Muhammed ve Zaho'lu Şeyh Yusuf, bütün Kürtlere nasihat edeceklerdi. Buna göre aşiret beyleri, kendi aralarındaki geçimsizlikleri unutarak, Hristiyanları yoketmek için Bedirhan Bey'in etrafında toplanmalıydı. Sonra yine kendi davalarına bakabilirlerdi. Abdüssamed Bey'in, Hristiyanlar arasında fesat çıkardığı işitilmişti. Bunun üzerine Tayyar paşa hazretleri, Musul'lu Şeyh Muhammed'i, sulhu iade maksadıyla Pervari'ye göndermişti. Abdüssamed Bey'in bu hareketi ziyadesiyle çirkin görülmüştür. Kürtler dağlı Hristiyanlar aleyhine her türlü zulüm ve kötü muameleye başlamıştı. Maruz kaldıkları zarar ve kayıpları dolayısıyla Devlet-i Aliyye Tiyyarilerin vergilerinin silineceğini vaadetmişti. Buna rağmen Nasturiler, bu yıl iki defa Bedirhan Bey'e, bir defa da Nurullah Bey'e cizye ödemeye mecbur olmuşlardır. Bundan başka, etraftaki vahşi kabilelerin saldırıları memlekette birşey bırakmamıştır.

Tayyar Paşa Hazretleri, olup bitenleri haber alınca, Bedirhan Bey'e bir emir göndererek, Hristiyanlara zulümde bulunmasını menetmişti. kardeşi de kendi dairesinden Ahmed Bey'i gönderip, Hristiyanlar'a, velev bir kişiye de olsa, tecavüzde bulunmalarının sorumluluğu icab ettireceğini

ve Şeyh Muhammed'in derhal Musul'a dönmesini bildirmişti. Ahmed Bey, köyleri gezerek halkın halini görmüş, Merşemun'un etrafındaki Hristiyanları, korkmadan, hallerini bildirmeye isteklendirmiştir. Bütün Nasturi nahiyeleri Hakkari Beylerinin taraflısı farzedilse de, bir kısmı yine Bedirhan Bey'in elindedir ve Erzurum eyaletine bağlı sayılmaktadır. Hakkari ile Erzurum arasındaki bir kaç dağ silsilesinde Nasturilerin en büyük düşmanları oturmaktadır. Yol uzun olup, güçlükler ve tehlikelerle doludur. Bu gibi haller, Nasturiler'in saldırıya uğradıklarında Erzurum'dan imdat istemelerine manidir. Musul ile münasebetleri daimidir. Dört beş günde mahsullerini oraya götürebildikleri gibi, icab ederse, Musul valisi de buraya kolaylıkla asker gönderme ve başka çeşit yardımlarda bulunma imkanına sahiptir. Nasturilerin hayat ve bekalari, asayiş içinde bulunmaları, memleketlerinin Musul'a bağlı olmasıyla mümkündür.

Abdüssamed Bey ile yukarıda isimleri yazılan iki Şeyhin fikir ve emellerinde bulunanlar, bu bölgeden uzaklaştırılmalıdır. Bedirhan Bey de, istiklal mevkiinde başıboş bırakılmamalıdır. Babıali, Bedirhan Bey'in kuruntuya dayanan kudret ve kuvvetine aldanarak, kendisine karşı hoşgörülü ve musamaha ile muamele etmektedir. Bedirhan Bey'in aleyhtarı ve düşmanı pek çoktur. Şeyhler buradan uzaklaştırılır ve Binbaşı, Zibari ve sair Kürt aşiretleri hükümetçe ele alınırsa, bunlar Bedirhan Bey'i bu dağlardan pek çabuk kaçırlar. Tuhub, Cilo ve Baz. Nasturileri'nin elinde birkaç bin tüfek vardır. Bu tenkil hareketinde onlardan da istifade edilebilir..."¹⁹²

Görüldüğü gibi, Musul'daki İngiliz Konsolosu, açıkça ve çekinmeden, kendi hükümetiyle birlikte Türk hükümetine de akıl hocalığı etmekte ve Nasturilerin avukatı olmaktadır. Bedirhan Bey'e karşı alınacak tedbirler için de yol göstermektedir.¹⁹³

Erzurum'daki İngiliz konsolosu da, 25 Şubat 1846 tarihinde, İstanbul'daki elçiye gönderdiği raporunda Osmanlı hükümetine akıl vermeye devam etmektedir. Bu raporda: "...Hatta. işitildiğine göre, bu

¹⁹² Lutfi, a.g.e, s. 489-490; BOA; IMM, Nr. 1235.

¹⁹³ Sevgen, a.g.m, s. 42.

kuvvetlerin (Van'ın üzerine sevk edilecek asker) kumandanlığına Es'ad Paşa tayin edilecekmiş. Acaba Hükümet, bu zatı bu gibi hizmetlerde kullanmaktan ne fayda bekler. Esad Paşa, askerlik fenninden habersiz, sevk ve idarede bilgisiz ve at üzerinde duramayacak kadar ihtiyardır. Dirayet ve barışseverliğinden istifade edilmek isteniyorsa, mizacı arabuluculuktan uzaktır. İlerlemiş yaşı dolayısıyla zihnine de zayıflık gelmiştir: Bu sebeplerle Es'ad Paşa, askeri vazifede, memuriyet icaplarını tam olarak yerine getiremeyeceği için zararlı olacaktır zannındayım.

Kamil Paşa, cesareti, harp bilgisi, dirayet ve işbirliği dolayısıyla, emrine verilecek yeteri kadar kuvvetle ve dilediği gibi hareket edebileceğine dair bir talimatla bu işe memur edilirse, kısa zamanda Van isyanını hükümetin dilediği şekilde bastırabilir. Sevkedilmek üzere olduğu söylenilen askere katılmak üzere, İstanbul'dan bir miktar asker gönderileceği halkın ağzında dolaşmaktadır. Alınan tedbirler gayet olumludur. Bu eyaletten toplanan askerlere güvenilmez. Van'da çıkan isyanın genişlemesi, bu alandaki ihmal ve kayıtsızlıktan ileri gelmiştir. Sevkedilmekte olan asker kifayetsiz olursa, korkarım ki isyanın bir kat daha şiddetlenmesine sebep olur. Bedirhan ve Şerif Beylerin gösterdikleri temayül ve istidat her ne şekilde olursa olsun, Van asileriyle gönül ve emel birliği içinde oldukları düşünülebilir. Hükümetin hareketlerinde küçük bir hata görülür veya asker mağbul olursa, bu beyler açıktan açığa zorbaların tarafını tutarlar zannındayım..." şeklindeki sözler mevcuttur.¹⁹⁴ İngiliz konsolosunun raporda ki görüş ve mütalaâsı ve bilhassa devletin koskoca paşası hakkında söyledikleri doğrudur olsa, acı ve aşırıdır.¹⁹⁵

Şimdi sıra, Fransa hükümetindedir. Musul'daki Fransız konsolosu, İngilizlerden geri kalmamak veya aralarında anlaşmış oldukları için bir gün sonra İstanbul'daki elçisine gönderdiği 20 Eylül 1846 tarihli raporunda, "...Hükümet-i Seniyye, birkaç yıldır Kürt aşiretlerini terbiye etmeye çalışmışken, hepsinin kuvvetlisi olan Bedirhan Bey hakkında hala bir tedbire başvurulmaması, gariptir. Hatta, Devlet-i Aliyye'nin bu tereddüdü

¹⁹⁴ Sevgen, "Kürtler", B.T.T. Dergisi, C. II, S.14, s. 64.

¹⁹⁵ Sevgen, "Kürtler", B.T.T. Dergisi, C. II, S.15, s. 54.

korkuya hamledilmektedir. Bedirhan Bey ise bu halden istifade ederek, hükümetin kuvvetini hiçe sayıp kendisine bağlı olan Kürtler üzerindeki kuvvet ve nüfûzunu çoğaltmaktadır. Şimdiye kadar bağımsız olan Kürt beylerini, Hükümetin zorla itaat altına alacağını İstanbul gazetelerinde okumuştum. İsmail Paşa'nın idaresinde tasarlanan hareketin, Bedirhan Bey'i de içerisine almasını arzu ederim. Fakat İsmail Paşa'nın maiyetindeki askerin kifayetsizliği, hayırlı bir netice alınmasına mani olacağı gibi, eski sadrazam Reşit Paşa'nın sevkettiği talim görmüş yeteri derecedeki askerle, Bedirhan Bey'in önünden iki defa geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Musul'daki yetersiz askerle valinin bir iş görebilmesi, elim haberler geldiğinde Nasturiler'in imdadına yetişip onları cellatların elinden kurtarması mümkün olamaz. Bu mes'ele, insaf ve insaniyete dayanmaktadır. Hükümetin bu konuda acele ve yeteri derecede tesirli tedbirler alması, daha vakti iken, mes'uliyeti kendisine ait olan bu kan dökümü olayını önlemeye çalışması zaruridir." şeklindeki ifadeler yer vermektedir.¹⁹⁶

Fransız elçisi, bu rapor üzerine, Hariciye Nazırına iletmek üzere, Elçilik Baş Tercümanı Mösyö Loksroi'ye, 3 Kasım 1846'da şu talimatı vermişti:

"Musul'dan aldığım haberleri Hariciye Unazırı devletlü efendi hazretlerine bildirilmesini size havale etmek benim için elim bir vazife olmuştur. Bedirhan Bey'in son olarak Nasturiler aleyhindeki tehditleri vahim manzaralarla sonuçlanmış ve Çal, Sinyancı ve Çopi kazaları bir katl ve tahrib meydana haline gelmiştir. 1846 yılının kötülükleri, 1843 yılındakileri geçmiştir. Bedirhan Bey'in kötü hareketlerinin, Musul valisi hazretlerinin yatıştırıcı çalışmaları neticesinde önlenmesi ümidini, devletlü Âlî Efendi Hazretleri, daha göçenlerde, size söylemişti. Bu teşebbüsün, Nasturiler üzerine çevrilmiş olan belayı, görüşme ve nasihat yoluyla uzaklaştırıp ortadan kaldıracığına inanılmış ve bu kafi bir tedbir sayılmıştı. Bu ümide güvenmezdim. Hatta Sadrazam ve devletlü Âlî Efendi hazretleriyle görüşmenizde vaziyet, devletin şan ve itibarının,

¹⁹⁶ Sevgen, a.g.m, s. 44.

menfaatlarının muhafazası bakımından, işin yumuşaklıkla değil, zor kullanmak suretiyle bastırılması lüzumunu ortaya koymaktaydı. Benim maksadım da bunları hükümet mes'ullerine anlatmaktır. Ne yazık ki, olaylar tasavvurlarımı isbat etmiştir. Bu işlerin mes'uliyetini, oluşandan benim gibi üzüntülü olduğunu bildiğim Osmanlı hükümetine yüklemek şöyle dursun, aksine olarak Musul valisinin iyi niyetlerinden dolayı kendisine son derece müteşekkirim.

Ancak bugünkü olayları örtmeye artık iyi niyet kifayet etmeyecektir. Memleket içerisinde başgösteren hunharlığın hesabını, hükümeti idare edenlerden sormakta olan Avrupa Hıristiyan milletlerinin isteklerine, neticesi müşbet icrâât ile cevap vermek icab etmektedir. Birkaç gün evvel Bedirhan Bey'in vücudu, Osmanlı hükümeti için bir noksanlık idi. Bu gün ise, Bedirhan'ın ortada durması devlet için bir utanç sebebidir. öyle bir utanç ki, buna, bağlı bulunduğu devletin şanını lekeleyen bir mahkum sebep olmaktadır. Artık onun kirli vücudundan Doğu Anadolu'yu temizlemek lazımdır. Adı bile bir gün unutulup gidecektir..."¹⁹⁷

Görüldüğü gibi, Fransız elçisinin Hariciye Nazırı Âlî Efendiye gönderdiği mektup, siyasi nezâket ve âdâbın dışında çok sert bir ifade taşımaktadır.¹⁹⁸

Rusya'nın, 1843 ve 1846 Nasturi olayları karşısındaki tutumu ve Doğu'daki aşiret liderleri hakkındaki düşüncesi diğer Avrupa devletlerinden farklıdır. Bilindiği üzere Rusya'nın tarihî emeli; Çar Petro'dan itibaren, sıcak denizlere ulaşmaktır. Rusya'nın sıcak denizlere inmesi için Osmanlı Devleti'nin parçalanması Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tarihin hiç bir devrinde görülmeeyen bir Ermeni devletinin yanında bir Kürt devletinin kurulmasıyla mümkün olabilecekti. Rusya'nın, Osmanlı teb'asından Kürtlerle irtibatı, 1804-1813 Rus-İran savaşları sırasında Erivan Kürtlerinden Hüseyin Ağa ile gerçekleştirilen görüşmelerle başlamıştır. Rusya bölgedeki aşiret yapısından ve Osmanlı Devleti'nin reformları sebebiyle âyânların memnuniyetsizliklerinden istifade ederek 1805'ten

¹⁹⁷ Lutfi, a.g.e, s. 491.

¹⁹⁸ Sevgen, "Kürtler" BTT Dergisi, C. II, Ş. 14, s. 59.

itibaren bu yüzyıl içinde, gerek savaş döneminde komutanları ve gerekse barış zamanlarında doğu vilayetlerimizdeki konsolosları vasıtasıyla aşiretlere el atmıştır Zaman zaman para, rütbe ve nişan vermek suretiyle; zaman zaman da askerî tehditler ile bazı aşiret liderlerini tarafına çekebilmiştir.¹⁹⁹

1804-1805'ten itibaren Ruslar ile Kürtler arasında başlayan temaslar, Türk-Rus harplerinde önemli bir faktör olarak kendini hissettirmiştir. Rusların, Kürtleri elde etme gayretleri kısa zamanda etkisini göstererek, gerek 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi ve gerek Kırım Harbi, Doğu Anadolu'da önemli tepkiler uyandırdı. daha 1829'da Ruslar harpte bir Kürt alayını kullanmışlardı.²⁰⁰

1829 Türk-Rus savaşı sırasında Bohtan, Revanduz, Bahdinan (Bohdinan) ve Hakkari mahalli beyleri, doğudan Türk kuvvetlerinin yenilgisinde en önemli rolü oynamışlardır.

Erzurum üzerine yürüyen Rus ordusu komutanı General Korganof, Zeylanî aşiret reisi Süleyman Ağa ile Sepki aşiret reisi Süleyman Ağa'nın tarafsızlıklarını, maddi çıkar ve Rus Çarı tarafından kendilerine bir ünvan verilmesi karşılığında satın almıştı.

Esasen 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde Rus hükümeti'nin hedefi şuydu: "Erzurum'un sukutundan sonra, Asya Türkiyesi'ni ikiye ayırmak üzere Diyarbakır ve Sivas istikameti üzerinde taarruz yapılacağı yönünde idi." Bu plan gereğince hareket olunduğu taktirde, Kürtlerin dahi Türklere karşı kendileriyle müşterek hareket edeceklerini umuyorlardı.²⁰¹

Rusya, bundan sonraki Rus-Osmanlı ve Rus-İran savaşlarında da Kürt aşiretlerini kullanmaya ve çeşitli planlarla kendine çekmeye devam edecektir.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı Rusya, yerli beylerin yetkilerini kısıtlama ve onları safdışı etme düşüncesi yerine, diğer Avrupa

¹⁹⁹ Çakaloğlu, a.g.e, s.4-5

²⁰⁰ V. Minorsky, "Kürtler", İA, C. VI, s. 1106.

²⁰¹ Hasan Şahin, "Kırım, savaşı (1853-1856) Sırasında Rusların Doğu Anadolu'daki Aşiretleri Elde Etme Gayretleri", Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 11, (Erzurum 1999), s. 217-218.

devletlerinden farklı olarak, onlardan yararlanma yoluna gitmişti. Fakat buna rağmen, Bedirhan Bey'in 1846 Nasturi harekâtından sonra cereyan eden gelişmelere karşı kayıtsız kalmamış ve düzenlenmesi muhtemel olan bir askeri harekât hususunda fikrini açıklamıştı.

Erzurum'daki Rus konsolosu, bu doğrultuda, İstanbul'daki elçisine şunları yazıyordu:

"Van asileri için hükümet tarafından asker sevk edilmesi muhtemeldir. Buna karar verilirse, asilerin Muş ve Bitlis kütleri ile Han Mahmud ve Bedirhan Bey tarafından yardım görmeleri muhtemeldir. Bu durumda, Doğu'nun bütün kuvvetli reisleri tarafından girişilecek harekete karşı hükümet, öncelikle icab eden tedbirleri almaya teşebbüs etmelidir. Aksi halde, ortaya çıkacak uygunsuzluk; yalnız Van'a münhasır kalmayacak, memleket için çok korkulu sonuçlar doğuracaktır. Durumu bildirmekle vazifemi yapmış oluyorum."²⁰²

²⁰² Sevgen, "Kürtler" B.T.T. Dergisi, C. II, S. 15, s. 54.

III. BÖLÜM

BABIALİ'NİN BEDİRHAN BEY GAİLESİNİ ORTADAN KALDIRMA TEŞEBBÜSLERİ

A.OSMAN PAŞA'NIN BEDİRHAN BEY ÜZERİNE HAREKETİ

Babıali, artık kesin olarak Bedirhan Bey galesini ortadan kaldırmaya karar vermişti. Hükümete göre Bedirhan Bey, epey müddetten beri bütün gücünü emel ve fikirlerini, şahsî nüfûzunu kuvvetlendirmek için sarfetmektedir. İcrâ ettiği kendine mahsus kanunlar sayesinde bölgedeki ahali ve aşiretlerden çok sayıda kişiyi yanına çekmiştir. Aralık aralık Nasturi taifesini ve sair bazı grupları vurdurarak, ahalisini ganimet lezzetine alıştırmaktadır. Bazen Hz. Ali'nin neslinden, bazen Abbasi sülalesinden ve bazen de Halidiye tarikatının mensuplarından olduğunu ileri sürerek halkı iğfal etmektedir. Şimdiki durumundan anlaşıldığına göre ileride bu bölgedeki gayr-i müslimlerle başka mücadelelere girişme ve hatta Bağdat taraflarına bile musallat olması ihtimalden uzak değildir. Bundan dolayı kendisi, Şeriat-ı garra nazarında asi olarak görüldüğünden, bekâsı şer'an ve hilafeten ve mülken caiz değildir. Eğer Bedirhan Bey bu durumda bırakılıp hiçbir şey yapılmazsa, devletin aczi ortaya çıkar ki, bu da saltanatın şerefine uygun düşmez ve Avrupa devletlerinin politikaları açısından da zararlıdır. Bundan sonra Bedirhan Bey'i temin yoluna gitmek faydasızdır. Zaman geçtikçe uygunsuzluğu arttığından dolayı bir an evvel zararlarının def edilmesi zaruridir. Bu iş için bundan daha uygun mevsim yoktur. Daha önce planlanan hazırlıkların hepsi tamamdır. Sevkedilecek nizamiye ve toplanan başıbozuk askeri yeterlidir. Osman Paşa da toplanan askeri yeterli görmüştür. Fakat asıl dikkat edilecek husus, lüzumlu akçe, mühimmat ve yiyecek maddesinin vaktinde yetiştirilmesi ve bu yüzden askerin sıkıntı çekmemesidir.

Bahsedilen akçe, mühimmat ve yiyecek maddesinin alınacağı yerlerden düzenli bir şekilde toplanması için bir mal memurunun tayin

edilmesi gerekli görülmüştür. Bu iş için eski Yanya defterdarı Agâh Efendi tayin edilmişti. Ayrıca Diyarbakır valisi Hayreddin Paşa'ya haber gönderilerek, tayin edilen defterdarın oraya varıncaya kadar zaman geçirilmeden münasip yerlerden zahire toplanması istenmişti. Toplanacak olan başıbozuk askerinin başına da Mustafa Paşa'nın tayin edilmesi uygun görülmüştü.²⁰³ (6 Rabiülevvel 1263 /22 Şubat 1847). Yukarıda belirtilen son hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Bedirhan Bey gailisini bertaraf etmek üzere daha önce görevlendirilen Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, İstanbul'dan yola çıkarak önce Samsun'a ve oradan da Sivas, Elaziz (Elazığ) ve Diyarbakır yoluyla Cizre üzerine hareket edecekti.

1.Osman Paşa'nın Samsun'dan Hareketi

Osman Paşa'nın, İstanbul'dan hareketinin ikinci günü Samsun'a ulaşmıştı. Sefer için burada yapılması gereken hazırlıklar tamamlanmış ve bu işler yapılırken hiç kimseye parasız bir şey yüklenmemişti. Yalnız halk, asker ve mühimmatın nakl ve gönderilmesinde birçok fedakarlıklar göstermişti (2 Cemaziyelevvel 1263/18 Nisan 1847)²⁰⁴

Samsun'dan hareket eden Osman Paşa, kısa zamanda Sivas'a gelerek, oradan gereken levazımatı tedarik etmiş ve 27 Rabiülahir 1263/13 Nisan 1847) tarihinde Keban madeni mevkisine ulaşmıştı. 6 Cemaziyelevvel 1263 (22 Nisan 1847) tarihli arz tezkeresinde ifade edildiğine göre; Osman Paşa'nın bu yolculuğu esnasında Ordu Defterdarı Agâh Efendi, Amasya ve Tokat arasında kazaen attan düşmüş ve bir kolu incinmiş ise de alınan seri tedbirler sayesinde iyileşmiştir.²⁰⁵

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, Elazığ'dan Diyarbakır'a olan hareketini ve oralarda girişeceği birtakım faaliyetleri, 22 Cemaziyelevvel 1263 (8 Mayıs 1847) tarihli arızasında şöyle anlatmaktadır:

"... İş'âr ve beyan olunduğu üzere atûfetlû Ferik Ömer Paşa bendeleri, maiyyetinde bulunan nizamiye ve başıbozuk askeri ile 19 Cemaziyelevvel Salı günü Diyarbekir'e ulaşmıştır. Hassa ve Dersaadet

²⁰³ BOA, İMM, Nr. 1244, 6 R. Evvel 1263 (22 Şubat 1847) tarihli Arz Tezkiresi.

²⁰⁴ BOA, İrade Dahiliye, Nr: 7470

²⁰⁵ BOA, İD, Nr. 7492.

Ordu-yi Hümayunlarından refaketime me'mur buyrulmuş olan nizamiye askerinin dört taburu ulaşmış olup, kalan iki taburunun da bugünlerde ulaşması umulmaktadır. Ancak daha önceki yazımda da ifade edildiği üzere, henüz cephane ve mühimmatın yetişememiş olması cihetiyle, zikredilen mühimmatın ulaşmasına ve bazı ihtiyaçların tedârikine kadar Diyarbekir'de beklemem icab edecektir.

Diyarbekir eyaletine bağlı olup, Bedirhan Bey idaresinde bulunan yerlere komşu olan Kaza ve Aşiret ihtiyar ve beylerine daha önce yazıldığı gibi sadece şimdiki hal ve tavırları hakkında bilgi sahibi olmak için hususi mektupları yazılmıştır. Ayrıca, zikredilen aşiret beylerinden Bedirhan Bey ile ittifak yapması umulan beylere dahi, "Bazı müzakereler için Diyarbekir'e gelmemiz icab etmiştir. Kalkıp gelesiniz." Şeklinde bir ifade içiren hususi mektuplar gönderilmiştir. Bu sefer, zikredilen emirlerin çoğu Diyarbekir'e gelmiş ve geriside gelmek üzeridir. Ayrıca, Bedirhan Bey'in şimdiki durumunu anlamak ve hem de kendilerini bildirmeyerek, yol buldukları halde, yardımcılarının kendisinden ayrılmasına teşebbüs emek üzere tarafımdan Cizre ve etrafına gönderilmiş olan casusların birkaç neferi geri dönmüşlerdir. Bunların ifadelerine göre; Bedirhan Bey ile bazı emirler arasında "Eğer Devlet-i Aliyye tarafından üzerine asker gelip ve muharebe meydana gelirse, biz seninle birlik olmayız ve senin ateşine yanmayız" şeklinde ifadeler geçmiş ve aralarında bazı ayrıklar meydana gelmiştir.²⁰⁶ Bundan dolayı Bedirhan Bey korku ve telaşa kapılarak ne yapacağını şaşırmıştır. Şimdiden Bedirhan Bey ile diğer emirlerin arasında bu şekilde bazı ayrılıkların vücuda gelmesi, müvaffakiyetin başlangıcıdır. Diğer casusların da geri dönmesiyle meselenin hakikatı ve doğruluğu daha açık bir şekilde ortaya çıkacağı için, durum yine etraflı bir şekilde hükümete bildirilecektir. Köleleri, tarih-i arizam günü, Ergani'den kalkıp Diyarbekir'e girmek üzere iken yolda posta tatarına²⁰⁷ rast gelinmiş ve durumun sadarete arzedilmesi lazım olduğundan bu ariza acele olarak yol üzerinde kaleme alınmıştır...²⁰⁸

²⁰⁶ BOA, IMM, Nr: 1263.

²⁰⁷ Posta tatarı, haberci anlamındadır.

²⁰⁸ BOA, IMM, Nr:1263.

2.Padişah'ın Bedirhan Bey'e Gönderdiği Mektup

Osmanlı hükümeti, bir taraftan Osman Paşa'yı Diyarbakır ve Cizre taraflarına sevk ederken, bir taraftan da Bedirhan Bey'in savaşı teslim olması ve halkın sıkıntıya düşmemesi için gayret sarfetmektedir. Bu amaçla Osman paşa'nın Elazığ'dan Diyarbakır'e hareketi sırasında, Padişahın emriyle Mabeyn başkâtibi Hamdi Bey tarafından Bedirhan Bey'e bir mektup yazılmış ve Diyarbakır ileri gelenlerinden Hasan Efendi vasıtasıyla gönderilmiştir. Yazılacak olan mektubun şu ifadeleri içermesi padişah tarafından uygun görülmüştü:

"Saltanat-ı Seriyenin umumi hükümeti içinde başka bir hükümet kurmak, yani Devlet-i Aliyye'nin memleketinin bir köşesinde başka bir idare şekli tutarak kendini müştakil bir hakim bilmek isteyenleri bulunduğu halde bırakmak şer'an ve mülken caiz olmayacağı beyana muhtaç değildir. Ve sizin ise hakiki niyetiniz ma'lum değil ise de, bulunduğunuz vadi uygunsuz ve bir vakitten beri takib ettiğiniz usûl ve hareketiniz yolsuzdur. Şimdiki durumunuzun bozulmasında ve ortadan kalkmasında görünen ehemmiyet, Saltanat-ı Seniyyeyi şimdiki tedbirlerin icrasında mecburiyet makamında bırakmıştır.

Daha önceki yazılarda da belirtildiği gibi, Devlet-i Aliyye'nin, şahsınıza karşı herhangi bir kast ve niyeti olmayarak, yüksek muradı ve kat'i maksadı ancak sizi bulunduğunuz yerden çıkarıp oralarda dahi adil hükümlerini manisiz olarak icra etmekten ibarettir. Siz, Devlet-i Aliyye'nin zorlayıcı ve açık olan kuvvetine karşı mukavemet mümkün olmayacağını anlayarak ve yüzünüzden bir takım acize ahalinin zarara giriftar olmasını ve hanedan ve taallukatınızın dahi harabiyetini istemeyerek, devlete sığındığınız halde, sizin için velinimetimiz padişahımız efendimizin inayet ve merhamet kapıları kapalı değildir. Çünkü Diyarbakır eşrâfından Yusuf efendi akrabasından olup, şimdi bazı maslahatlardan dolayı Dersaadet'te bulunan Hasan Efendi, sizin her vecihle padişahın emir ve fermanına itaat ve inkiyadınızın ve doğruca Dersaadet'e gelip Padişah'a iltica etmeye halis niyetinizin var olduğunu ifade etmişti. Ancak bazı cihetle daha

önceleri vahşete düşmüş olduğunuzdan kuvvetli bir emniyetin hasıl olması niyetinde bulunacağınız ve tarafımızdan te'mini havı bir mektup verilerek kendisi o tarafa giderse, derhal çıkıp bu tarafa geleceğiniz muhakkak olduğunu belirtilmişti.²⁰⁹ Sadece zatınıza ve hanedanınıza acıdığımdan bu vecihle te'minat icrasına mecbur oldum. Eğer kendinizin ve taallukatınızın menfaat ve selametini isterseniz, hiçbir endişe ve fikre kapılmadan hemen kalkıp bu tarafa gelmeniz icab eder. O halde can, mal, emlâk, ırz ve namusunuza kat'i zarar gelmeyecektir. İstanbul'da veya istediğiniz taktirde Rumeli'nin münasip bir yerinde mükemmel bir emniyet ve rahat ile ikamet etmenize müsaade edileceği hususunda size kuvvetlice söz veriyorum. Fakat bunun için tekrar yazı ve haberleşme ile vakit geçirerseniz, malumunuz olsun ki fayda vermez. Zira Anadolu Ordu-yi Hümayunu Müşiri Osman Paşa'nın öyle boş sözlerle bakmayarak me'muriyetinin gereğini yerine getireceği aşikardır. Bu cihetle iş bu mektubumuzun ulaşmasında şu hayırlı nasihatleri kabul ettiğiniz halde, hemen yola çıkmanız ve keyfiyeti Osman Paşa'ya bildirmeniz icab eder ve doğruca Ordu-yi Hümayuna gitmekle dehalet ettiğinizi Osman Paşa'ya beyan etseniz bu daha yolunda olur. Bütün memurlar verilen söz dairesinden çıkamayacaklarından dolayı o halde dahi rahat olmanız lazım gelir. İşte yalnız kendi faide ve selametinize sebep olacak yol doğrudan doğruya gösterilmiş olup, Devlet-i Aliye'nin ise isyan ehlini her yerde cezalandırdığı gibi affını isteyenlere de merhamet ettiği aşikardır. Artık siz istediğiniz yola gitmekte serbestsiniz (11 Cemaziyelevvel 1263/27 Nisan 1847)²¹⁰

3.Osman Paşa'nın Diyarbakır'dan Cizre'ye Hareketi

Osman Paşa, hükümetin uygun görmesi üzerine, Hasan Efendi'nin Cizre'den dönüşünü beklemeden ve askerî harekât için uygun olan bu mevsimi geçirmeden harekete geçmişti.²¹¹ Ordu-yi Hümayun, 9

²⁰⁹ Ancak daha sonraki olaylar, Hasan Efendi'nin hükümeti aldatmak ve Bedirhan Bey'e zaman kazandırmak için bu sözleri söylediğini ortaya koymuştur. Bu sebeple, Osman Paşa'nın marifetiyle, Hasan Efendi ve diğer bazı ileri gelenlerin Diyarbakır'dan uzaklaştırılmaları uygun görülmüştür. (BOA, İMM, Nr; 1308, 3 Zilkade 1263 (13 Ekim 1847) tarihli irade; BOA, AD, Nr; 609, s 33).

²¹⁰ BOA, İMM, Nr. 1259.

²¹¹ BOA, AD, Nr. 609, s. 15.

Cemaziyelahir Pazartesi günü Diyarbekir'den çıkacak Cizre üzerine yürüdü.

Ordunun Diyarbekir'de ikâmet ettiği müddet içerisindeki erzak vesair eşya ihtiyaçlarının karşılanması ile mühimmat, cephane vesair malzemelerin nakl ve sevki için lazım olan yük hayvanlarının celb ve tedârikinde, Diyarbakır valisi rahatını terk ederek ve geceyi gündüze katarak çok büyük fedakarlıklar göstermiştir. Gereken hazırlıklar yapılarak askere hiçbir surette zaruret ve meşakkat çektilmemiştir. Askerin gideceği yerlerde suyun kıtlığı cihetiyle zahmet çekmemesi için köy muhtarlarına ve ahalisine gereken emirler verilmiştir.²¹²

a.Yezdan Şîr ve Diğer Beylerin Teslimi:Yezdan Şîr, Bedirhan Bey'den önceki Cizre beyi ve Bedirhan'ın en büyük kardeşi olan Emir Seyfeddin (Sevdi)'in oğludur. Şimdiye kadar Bedirhan Bey ile birlikte hareket eden Yezdan Şîr, Osman Paşa'nın Cizre üzerine hareketi esnasında Bedirhan Bey'den ayrılarak, Osmanlı hükûmetine itaatini arz etmek üzere Musul valisi Mehmed Es'ad Paşa'ya sığınmıştı (16 Cemaziyelahir 1263/31 Mayıs 1847)²¹³

Yezdan Şîr'in bu şekilde Osmanlı hükûmeti tarafına geçmesi hem o bölgede hem de diğer beyler üzerinde ciddi tesirler meydana getirdi.²¹⁴ Yezdan Şîr'in teslim olmasından sonra, Musul valisi tarafından başta Bedirhan Bey'in kayınpederi Han Mahmud ve Nurullah Bey olmak üzere birçok aşiretlere, Bedirhan Bey'den ayrılarak hükûmete itaat etmeleri yönünde nasihatnameler yazılmış ve gönderilmiştir. Bu nasihatlerin de etkisiyle Hacı Behram kazası eski emiri olup, Bedirhan Bey tarafından katledilen Sait Bey'in oğlu Mir Mehmed ve Zibari aşireti ağası Üzeyr Ağa, 12 Cemaziyelahir 1263 (27 Mayıs 1847)'de Musul valisine sığınarak

²¹² BOA, İD, Nr: 7620, Diyarbekir Valisi'nin 12 Cemaziyelahir 1263 (27 Mayıs 1847) tarihli yazısı.

²¹³ BOA, İMM, Nr: 1269; BOA, İMM, Nr: 1268; BOA, AD, Nr: 609, s. 20-21.

²¹⁴ BOA, İMM, Nr: 1268.

Bedirhan Bey'den ayrılmışlardı. Böyle nüfuzlu şahısların git gide Bedirhan Bey'den ayrılmaya başlaması, onun gücünü ve kuvvetini kırmaktaydı.²¹⁵

Musul valisi Mehmed Es'ad, Yezdan Şîr'in "Rikâb-ı Hümayûn Kapıcıbaşılığı" rütbesiyle²¹⁶ taltif edilmesi için sadarete bir yazı göndermiştir. Es'ad Paşa'nın isteği uygun görülmüş, fakat Osman Paşa'nın haberi olmadan doğruca İstanbul'dan gönderilmekten ise, kendisine haber verilip de onun tarafından gönderilmesi daha uygun görülmüştür (18 Cemaziyelahir 1263 (2 Haziran 1847)).²¹⁷

b.Ferik Ahmed Paşa'nın Muş Taraflarına Memuriyeti:Osmanlı hükümeti, Bedirhan Bey ile birlikte Han Mahmud ve diğer Van beylerinin de mevcut idari statülerine son vermeyi kararlaştırmıştır. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi Han Mahmud, uzun zamandan beri bulunduğu bölgede bazı uygunsuz tavırlar sergilemekteydi. Ancak öncelikle hangi gailenin ortadan kaldırılması gerektiği hususunda görüş ayrılıkları vardı. Başta Erzurum valisi olmak üzere, Cizre'ye gönderilen Nazım Efendi ve Anadolu Ordusu'nda bulunan Ferik İsmail Paşa, önce Van meselesinin halledilmesini istemekteydiler.²¹⁸ Bir ara her iki meselenin birlikte halledilmesi düşüncesi de ortaya çıkmış fakat Zaptiye Nazırı Hafız Paşa gibi bazı devlet adamları tarafından uygun görülmemiştir.²¹⁹ Osmanlı hükümeti sonuçta, önce Bedirhan Bey gailisinin ortadan kaldırılmasına ve Van beylerinin bir müddet daha oyalanmasına kesin olarak karar vermişti. Erzurum valisi İzzet Ahmed Paşa ise, Van taraflarında bu kadar asker ve mühimmat toplanmışken, bu sene içerisinde Van meselesinin de halledilmesini ve ertesi seneye bırakılmamasını ısrarla istemekteydi.²²⁰

²¹⁵ BOA, İMM, Nr: 1269. Musul vadisi Esad Paşa'nın 16 C. Âhir 1263 (31 Mayıs 1847) tarihli yazısı.

²¹⁶ Bu rütbe, Padişahın yakını, Padişahın maiyyetinde bulunan ve hizmet eden kişilerin amiri anlamındadır (Geniş bilgi için bkz. M. Sertoğlu, a.g.e.)

²¹⁷ BOA, İMM, Nr:1268; BOA, AÖ, Nr: 609. s.20-21.

²¹⁸ BOA, İMM, Nr:1258; Lûtfî, a.g.e, s. 481.

²¹⁹ Lûfî, a.g.e, s. 476.

²²⁰ BOA, İMM, Nr:1258; BOA, İMM, Nr:1269.

Bu sırada Han Mahmud'un, kardeşini bir kısım kuvvetle Ahlat nahiyesi üzerine gönderdiği ve idarecisi olan Reşid Bey'i oradan çıkarıp, kendisinin de Bitlis üzerine yürüyeceği haber alınmıştı. Bunun üzerine zikredilen kazada bulunan nizamiye askeri kaymakamı Mehmed Bey, askeriyle birlikte karşı koymuş ve neticede Han Mahmud'un kuvvetleri, kaleyi boşaltarak kaçmışlardı.

Bu arada Bedirhan Bey'in, Osmanlı ordusuna karşı koymayıp, kaçarak, Van kalesine sığınacağı düşüncesi de söz konusudur. Hem Bedirhan Bey'in önünü kesmek ve hem de Van bölgesinde asayiş sağlamak için, Ferik Ahmed Paşa, Van'a gitmek üzere Muş tarafına hareket etmişti. Erzurum valisi, sadarete haber vererek Osman Paşa tarafından izin verilmesi için durumun kendisine bildirilmesi teklifinde bulunmuş ve teklifi uygun görülmüştür.²²¹ (17 C.Ahir 1263/1 Haziran 1947).

Osman Paşa'nın daha önce kesinleştirdiği plana göre; Erzurum civarında bulunan Ferik Ahmed Paşa maiyyetindeki altı tabur nizamiye askeriyle Bitlis kolundan Bedirhan Bey üzerine hareket edecekti. Ancak Osman Paşa Bohtan bölgesine vardığında maiyyetinde bulunan mevcut askerin yeterli olduğunu görmüş ve Ahmed Paşa'nın Van tarafına hareket etmesini emretmişti.²²²

Neticede, hem hükümetin, hem Erzurum valisinin ve hem de Osman Paşa'nın istekleri doğrultusunda her iki meselenin birlikte halledilmesine karar verildi. Osman Paşa, Bedirhan Bey üzerine yürürken, Ferik Ahmed Paşa da Van'ın üzerine harekete geçti.

c.Anadolu Ordusunun Cizre'ye Hareketi Sırasında Bedirhan Bey'in Durumu:Osmanlı hükümeti, her fırsatta, Bedirhan Bey gailisini savaşız olarak sona erdirme emelindeydi. Bu amaçla Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'ya birçok emir verilmiştir.²²³ Bundan dolayı Osman Paşa, Cizre üzerine hareketi sırasında, Diyarbekir'in bazı ileri gelenleri

²²¹ BOA, AD, Nr:609, s. 22

²²² BOA, İMM, Nr:1281/2, Osman Paşa'nın 27 ramazan 1263 (9 Eylül 1847) tarihli yazısı.

²²³ BOA, AD, Nr: 609, s. 12.

vasıtasıyla Bedirhan Bey'e bir mektup daha göndermişti. Bu emir ve mektuplar, Hükümetin, Bedirhan Bey'e karşı ne derece insafli ve uzlaşıcı hareket ettiğini göstermesi bakımından başlıbaşına önem taşımaktadır. Osman Paşa'nın ifadesine göre, Bedirhan Bey inatçı ve kararsız bir adam olduğundan Cizre'ye varılmadıkça, ne şekilde hareket edeceği şimdiden kestirilmemektedir. Ordu Cizre'ye yakınlaştığında, Bedirhan Bey'in nezdine gönderilen heyet de geri dönmüştü. Bedirhan Bey'le görüşmelerinin neticesi şuydu: "Bana beş ay mühlet versinler, kalemde oturayım, şöyle edeyim, böyle edeyim, sonra da Şam'a gideyim" gibi sözler söylemiş; nihayet de, "hele ordu Cizre'ye gelsin, bakalım nasıl olur" demiştir.²²⁴

Cizre'ye iki konak uzaklıkta, Kenek denilen yerde, Bedirhan Bey'in şeyhi, şeyh Salih, ahd ve emân almak için Osman Paşa'nın yanına gelmiş ve bir kâğıd verirken, Bedirhan Bey'i ben getiririm diye ifade etmişti. Bu isteği üzerine, Ordu Defterdarı tarafından bir mektup yazılmış ve şeyh yolcu edilmiştir.²²⁵

Osman Paşa, Cizre'ye ulaştığında Şeyh, Bedirhan Bey'in, "üzerine varılırsa iki el bir baş içindir" mealindeki mektubunu ve bir de Cizre'ye yakın bir yerde iki taraftan tayin edilecek selahiyetli memurların görüşmeleri teklifini getirmiştir. Ertesi gün, Cizre önünden akan Şat nehrinin (Dicle olsa gerek) karşı yakasına dağdan bir takım atlılar inip, tüfek atmak ve hezeyanlı sözler söylemek gibi edepsizliğe cesaret etmişlerse de, Şeyhin isteği üzerine kendilerine silahla karşılık verilmemiştir. Bedirhan Bey'in bu atlılar arasında olduğunu kesinlikle ifade ettiği için, derhal temin ve nasihatı bildirir bir mektup yazılıp, kaymakam Ahmed Bey'in yanına Şeyh de katılarak gönderilmişti. Şeyh, Bedirhan Beyle bir hayli görüşme yapılmış, getirilen mektupta işe yarar bir söz ve ifade bulunmamıştır. Kaymakam Ahmed Bey'in ifadesine göre; Bedirhan Bey, üzerine varılırsa savaşacağını söylemiştir. Buna cevaben Ahmed Bey, "size iki gün mühlet veriyoruz, güzelce düşünün. Mühlet bitinceye kadar hakkınızda hasım muamelesi yapılmayacaktır" diye nasihat etmişse

²²⁴ BOA, IMM, Nr:1272.

²²⁵ BOA, IMM, Nr:1272; BOA, IMM, Nr:1271.

de Bedirhan Bey, "mühlete ihtiyaç yoktur. Hemen bir saat evvel yapacağınızı yapınız, geleceğiniz varsa, göreceğiniz de vardır. Benim Orak adında sağlam ve kuvvetli bir kalem vardır. Siz değil, üç kral gelse zaptedemezler. Takatım kesilinceye kadar sizinle dögüşeceğim. Nihayet baş edemediğim halde kaleme çekileceğim" demişti. Bu cevabı, kendisinin bundan evvelki söz ve taahhütlerinin hiçbir ciddiyeti olmadığını meydana çıkarmıştır.

Cizre'ye sınır olan Hasankeyf adındaki mevkiye, Emin Paşa kumandasında yeteri kadar nizamiye ve başıbozuk askeri ve toptan kurulu bir müfreze gönderilmişti. Asker oraya varır varmaz, Bedirhan Bey'in Van'dan getirttiği Han Mahmud'un emrine verdiği atlı ve piyadeden oluşan üçbin kadar silahlı ile karşılaşmıştı. Sapa bir yerde uzaktan uzağa ateşetmeye başlamışlardı. Fakat taarruz etmemişlerdi. Çünkü Osman Paşa tarafından, Emin Paşa'ya kendisi Cizre'ye varıncaya kadar savaştan çekinip, verilecek emri beklemeleri bildirilmişti. Halbuki Han Mahmud, Emin Paşa'nın emniyet için ileri sürdüğü başıbozuk askerine ateş açmış, sonra geri çekilmişti.

Bu havalideki aşiretlerin gece vakti ordu basmakta şöhretleri vardı. Bu sırada hazırlıklar yapılan, fakat tam olarak gerçekleştirilemeyen böyle bir baskını, Osman Paşa, 28 Cemaziyelahir 1263 (12 Haziran 1847) tarihli arızasında şöyle anlatmaktadır: "Kaymakam Ahmed Bey'in Bedirhan'la görüşüp geri döndüğü gece, ileri karakolda bulunan başıbozuk askerlerimizi teftiş etmek üzere, Şat (Dicle) kenarına gitmiştim. En ileri noktaya vardığım zaman, nehrin karşı yakasında, kurşun tutumu bir yerde, Bedirhan Bey'in, yardımcılarıyla birlikte baskın yapmak için pusuya girmiş olduklarını, beri tarafa asker geçirmek için kelekler hazırladıklarını hemen oradaki köylüler haber verdiler. Ordugâhtaki Reis Paşa'ya hemen yaverimle emir göndererek, Miralay Mustafa Bey kumandasında bir tabur piyade, iki bölük süvari ve yüz kadar başıbozuk asker ve bir top celbederek, biz de nehrin beri yakasında pusuya girdik. Karşı taraf yakın olduğundan, bazı hareketlerden ve karaltılardan, hakikaten, asilerin pusuya girmiş oldukları ve sabaha yakın baskın yapacakları anlaşılmıştır.

Onlardan evvel davranılarak, üzerine baskın tarzında piyade ve top ateşi açılmış, Bedirhan'ın adamlarından kırk kadarının öldüğü görülmüştür. Bizim taraftan ise, kazaen bir süvari şehit olmuştur"²²⁶

Orduya baskın yapmak sevdasında iken, kendisinin baskına uğramasından ızdırap ve endişeye düşen Bedirhan Bey, şaşırılmış ve oralarda duramayarak yanındakilerle birlikte gerideki dağlara çekilmiştir. Nehir üzerindeki köprü bir müddet evvel Bedirhan Bey tarafından tahrib edilmemiş olsaydı birkaç yüz süvari ile kendisini takib etmek mümkün olabilecekti. Birkaç gün zarfında köprü, Osman Paşa tarafından tamir ettirilmiş ve 25 Cemaziyelahir 1263 (9 Haziran 1847) tarihinde Ordu, Cizre'den hareketle, Bedirhan Bey'in bulunduğu dağlık arazi istikametinde ilerlemeye başlamıştır.

Bedirhan Bey, 27 Cemaziyelahir 1263 1263 (11 Haziran 1847) tarihinde, hazırladığı ikibin kadar piyadesiyle, eski usullerinden olduğu üzere, Orduya beklenilmeyen yerden baskın yapmaya teşebbüs etmişse de, bu taarruzu, Ordunun yarım saat kadar yakınına sırf bu amaçla konulmuş olan yancılar tarafından görülerek, ateşle karşılanmış ve bir saat kadar devam eden savaştan sonra püskürtülmüştür.

Osman Paşa'nın ifadesine göre, Bedirhan Bey'in bir hayli süvarisi mevcuttu. Fakat hepsi derme-çatma, zorla tutma olduğundan, bir takım gizli teminat ile kısım kısım Anadolu Ordusu tarafına sığınmakta ve bir kısım da yine bu tarafa kaçmaktadır. Örneğin, 28 Cemaziyelahir 1263 (12 Haziran 1847) tarihinde Bedirhan Bey'in amcaoğlu ile akrabasından biri gelip orduya sığınmışlardı.

B. 1847 YILINDA HAN MAHMUD VE DİĞER BEYLERİN DURUMU

1.Had Abdal'ın Osmanlı Hükümeti Tarafına Geçmesi

Han Abdal, Van eyaletinde kendisine bazı kazaların yönetimi verilmiş olan Han Mahmud'un kardeşiydi. Ham Abdal, kendisi de bu kazaların idaresinde söz sahibidir ve Han Mahmud'la birlikte hareket etmektedir.

²²⁶ BOA, IMM, Nr.1272.

Dolayısıyla o da, Bedirhan Bey'e taraftardır. Ancak, 1847 yılına gelindiğinde, Han Abdal ile Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in aralarının açıldığı görülmektedir.²²⁷

Öncelikle Han Abdal'ın, Bedirhan Bey ve Han Mahmud'la arası açılmıştır. Bedirhan Bey, Bargiri, Hoşab ve Van kalelerini âdeta zapt etmek kasdıyla hizmetçilerinden birini Han Mahmud'a göndererek, Han Abdal'ın işin içinden çıkarılmasını istemişti. Bedirhan Bey'in bu isteği üzerine, Han Mahmud tarafından 15 Cemaziyevvel 1263 (1 Mayıs 1847) tarihinde Han Abdal'a bir mektup gönderilerek, Hoşap kazası idaresinin oğlu Mir Mehmed'e verildiği ve kendisinin bundan böyle ahalinin işine karışmaması gerektiği ve kendisine Hoşap'a yakın veya başka bir bölgenin idaresini verileceği ve maişetinin karşılanacağı ifade edilmişti. Bu durum Han Abdal'ın zoruna gitmiş ve bunun üzerine Han Abdal, Osmanlı hükûmetine itaat ettiğini ve Bedirhan Bey ile Han Mahmud'a muhalif olduğunu çevredeki aşiretlere ilan etmişti.²²⁸ Ayrıca Erzurum'a bir dilekçe yazıp ve bir adam göndererek, elinde bulunan kaleyi teslim edeceğini ifade etmişti.²²⁹

Han Abdal'ın bu durumu üzerine, Erzurum valisi Müşir Vecihi Paşa durumu İstanbul'a bildirmekte beraber, Han Abdal'ın dehaletini te'min için mes'uliyeti üzerine alarak, kendisine İstabl-ı Âmire Müdürlüğü²³⁰ payesinin verileceğini, Enderun Ağalarından Ali Ağa vasıtasıyla bildirmişti. Hediye olarak da bir harvani²³¹ göndermişti.²³² Bu te'minata karşılık olarak Van bölgesine hakim olan Han Abdal'ın, Vecihi Paşa'ya gönderdiği cevabı arıza şöyle başlamaktaydı.

"...Kürtler arasında kölenizin nüfûzunu kuvvetlendirmek hususuna dair Enderun-ı Hümâyûn'un seçkin ağalarından İzzetlû Ali Ağa kulunuz vasıtasıyla bir harvani gönderilmiş olduğundan, yolda karşılanmış ve giyilmiştir. Acizleri hakkındaki lütuf ve atufetleri neticesi olarak, İstabl-ı

²²⁷ BOA, AD, Nr: 609, s. 29.

²²⁸ BOA, IMM, Nr:1269

²²⁹ BOA, IMM, Nr:1271

²³⁰ İstabl-ı Amire Müdürlüğü, Saray'ın ahır işlerine bakan teşkilatın başı anlamındadır.

²³¹ Harvani: 1828 Elbise nizamnamesi ile devlet ricalinin, kürk giyme usulünün ortadan kalkması üzerine, giydiği yakası sırma işlemeli çuhadan üst elbisesidir

²³² BOA, AD, Nr: 609, s. 30; Sevgen, "Kürtler" C.II, S. 14, s. 59.

Âmire Müdürlüğü payesinin tevcih ve yüksek nişanında İhsan buyrulduğunu bildiren emirnâmeleri bütün aşiretler önünde okunmuş, hakkındaki yüksek cemileleri merâsimle ilan olunmuştur...²³³

Erzurum valisinin Han Abdal'a verilecek rütbe ve nişan hususundaki teklifi, padişah tarafından da uygun görülerek, durum Osman Paşa'ya bildirilmiştir (3 Şaban 1263/17 Temmuz 1847)²³⁴

Han Abdal, artık, hükümet lehine hizmetlere başlamıştı. Nitekim Van hanedanından Fazıl Bey'in, Van ve Hoşap kalelerini Bedirhan Bey'e vermeyi taahhüt ettiğini duyduğunda hemen harekete geçerek, kale muhafazasına memur edilen Yüzbaşı Süleyman Ağa ile birlikte, Van ve Hoşap kalelerinin Han Mahmud ve Bedirhan Bey taraftarlarının eline geçmesini önlemişti.²³⁵

2.Han Mahmud'un Osmanlı Ordusu'na Teslim Olması

Ferik Ömer Paşa kumandasındaki nizamiye ordusu ile Bedirhan Bey'in kuvvetleri arasında Cizre yakınlarında bir muharebe vuku bulmuş ve Bedirhan Bey'in kuvvetleri mağlub olmuştu. Diyarbekir başıbozuk askeri de, Bameru isimli bir mahalde bulunduğu sırada, Han Mahmud ve Bedirhan Bey kuvvetleri tarafından basılmış, Han Mahmud mağlub olarak savaş meydanından kaçmıştı (19 R.Evvel 1263/7 Mart 1847)²³⁶

Daha önce ifade edildiği gibi, Han Mahmud'un bazı olumsuz davranışlarından dolayı, Erzurum dolaylarında bulunan Ferik Ahmed Paşa'nın, Muş yoluyla Van tarafına hareket etmesi uygun görülmüştü. Bu sebeple Ferik Ahmed Paşa, 23 Cemaziyelevvel 1263 (9 Mayıs 1847) tarihinde Erzurum'dan yola çıkarak Van tarafına hareket etmiştir.²³⁷

Bedirhan Bey'in, Osmanlı ordusu karşısında düçar olduğu sayısız perişanîyet ve taraftarlarından bir çoğunun Ordu tarafına geçmesi, Han

²³³ Sevgen, a.g.m, s. 59.

²³⁴ BOA, AD, Nr: 609, s. 30-31.

²³⁵ BOA, IMM, Nr:1269.

²³⁶ . BOA, IMM, Nr:1274

²³⁷ BOA, IMM, Nr:1284, Ferik Ahmed Paşa'nın 23 Şaban 1263 (5 Ağustos 1847) tarihli yazısı.

Mahmud'u zor durumda bırakmıştı. Han Abdal tarafından gelen bir adamın ifadesine göre, eğer birileri aracı olursa, Han Mahmud teslim olmak için can atmaktadır. Bunun üzerine kendisine Binbaşı İsmail Ağa gönderilerek, rey ve emân verilmiş ve böylece Han Mahmud ve diğer Van beyleri de, Ferik Ahmed Paşa'ya teslim olmuşlardır.²³⁸

Han Mahmud ve Van ileri gelenleri, 20 Receb 1263 (4 Temmuz 1847) tarihinde Tatvan'da, Osmanlı ordusunu karşılamış ve Ferik Ahmed Paşa'nın yanına gelerek affedilmelerini rica etmişlerdir.²³⁹ Bu sırada Van'a hareket etmek üzere Tatvan'da bulunan Ahmed Paşa, maiyetindeki nizamiye askerini Van Göl'ü tarafından iki kola ayırarak, Van'ın üzerine sevk etmiştir. Ordu, 29 Receb (13 Temmuz) Salı günü Van'a girmiş ve saat 5:30'da Van kalesi ele geçirilmiştir. 6.Piyade Alayının 1.Tabur Binbaşısı İsmail Bey, yeterli miktarda askerle iç kaleye gönderilmiştir. Şimdiye kadar görülmediği halde, bu kez önce kalede sancak açılmış ve askerler surların üstünde ve burçlarda ayakta oldukları esnada toplar atılmış ve şenlik yapılmıştır. Oradaki askerler hep bir ağızdan üç kere "Padişahım çok yaşa" diyerek bağırılmışlardır.²⁴⁰

Böylece, birkaç seneden beri devleti uğraştıran Han Mahmud ve diğer Van beylerinin gaileleri ortadan kalkmış oluyordu. Ferik Ahmed Paşa, gereken yerlere yeterli miktarda askeri yerleştirdikten sonra, Erzurum tarafına hareket edecektir.

Ferik Ahmed Paşa'nın askerleriyle Van kalesine girmesinden üç gün sonra, 3 Şaban 1263 (17 Temmuz 1847), Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa Van'a gelerek orada yedi sekiz gün kalmıştır. Buradan ayrılacağı zaman Han Mahmud, Han Abdal ve diğer fesad takımını hapse koymuştur.²⁴¹

²³⁸ BOA, İMM, Nr:1281; BOA, İMM, Nr: 1276; BOA, AD, Nr: 609, s. 35.

²³⁹ BOA, İMM, Nr:1276.

²⁴⁰ BOA, İMM, Nr:1280, Ferik Ahmed Paşa'nın 1 Şaban 1263 (15 Temmuz 1847) tarihli yazısı.

²⁴¹ BOA, İMM, Nr:1284.

C.BEDİRHAN BEY GAİLESİ'NİN ORTADAN KALDIRILMASI VE SONUÇLARI

Van meselesinin sona ermesiyle sıra Bedirhan Bey'e gelmişti.

1.Bedirhan Bey'in Orak Kalesine Sığınması ve Burada Teslim Olması

Cizre taraflarında yapılan birçok muharebe ve baskında mağlup olan Bedirhan Bey, sonuçta ailesi ve dört beşyüz kadar adamıyla birlikte Orak kalesine sığınmak zorunda kalmıştı. Bedirhan Bey'in kardeşinin oğlu olan İbrahim Bey'le diğer bazı aşiret reisleri de, Orduya teslim olmuşlardı. (11 Recep 1263/25 Haziran 1847)²⁴²

Bedirhan Bey'in sığındığı Orak kalesi gayet metin, sarp ve etraftan üzerine varılması çok güç bir kaleydi. Bundan dolayı Bedirhan Bey, mağrurane bir şekilde bu kaleye kapanmış ve kalenin üstünden ve taşlar arasından tüfek ve top atmaya başlamıştı. Bunun üzerine, Anadolu Ordusu Reis-i Erkanı Sabri Paşa sol ve Ferik Ömer Paşa ve Beylerbeyi Mustafa Paşa sağ koldan ve Müşir Osman Paşa orta koldan yürüyüş yaparak ve her taraftan top, havan, humbara ve tüfek atılarak, üç gün üç gece kale kuşatılmış ve teslim olmaya zırlanmıştı. Dördüncü gün Bedirhan Bey, teslim olacağını bildirmiş ve kendisiyle birlikte iyal ve evlad ve taallukatına rey ve eman verilmiş olduğundan, iki oğlu ve hususi tebasıyla Ordu-yi Hümayun'a gelip teslim olmuştur.²⁴³ (15 Şaban 1263/29 Temmuz 1847).

2.Ordunun Taltifi

Osman Paşa, başta Van taraflarında bulunan Ferik Ahmed Paşa ve maiyyetindeki emirler olmak üzere,²⁴⁴ Ordu-yi Hümayunda bulunan diğer ferikler, Defterdar efendi, Liva paşaları, Hassa ve Dersaadet ve Anadolu ve Arabistan ordularının binbaşılara varıncaya kadar bütün emirler ve zabıtlere, hizmet ve gayretlerinden dolayı, rütbelerine göre

²⁴² BOA, AD, Nr. 609, s. 25-26.

²⁴³ Lutfi, a.g.e, s. 143; BOA, AD, Nr. 609, s. 31, 41.

²⁴⁴ BOA, AD, Nr. 609, s. 57.

çeşitli hediyeler vermiştir.²⁴⁵ Sadaretten gelen 14 Şevval 1263 (25 Eylül 1847) tarihli yazıda da bu durum uygun görülmüş ve bu gailelerin bertaraf edilmesinde emeği geçen bütün emir ve zabıtlara ve diğer yardımcılara mutlaka çeşitli hediyelerin verilmesi hususu ifade edilmiştir.²⁴⁶

Bedirhan Bey ile Han Mahmud ve ailelerini Samsun iskelesine götürmek için görevlendirilen komutan ve askerlerin de taltif edilmesine karar verilmiştir.²⁴⁷

Doğu'daki bu gailenin ortadan kaldırılmasından dolayı askerlerin taltifi için bir ferman çıkarılmış ve bu ferman bütün yurttan okunarak padişahın memnuniyeti bildirilmiştir (27 Cemaziyelahirî 1264/11 Haziran 1847)²⁴⁸

Ayrıca, Doğu hareketine katılan bütün asker ve komutanlara son olarak da, 1 Muharrem 1265 (28 Kasım 1848) tarihinde, bir yüzünde Kürdistan kulesi ve diğer yüzünde bir dağın üzerinde temsil olunan Orak kalesinin resmi bulunan madalyalar²⁴⁹ verilmiştir.²⁵⁰

3.Bedirhan Bey'in Tesliminden Sonra Bölgede Girişilen Faaliyetler

Bedirhan Bey Orak kalesinde Osmanlı ordusuna teslim olduktan sonra, Osman Paşa, bölgenin güvenliğini sağlamak ve halkın huzurunu te'min etmek için, hemen harekete geçti. Bu tarihlerde ülkenin sair yerlerinde uygulanan Tanzimat fermanını Van sancağında uygulamaya çalıştı. Ayrıca, yerli beylerin tekrar bölgede güçlenmelerini engellemek için de çeşitli uygulamalara başvurdu. Osman Paşa, bölgede gereken bütün düzenlemeler gerçekleştirilmeden ordunun bu bölgeden ayrılmayarak kışı, Mardin, Cizre ve Musul taraflarında geçirmesi düşüncesindedir.

²⁴⁵ BOA, IMM, Nr:1281.

²⁴⁶ BOA, AD, Nr:609, s. 58

²⁴⁷ BOA, IMM, Nr:1290, 16 Şevval 1263 (27 Eylül 1847) tarihli Arz Tezkiresi

²⁴⁸ BOA, ID, Nr: 9306

²⁴⁹ Bu madalyalar, bazı kaynaklara göre üç, bazılarına göre dört çeşitti. Bunlar altın ve gümüşten yapılmıştı. Yazının ifadesine göre; kendisinin gördüğü gümüşten yapılmış, 27 mm çapında ve 1,5 mm kalınlığında olan madalyanın bir tarafında Osmanlı Padişahının tuğrası, diğer tarafında Arap harfleriyle "Kürdistan", "Sene 1263" yazısı ve bir dağ resmi vardı. (Malmisanij, a.g.e, s. 85)

²⁵⁰ BOA, ID, Nr: 10184; Sevgen, "Kürtler", C.II, S. 16, s. 41.

a.Han Mahmud ve Maiyyetinin Dergül'e Sevki

Osman Paşa, Orduyu Orak kalesi civarında bırakarak, maiyyetinde bulunan birkaç yüz kişi ile birlikte Van'a hareket etmişti. Paşanın amacı Van'da işleri tamamen yoluna koyduktan sonra, tekrar ordunun dinlenme yeri olan Dergül'e dönmek ve orduya yetişmekti.²⁵¹ Osman Paşa, Van'a vardığında, icab eden yerlere yeteri kadar asker yerleştirmiş ve sonra ahaliden iltifata müstahak olanları taltif etmişti. Han Mahmud ile kardeşlerini ve sair fesad takımını da bir tabur asker refakatinde Dergül'e göndermiştir.

b. Van Sancağında Tanzimatın Uygulanışı

Hükümetin isteği doğrultusunda Van'da, Tanzimat-ı Hayriye icra olunmuştur. Bu sebeple burada birkaç tane mal ve tahrirat katibine ve bunların maaşlarının karşılanmasına ihtiyaç duyulmuştur. 17 Ramazan 1263 (30 Ağustos 1847) tarihinde ise, bu bölgede nüfus sayımının usûl ve nizamına dair layiha ve Padişah'ın talimatının suretleri çoğaltılmış ve asker zabitlerinden her tarafa münasip memurlar gönderilmiştir.²⁵²

Vergi tahsili hususunda da Tanzimat'ta öngörülen hususlar uygulanmıştır.²⁵³ Ancak Erzurum valisi, Sadarete gönderdiği bir yazısında, Van'da isyana teşebbüs eden zalimlerin zulüm ve baskılarından dolayı ahalinin halinin perişan olduğunu ifade etmişti. Bu sebeple a'sâr ve rüsûmat gibi vergilerin tahsiline teşebbüs edilse bile, memleket vergisinin bu senelik affıyla ahalinin azıcık teneffüs ettirilmesi gerekliydi. Ayrıca, görülen zafer eserinin zekatı olmak ve bu hayırlı teşebbüsün adil meyvesinin oradaki halka filen gösterilmesi lazımdı. Valinin bu düşüncesi Padişah tarafından da uygun görülmüş ve bundan dolayı başlangıçta verginin alınmaması kararlaştırılmıştır.²⁵⁴ Sadareten gelen 14 Şevval 1263 (25 Eylül 1847) tarihli yazıda ise, aşiretlerin zalimlerin zulmünden

²⁵¹ BOA, IMM, Nr: 1281.

²⁵² BOA, IMM, Nr:1284.

²⁵³ BOA, IMM, Nr:1283.

²⁵⁴ BOA, IMM, Nr:1278

kurtulmalarına karşılık bir şükür olarak vergilerini vermek istedikleri ve bundan dolayı vergi maddesinden vazgeçilmemesi şeklinde Osman Paşa'ya emir verilmiştir.²⁵⁵

Osman Paşa'nın gerçekleştirdiği diğer bir iş de, ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi, Van meclisi için azalar tayin edilmesiydi. Mecliste yer alacak şahısların isimleri tespit edilerek durum sadarete bildirilmiştir.

c.Büyük Kalelere Asker Yerleştirilmesi ve Küçüklerin İmhası

Bedirhan Bey ve Han Mahmud ile kardeşi Han Abdal'ın ellerinde olup kendilerinden alınan Orak, Çako, Kerasor, Hoşap, Behvanis ve Cizre'ye iki buçuk saat mesafede bulunan Mir Sevdin kalelerine icabına göre birer miktar piyade nizamiye askeri ve bazısına başıbozuk piyadesi yerleştirildi. Kasabanın içinde ve kalede kalmak üzere Van'da dahi Selim Paşa kumandasıyla iki tabur piyade ve dört bölük süvari ile yeterli miktarda top bırakılmıştı. Ayrıca bazı boğaz ve sarp yerlerde bulunan ve eşkıyılarında sıkıntılı anlarda içlerine girip, sığındıkları kalelerin olduğu gibi bırakılmasının zararlı olacağı ve yıkılmadıkça yine birkaç eşkiyanın birleşerek oralara girip sığınacakları kesindi. Bu kaleler yıkılmayıp, bunların ellerinde kaldıkça arasına içine girip birbirleriyle muharebe ederek, fukaraya zarar verdiklerinden ve çoğuna lüzum dahi olmadığından, hepsinin yıktırılmasına karar verilmiş ve yıktırılmıştır.

Şimdiye kadar devlet tarafından her hangi bir memurun gitmemiş olduğu Hakkari'ye dahi bir miktar başıbozuk askeri ile bir tabur nizamiye askerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Fakat öncelikle, askerlerin yerleşecekleri, suyu ve havası münasib olan bir mevkiinin tedariki için, hususi bir kolağasıyla, Hakkari Beyi Nurullah Bey'in kethüdası Süleyman Bey gönderilmişlerdir.²⁵⁶

d.Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Aileleriyle İstanbul'a Sevki

Osman Paşa'nın 27 Şaban 1263 (10 Ağustos 1847) tarihli arızasına

²⁵⁵ BOA, AD, Nr:609, s. 58.

²⁵⁶ BOA, İMM, Nr: 1284, Osman Paşa'nın 27 Şaban 1263 (10 Ağustos 1847) tarihli yazısı.

göre, gerek Bedirhan Bey ve teb'ası ve gerek Han Mahmud ile Han Abdal ve diğer yardımcıları, 30 Şaban 1263 (31 Ağustos 1847) tarihinde kendisi tarafından Mehmed Reşid Bey'e teslim edilerek İstanbul'a gönderileceklerdir. Reşid Bey'in himayesine, Samsun iskelesine varıncaya kadar beraberce gitmek ve emr ve muhafazasında bulunmak üzere, iki tabur piyade ve iki bölük süvari askeri verilecektir. Samsun'dan o tarafa da adı geçen şahıslar vapurla sevkedilecektir. Ancak Bedirhan Bey'in ailesi, kendisinden iki gün evvel yola çıkarılacaktır.²⁵⁷

Sadaretin, Padişah adına gönderdiği 11 Ramazan 1263 (24 Ağustos 1847) tarihli yazıda Bedirhan Bey'in ve Han Mahmud'un ailelerinden kimsenin bırakılmaması, hepsinin İstanbul'a gönderilmesi ve bu ailelerin sefaletе düşür ettirilmeyerek, mallarının ve eşyalarının muhafazasına dikkat edilmesi emredilmekteydi.²⁵⁸

Ordu merkezinden yola çıkarılan Bedirhan Bey, Han Mehmed ve aileleri, yukarıda belirtilen askerler refakatinde Trabzon'a götürüleceklerdi. Trabzon valisine gönderilen 5 Şevval 1263 (16 Eylül 1847) tarihli emirde, bunların muhafazalarına dikkat ve münasip bir vapurla Samsun tarafına gönderilmeleri istendi.

Canik muhassılına gönderilen emirde ise, söz konusu şahısların Trabzon vapuruna bindirilmemeleri, bunun yerine Tersane-i Âmire'den gönderilen hususi vapura bindirilmeleri ifade edilmektedir. Böylece Bedirhan Bey, Han Mahmud ve aileleri, Tersane-i Âmire tarafından gönderilecek hususi bir vapurla İstanbul'a gönderileceklerdi.²⁵⁹

4. Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un İstanbul'daki Durumları

Bedirhan Bey ile Han Mahmud ve aileleri, İstanbul'a gelmek üzere, henüz yolda iken kalacakları yer ve iaşeleri hususunda bazı müzakereler yapılmıştı. Neticede, daimi kalmak üzere tayin edilecekleri yerlere gönderilinceye kadar Zaptiye Nezaretinde kalmalarına ve orada muhafaza edilmelerine karar verildi. Fakat kalacakları dairelerin mefşuratının

²⁵⁷ BOA, İMM, Nr:1284; BOA, İMM, Nr:1283.

²⁵⁸ BOA, AD, Nr: 609, s. 39.

²⁵⁹ BOA, AD, Nr: 609, s. 40.

tamamlanması ve yiyeceklerinin temini hususunda Maliye Nezareti de bilgilendirildi.

Ayrıca Bedirhan Bey ve Han Mahmud takımlarının beraber Girid adasına veya Rusçuk'a gönderilmesi hususunda da çeşitli mütalâalarda bulunulmuş ve neticede bunların ayrı ayrı yerlere gönderilmesine karar verilmiştir. Buna göre; Bedirhan Bey ve tallukatı Girid'e; Han Mahmut ve takımı da Rusçuk'a gönderilecek ve oralarda muhafazalarına dikkat edilecekti²⁶⁰ (20 ramazan 1263/2 Eylül 1847).

Bedirhan Bey ve taallukatı İstanbul'a gelir gelmez, kolera haberinden dolayı hemen karantinaları yapılmıştır (11 Şevval 1263/22 Eylül 1847)²⁶¹

Bedirhan Bey'in, büyüğü 11 yaşında ve diğeri ikisi daha küçük üç oğlu vardı. Büyük oğlunun gözlerinde tavukkarası bulunduğundan askerlik mesleğine alınmamış, diğer iki kardeşi ile beraber babasının yanında gitmesine müsaade edilmiştir. Bedirhan Bey, hareketi gecesi İstanbul'da kalacak olan eşlerinden biriyle sabaha kadar vapurda kalmış, ona geride kalan malları, mülkleri hakkında yapılacak muameleyi anlatmıştı. Girid'e gitmek istemiyen maiyyetinden bir kısmı da İstanbul'da kalmıştı.²⁶²

Bedirhan Bey ve Han Mahmud İstanbul'da kaldıkları sırada asıl kalacakları yerlere götürülmeleri için hazırlıklar yapılmış ve 8 Zilkâde 1263 (18 Ekim 1847) tarihinde, kendilerini götürecek Vapur ve bölüklerin hazır olduğu belirtilmiştir.²⁶³

5. Bedirhan Bey ve Ailesi'nin Girid'e Gönderilmesi

Daha öncede belirtildiği gibi, Bedirhan Bey ve ailesinin, Girid'e gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Hazırlıklar yapıldıktan sonra 9 Zilkâde 1263 (19 Ekim 1847) de Ereğli vapuru ile yola çıkarılacaklardır.²⁶⁴

İstanbul'dan ayrılmadan önce, Bedirhan Bey'in yaptıklarına nedameti ve affedilmesinden dolayı minnet ve şükranını, bazı şifahî ifadelerini ihtiva eden iki rapor, Zaptiye müşirliğince saderete sunulmuştur. Evvelce

²⁶⁰ BOA, IMM, Nr:1285, 20 ramazan 1263 (2 Eylül 1847) tarihli Arz Tezkiresi.

²⁶¹ BOA, IMM, Nr:1289.

²⁶² BOA, IMM, Nr:1297.

²⁶³ BOA, IMM, Nr:1294.

²⁶⁴ BOA, IMM, Nr: 1297.

kendisine verilmiş olan nişan kendisinden alınarak ordu müşiri tarafından sadarete gönderilmiş ve oradan da Darphaneye teslim edilmiştir. Bedirhan Bey ile birlikte eski Cizre müftüsü Abdülkudusi ve Şeyh Abdülgani de sevk edilmişlerdir.²⁶⁵

Girid valisine gönderilen emirlerde; Bedirhan Bey ve ailesinin yerleştirilecekleri yerlerde güzelce muhafaza edilmesi, memleketleriyle her türlü yazışma ve haberleşme yapmalarının engellenmesi ve bu amaçla çiftlik, arazi gibi şeyleri almaya teşvik etmeleri gibi hususlar belirtilmiştir.²⁶⁶

Bedirhan Bey ve beraberindekiler, nizamiye ordusu binbaşlarından Osman Ağa'nın refakatinde 13 Zilkâde (23 Ekim 1847) de Girid'e varmıştır. Hükümetin adı geçen şahısların muhafazaları ile ilgili emirlerini dikkate alan Girid Müşiri, Kandiye kalesini daha metin ve güvenilir gördüğü için Bedirhan Bey ve ailesini burada hazırlattığı hanelere yerleştirerek, kendilerine refakat eden Binbaşı Osman Ağa'yı Dersaadet'e geri göndermiştir.²⁶⁷

6.Han Mahmud ve Ailesinin Rusçuk'a Gönderilmesi

Han Mahmud ve ailesinin de Rusçuk'a gönderilmesi emri, 20 Ramazan 1263 (2 Eylül 1847) tarihli arz tezkiresi üzerine çıkan irade ile verilmişti.²⁶⁸ Bedirhan Bey gibi, Han Mahmud ve ailesinin de İstanbul'dan çıkarılış tarihi 9 Zilkâde 1263/19 Ekim 1847)'tür.²⁶⁹

Han Mahmud ve beraberindekiler toplam olarak 12 kişidir.²⁷⁰ Bunlar, Seyr-i Bahri gemisiyle, İstanbul'dan Varna'ya ve oradan da Rusçuk'a sevk edileceklerdir. Varna'ya ulaşan Han Mahmud ve arkadaşları, Şumnu'dan gelen süvari Sağ-Kolağası Yahya Ağa kumandasındaki bir bölük süvarinin muhafazası altında Rusçuk'a sevk edilmişlerdir.²⁷¹ Han

²⁶⁵ Sevgan. a.g.m, s. 41

²⁶⁶ BOA, AD, Nr. 609, s. 42; BOA, IMM, Nr. 1304

²⁶⁷ BOA, IMM, Nr.1304; BOA, IMM, Nr.1322.

²⁶⁸ BOA, IMM, Nr.1285.

²⁶⁹ BOA, IMM, Nr.1297.

²⁷⁰ BOA, AD, Nr. 609, s. 43.

²⁷¹ Sevgen, a.g.m, s. 39-40.

Mahmud ve beraberindekileri Rusçuk'a götüren süvari bölüğü 13 Zilhicce 1263 (22 Kasım 1847)'te merkezi olan Şumnu'ya geri dönmüştür.²⁷²

Han Mahmud, kendisinin ve taallukatının geçimini sağlamak için acizdir. Bu sebeple, memleketlerinde bulunan eşya ve mallarının sattırılıp parasının kendilerine ulaşınca kadar idareleri için memleket sandığından biraz akçe verilmesi, Silistre valisine emredilmiştir (30 Zilkade 1263/9 Kasım 1847). Bir müddet sonra 18 Safer 1264 (25 Ocak 1848)'te gönderilen yazıda ise Han Mahmud'a geçici olarak Eyalet mallarından 1,100 kuruş verilmesi uygun görülmüştür.²⁷³

7.Osman Paşa'nın İstanbul'a Çağırılması

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, Doğu bölgesindeki gaileyi bertaraf edip, Bedirhan Bey, Han Mahmud ve arkadaşlarını İstanbul'a göndermişti. Bundan sonra, gerek Van'ın ve gerek Bedirhan Bey'in elinden kurtarılmış olan mahallerin asayişinin sürekli olarak te'min edilmesi için alınması lâzım gelen tedbirleri bizzat müzakere etmek ve hem de muvaffakiyetinden dolayı padişah'a karşı olan teşekkürünü ifade etmek için İstanbul'a gelmek isteyecek ve bunun için padişah'tan izin talebedecektir. Ancak Serasker Paşa'nın mütalâaları doğrultusunda, Osman paşa'nın o bölgeden ayrılıp ayrılmaması hususunun bir kere daha Meclis-i Vâlâ'da tartışılmasına ve daha sonra durumun kendisine bildirilmesine karar verilmiştir (16 Ramazan 1263 /29 Ağustos 1847).²⁷⁴ Daha sonra Osman Paşa' ya gönderilen 14 Şevval 1263 (25 Eylül 1847) tarihli yazıda, Doğu bölgesinde bulunan Anadolu ordusunun geçici olarak idare edilmesi doğrultusunda lazım gelen tedbirleri aldıktan sonra, İstanbul tarafına gelmeye çalışması ifade edilmiştir.²⁷⁵ Ancak Osman Paşa'nın kesin olarak ne zaman İstanbul'a döndüğü bilinmemektedir.

²⁷² BOA, İMM, Nr:1309.

²⁷³ BOA, İMM, Nr:1321; Sevgen a.g.m, s. 40-41.

²⁷⁴ BOA, İMM, Nr: 1284.

²⁷⁵ BOA, AD, Nr: 609, s. 58.

Osman paşa, İstanbul'a döndüğünde, Doğu bölgesinin daimi asayişinin sağlanması için alınması gereken tedbirleri hususunda yapılan görüşmelere katılmış ve bu doğrultuda kendisinden istifade edilmiştir.²⁷⁶ Fakat İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra hastalanarak vefat etmiş ve yerine Arabistan Ordusu erkanından Ferik Gözlüklü Reşid Paşa, Anadolu Ordusu müşiri olarak tayin edilmiştir (13 Muharrem 1264/22 Aralık 1847)²⁷⁷

8.Kürdistan Eyaletinin Oluşturulması

Bedirhan bey ve diğer ileri gelelerin tedip hareketlerinden sonra sıra Doğu bölgesinde daimi huzuru sağlamaya gelmişti. Bu bölgenin geleceğine dair Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın bazı mütalaâ ve ifadeleri bulunmakta idi. Bu ifadelerin icabının müzakere edilerek padişah'a sunulması için 19 Zilhicce 1263 (28 Kasım 1847) tarihinde Seresker Paşa, Fethi Paşa Reis Paşa, Anadolu Müşiri Osman Paşa, Nazır Efendi ve Müsteşar beyler Babıali'de toplanmışlardı.

Müşir Paşa'nın evvelki ifadesine göre ordu merkezi bulunan Harput kasabası, asker oturmasına yarar bir yer olmakla beraber, ordu kumandanlığı çevresinin kenarına isabet etmektedir. Van Gölü'nün karşı yakasında bulunan Ahlat kasabasının ise su ve havasının güzelliği, etrafının feyiz ve bereketi bakımlarından asker oturması için fayda ve kolaylığı vardır. Ordu dairesinin tamamıyla ortasında bulunduğu gibi, Harput'tan ziyade İran ve Rusya hudutlarına yakındır. Askeri mevkilerle bağlantısı ve her tarafa asker sevkinde kolaylığı vardır. Hususiyetle Doğu'nun kalbinde bulunduğu ve bu suretle Anadolu ordusunun yumruğu, devamlı olarak nezaret altında tutulması gereken aşiretlerin tepesinde bulunacağından dolayı, Ahlat'ın bundan sonra Anadolu ordusunun merkezi olarak seçilmesi lüzum ve keyfiyeti, Müşir Paşa'nın askeri ve mahalli bilgisine de dayanmaktaydı. Ayrıca askerî işlerden olduğu için, bir kere de Askerî Şûra'da müzakere edilerek neticenin,

²⁷⁶ Sevgen, a.g.m., s. 43.

²⁷⁷ Lütfi, a.g.e., s. 153; BOA, İD, Nr: 8626.

Padişah'a danışıldıktan sonra icabına bakılmasına karar verilmiştir.

Osman Paşa'nın ikinci derecede olan ifade ve beyanları, bölgenin mülkî idare ve teşkilatına ait idi. Paşa, itaat altına alınan Doğu bölgesinde emniyet ve asayişin temini, düzenin kurulması için buranın özel ve bağımsız bir idareye tâbi tutularak başına dirayetli, bilgili bir zatın getirilmesini; yani Diyarbekir eyaletiyle Van, Muş Hakkari sancakları, Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarından büyük bir eyalet kurulmasını teklif etmekteydi.²⁷⁸

Babıali'de alına kararlarına göre; Doğu'da sürekli bir nizamın te'sisi, ordu ile mülkiye işlerine memur olacak zatların müşterek gayretlerine bağlıdır. Bu sebeple yeni eyalet valisinin ordu merkezinde bulunmasında çok faydalar vardır. Ordu kumandanlığına merkez olması düşünülen Ahlat kasabasının aynı zamanda eyalet merkezi olması da düşünülmüştür. Osman Paşa'nın teklifi kabul edilerek, yeni bir eyaletin oluşturulması ve Padişahın buraların hakiki fatihi olduğunu hatırlamak üzere, "Kürdistan Vilayeti" diye adlandırılması uygun görülmüştür. Askerî Şûra'ca Ahlat kasabasının ordu merkezi olmasına karar verildiği taktirde, eyalet merkezinin de orada bulunması, eyaletin idaresine her cihetle seçkin ve tecrübeli bir zatın tayini, Babıali tarafından lüzumlu görülmüştür. Kürdistan valiliğine, dirayet, numus ve doğrulukla tanınmış, çok zamanlar buralarda hizmet görmüş ve memleket hallerine vâkıf bir zat olarak Musul valisi Es'ad Paşa seçilmişti. Müşir Paşa da bu zat hakkında iyi şahadet etmiştir²⁷⁹. Es'ad Paşa, Kürdistan Valisi olarak tayin edildiği için teşekkürlerini ifade edecektir.²⁸⁰ Musul valiliğine ise, eski Belgrad muhafızının tayin edilmesine karar verilmiştir.

Yukarıda arzedildiği gibi Diyarbekir eyaleti, yeni teşkil edilecek Kürdistan Eyaletine katılacağından bu hal birkaç gün evvel adı geçen eyalete tayin edilmiş olan Hamdi Paşa'yı rahatsız edecektir. Müşir Paşa'nın söylediğine göre; Erzurum valisi İzzet paşa, dirayet ve ehliyetli bir zat ise de, Diyarbakır'da iken uzun zaman çektiği hastalığın tesiriyle pek

²⁷⁸ Sevgen, a.g.m, s. 43.

²⁷⁹ Sevgen, a.g.m, s. 43-45.

²⁸⁰ BOA, İD, Nr: 8626.

işe yaramadığından ve istirahati arzu ettiğinden orada bırakılması münasip değildir. Fakat ileride iyileşeceği taktirde, işe yarar bir zat olmakla nerede olursa olsun kullanılabileceğinden değiştirilerek, Erzurum eyaletine Hamdi Paşa'nın tayini uygun görülmüştür.

Anadolu ordusu erkanından ve kıdemli feriklerden (Korgeneral) Sabri Paşa, kıdem, emek ve hizmetine ve bilhassa bu kere Doğu gailisinin bastırılmasında görülen gayretine binaen kendisinin mülkiye hizmetinde kullanılmasını istemekte olduğu, Müşir Paşa tarafından ifade olunmuştur.

Harput valisi Ali Paşa ise, evvelce idam olunan Ejder adındaki adamın yardımcısı ve öldürmek maddesinde vasıta ve ortağı olan kişilerle ilgili, daha önce gönderdiği şerî ilâmda²⁸¹ isimleri yazılı olan şahıslarla sonradan gönderilen kimselerin birbirine uymadığı görülmüştü. Bu ise araştırılması lazım gelen bir madde olduğundan padişah'ın isteğiyle yerli tahkik memuru gönderilmiş, henüz tahkikat neticesi alınmamıştır. Bunda iki şık olup, ya vali suçluları kaçırıp yerlerine başkalarını göndermiş veyahut kayıtsızlık ve gaflet neticesi olarak evvelki yazdığını bilmeyip sonra geliş güzel isimler bildirmiştir. Her iki halde de azli icab etmiş olduğundan tahkikat neticesinde suçu daha ağır cezalandırılmasını gerektirirse o vakit icabına bakılmak üzere şimdiden azledilerek, yerine Sabri Paşa'nın uhdesine vezirlik rütbesi verilerek, Harput valiliğine tayini uygun görülmüştür.

Yukarıda arzedildiği gbii Van, Diyarbekir, Cizre, Bohtan ve Mardin, yeni Kürdistan eyaleti dahilinde bulunacaklarsa da, bunların hepsi büyükçe yerler olduğundan bir eyalet içinde bulunan böyle başlıca sancakların mahsus kaymakamlarca idare edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Van kaymakamlığına, ordu maiyyetinde bulunup gayreti görüldüğünden uhdesine mirimaran rütbesi ihsan buyrulan Mehmed Reşid Paşa'nın tayini; şu anda Diyarbekir defterdarı bulunan Süleyman Paşa'nın şimdiki memuriyeti lağvedildiğinden Diyarbekir kaymakamlığına tayini; Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarının birleştirilerek kaymakamlığına şimdi Van kaymakamı olan Mustafa Paşa'nın getirilmesi kararlaştırılmıştır.

²⁸¹ İlâm: Bir davanın sonucunu gösteren resmi belge anlamındadır.

Oluşturulacak Kürdistan Eyaletinin malî işlerinin idaresi için de birinin tayini lazımdır. Herşey yeniden yapılacağı cihetle, iktidarlı bir zatın lüzumu malum olduğundan Erzurum defterdarı Tevfik Efendi, Maliye usullerine vâkıf zat olarak ve hakkında Müşir Paşa da şahitlik ettiğinden, uhdesine ulâ rütbesinin ikinci sınıfı ihsan buyrularak Kürdistan Eyaleti Defterdarlığına tayin edilmiştir.²⁸² Bu suretle açılacak olan Erzurum Defterdarlığına, Halep eski malmüdüdü olup dirayet ve doğruluğu ile tanınan Mucip Bey getirilecektir. Musul eyaletinde Tanzimatın icrâsı kabul edildiği taktirde birinin defterdar olarak tayini icab edeceğinden, doğruluğu ve malî işlere vukûfiyeti dolayısıyla Harput defterdarı Mehmed efendinin; bu suretle açılacak olan Harput defterdarlığına da Divan-ı Hümâyûn hocalarından dirayet ve doğruluğu ile tanınan Nazif Efendi'nin tayini tasvib olunmuştur.

Yeniden teşkil edilecek Kürdistan Eyaleti'nin genişliğine ve padişahın himmetinin eseri olduğuna alâmet olarak şer'î işleri için, ilmiyye yolunda mahreç (ilmiyye rütbesinden İstanbul Mollalığı yolunun ilk payesi) itibariyle yeni bir mansıbın oluşturulması münasib görülmüştü. Ayrıca Padişahın fetihlerinden ilmiyye yolunun da merhamet hissesini alması muvaffık görüldüğünden, emir ve ferman-ı padişahiye uygun görüldüğü taktirde, din ve şariat bilgisi geniş olan bir zatın şeyhülislamlık tarafından seçilerek Kürdistan Mollası olarak tayin edilmesi lüzûmlu görülmektedir.

Kürdistan eyaletinin genişliğine ve memuriyetinin önemine göre maaşlarının dolgun olması lazım geleceğinden, oraya seksenbin; Musul valiliğine altmışyedibin; Van, Cizre ve Diyarbekir kaymakamlarına onyedışerbin; Kürdistan Mollasına, bölgesine dahil kazaların nâiblerini tayin ederek o cihetle mahallî gelirlerinden başka, yardım olarak ikibin beşyüz kuruş maaş tahsis olunmuştu. Bunun toplam ikiyüz elli iki bin beşyüz kuruş ve yıllığı altıbin altmış kese (2.525.000 kuruş) tutmaktadır. Erzurum valisi İzzet Paşa görevden alındığı taktirde kendisine bir miktar akçe ihsan buyrulması padişahın şanından olacaktır. Anadolu ordusu erkanı Bekir Paşa ve İzzet Paşa'ya yedişerbin kuruş maaş tahsili

²⁸² Sevgen, a.g.m. s, 45-46; Lutfi, a.g.e, s. 153.

Padişah'ın müsaadesine bağlıdır. harput valisi Ali Paşa'ya da yedibin beşyüz kuruş verildiği taktirde bütün maaşların yıllık toplamı altıbin altıyüz kese (2,833,333 kuruş) tutmaktadır. Bundan başka Kürdistan, Musul ve Cizre'de kullanılacak kâtipler için ayda biner keseden yılda ikiyüz kese; Zaptiye neferleri için beşbin kese tahmin olup, bu sûrutle tahsisi gereken maaş toplamı tahminen onikibin sekizyüz keseye (5.333.333 kuruş) ulaşmaktadır.²⁸³

9 Şevval 1264 (8 Eylül 1848)'de Kürdistan Valisi Es'ad Muhlis Paşa, birçok sebepler bildirerek, eyalet merkezinin Ahlat'tan Erzurum'a naklini istemişti. Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Paşa'da aynı tarihli raporunda bunu tasvip ederek Erzurum'un ordu merkezi olması dolayısıyla Kürdistan eyaletinin merkezinin ya burada veya Muş'ta bulunmasının faydalı olacağını bildirmişti: Bu ifadelerden, ordu merkezinin Ahlat'a nakline Askerî Şûra'nın muvaffakat etmemesi üzerine yine Erzurum'da kaldığı anlaşılmaktadır 1264 (1847), 1265 (1848) ve 1269 (1852) yıllarına ait irâde defterlerindeki birçok yazışmalarda, Kürdistan eyaletinin tamamen kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁴ Ancak ülkenin Doğu bölgesinin bir kısım topraklarının "Kürdistan" olarak tanımlanması, ileride bir takım sıkıntılara yol açacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti, bu tabiri eskiden beri coğrafi bölge anlamında kullanırken, daha sonra bazı çevreler, değişik maksatlarla değişik anlamlarda kullanmaya başlayacaklardır. Kürdistan eyaletinin resmen kurulmuş olması, bundan sonraki konuların izahı sırasında bizi de böyle bir tabiri kullanmaya zorlayacaktır.

9.Yabancıların Memnuniyeti

Doğu harekâtının nihayet bulması, emniyet ve asayişin iâde edilmesi üzerine bölgede idarî ve adlî teşkilata ve Tanzimat-ı Hayriyyenin tatbikatına başlanılmıştı. Düzenin iâde edilmesi yabancıları da memnun edecektir Bu cümleden olarak İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Kavley

²⁸³ Sevgen, a.g.m, s. 46.

²⁸⁴ Sevgen, "Kürtler" B.T.T. Dergisi, C. II, S. 17, s. 50.

(Cowley), 26 Temmuz 1847 tarihli tezkireyi Hariciye Nezaretine gönderip hükümetinin memnuniyetini bildirmişti:

“İngiltere Elçisi, Osmanlı ordusunun Bedirhan Bey’e karşı kazandığı galabeden dolayı en içten tebriklerini arzeder. Elçi, Osmanlı hükümetini bugünkü harekâta mecbur eden insanî sebepleri, alınan tedbirleri, Padişah hazretlerinin takdirlerini kazanan âdil ve merhametli fikirleri layıkıyla takdir etmektedir. Elçiliğimizin memuriyet dairesi içerisinde bir takım zulümler ve diğer kötü olayların def’ ve men’î için bunca övünülecek çalışmalar yapılmış, Hristiyan ve günahsız ölümlerin intikamı alınmıştır. Elçi, beğendiği ve övdüğü insaniyet yararına ve umûmun emniyeti namına olan her türlü çalışma ve vuruşmanın muvaffakiyet ve zaferle sonuçlanması için dua etmesinin manasız bir cesarete yüklenemeyeceğini umar. Elçi, bu fikir ve temennilerinin kabine azası bulunan paşalar hazretlerine bildirilmesi hususunda Hariciye Nazırı efendi hazretlerinin himmetlerini rica eder. Padişah Hazretlerinin uzun zaman makamlarında şevket ve şan ile kalmaları elçinin en has niyazıdır.

Yakında muazzam Osmanlı Devleti’nde âyin ve mezhep maddelerine dair olan bütün imtiyazların ortadan kaldırılmasıyla, Zat-ı Hazret-i Mülûkane, yalnız inançları bakımından birbirinden farklı olup yoksa Saltanat-ı Seniyyelerine karşı sadakat ve istikamette eşit olan muhtelif unsurlardan kurulu büyük bir milletin padişahı bulunacaklarında şüphesi olmadığı ifadesini, elçi, Hariciye Nazırı Efendi hazretlerine malum olan üstün saygısının tekrarına güzel bir vesile saymıştır.”²⁸⁵

Sadaret, durumu arz tezkeresiyle Mabeyin Başkâtipliğine bildirmiştir. Elçinin bu yazısı, te’dip hareketinin Avrupa da pek büyük ve müsait tesiri görüleceğine delil ve başlangıç sayıldığından, teklif edildiği gibi kendisine padişah’ın memnuniyetini bildirir uygun bir cevap yazılması irade buyrulmuştur (21 Şaban 1263/4 Ağustos 1847)²⁸⁶

Doğu bölgesinde düzenin iâde edilmesinden ve yeni bir huzur ve güven ortamının oluşmasından memnun kalarak, Babıali’ye teşekkürlerini ileten diğer bir yabancı grubu da Ermenilerdir. Ermenilerin, Ermeni Millet Meclisi vasıtasıyla Babıali’ye ilettikleri şükran dilekleri, 7 Muharrem 1264 (16 Aralık 1847) tarihli arz tezkeresinde şöyle ifade edilmektedir:

²⁸⁵ Sevgen, “Kürtler” B.T.T. Dergisi, C. II, S. 16, s. 42.

²⁸⁶ Sevgen, a.g.m, s. 42-43.

"...Van şehri ve civarında oturan reâyâ ve berâyâ kullarının bir müddetten beri Kürt taifesinden göre geldikleri zulüm ve baskıların, padişah hazretlerinin himmetleriyle def' ve ref' edilmesinden dolayı reâyânın âsâyışı ve berâyânın istirahatı hasıl olmuştur. Bütün fakir ve zayıf kuları sevinç ve sūrûra mazhar olmuşlardır. Bundan dolayı Padişaha teşekkürlerini arz etmektedirler..."²⁸⁷

²⁸⁷ BOA, IMM, Nr. 1315.

IV. BÖLÜM

BEDİRHAN BEY'İN 1847'DEN SONRAKİ DURUMU

A.BEDİRHAN BEY'İN GİRİD HAYATI

Daha önce ifade edildiği gibi Bedirhan Bey, Orak kalesinde teslim olduktan sonra İstanbul'a gönderilmiş ve orada üç hafta kadar kaldıktan sonra 9 Zilkâde 1263 (19 Ekim 1847) tarihinde Girid adasına yollanmıştı. Bedirhan Bey'in sürgün bulunduğu Kandiye'deki hayatı tedkike değer mahiyettedir. Kendisi orada bir kısım emlâk ve arazi almış, yavaş yavaş kendine bir mevki yapmıştır.²⁸⁸

1.Bedirhan Bey ve Arkadaşlarının Ekonomik Durumu

Bedirhan Bey'in Kandiye'deki ekonomik durumu iyi değildir. Burada ev almak ve geçimini sağlamak için mevcut akçesinden 100.000 kuruşu, faizle Kandiye ahalisinden iki kişiye vermiştir. Geriye kalan akçesi de en yakın zamanda tükenmek üzeredir. Bundan dolayı Bedirhan Bey, Girid valisine başvurarak, daha önce Anadolu Ordu-yi Hümayunu Meclisi marifetiyle kendisine vekil tayin edilen şahıs vasıtasıyla, Cizre ve Bohtan bölgesinde bulunan emlâk ve mallarının satılıp paralarının Girid tarafına gönderilmesini istemişti. Ayrıca bu dilekçe ile beraber emlak ve malların kayıtlı olduğu bir adet defter de Gired valisine sunulmuştu. (11 R. Evvel 1264/17 Şubat 1848). Girid valisi durumu Sadarete ve Sadaret de meclise bildirecektir (15 R. Evvel 1264/21 Şubat 1848). Mecliste bu teklif uygun görülmesine rağmen, başka bir düşünce de gündeme gelecektir. Bu da, Bedirhan Bey olayı için muharebe zamanı yapılan külli masrafların hepsinin veyahut mümkün olduğu miktarının, kendisinin ve arkadaşlarının mal ve eşyasından tazmin edilmesi hususudur. Bu husus daha önce padişah tarafından da uygun görülmüştü. Ancak Bedirhan Bey teslim olduğu zaman, Osman Paşa tarafından kendisine mal ve canının

²⁸⁸ Sevgen "Kürtler" B.T.T. Dergisi, C. II, S. 17, s. 50.

korunacağına dair teminat verilmişti. Eğer mal ve emlâkının bir kısmına el konulursa, verilen söze sadık kalınmamış olacaktı.²⁸⁹ Gerçi savaş masrafına karşılık olarak kendisinden alınacak tazminat, müsadere nevinden olmadığı cihetlerle, evvelki karar icrâ olunduğu halde pek de verilen sözler geri alınmış gibi olmazdı. Fakat mevcut emlâkın istenilen tazminata kâfi geldikten sonra, Bedirhan Bey'e, Girid'de emlâk almak için geriye akçe kalıp kalmayacağı kesin olarak belli değildi. Şayet bütün emlâk parası tazminata giderse ve tasarrufunda bulunan mirî mallar ile başkalarından gaspettiği husûsi emlâk da çıkarılırsa, kendisi tamamen açıkta kalacak ve ailesini geçindiremeyecekti. Bundan dolayı, kendisine ait olan bütün emlâk ve malların satılıp vekili vasıtasıyla parasının gönderilmesi hususu uygun görülmüştür.²⁹⁰

Bedirhan Bey ile beraber Girid adasına gönderilen Cizre müftüsü Abmdülkuddus Efendi, Şeyh Abdülgani Hakkarî ve oğlu Abdülhalık, Şeyh Azraî, Es'ad, İbrahim ve Abdullah Beyler ile Osman Efendi, Tahir ve Hacı isimli kimselerin de durumu; Bedirhan Bey'den farksızdır. Memleketlerin de aile ve akrabaları sefaletle maruz kalmış, kendileri dahi zarurete giriftar olmuşlardır. Bu sebeplerden dolayı ismi geçen şahıslar da Girid valisine baş vurarak kendi memleketlerine gitmek istediklerini ifade etmişlerdir. Durum Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmiş ve orada müzakere edilmeye başlanmıştı. Neticede, adı geçen şahısların memleketlerine dönmeleri sakıncalı görülmüş ve bunun yerine ailelerinin Girid'e gönderilmesi sebeplerinin oluşturulmasına; Bedirhan Bey gibi bunların da emlâk ve mallarının satılarak parasının kendilerine gönderilmesine karar verilmişti. Konu ile ilgili emirler Kürdistan valisine de bildirilmişti. Ayrıca Girid valisine de, söz konusu şahısların emlâk durumları anlaşıncaya kadar kendilerine ev kiralarını ve geçimlerini sağlamak üzere eyalet mallarından akçe verilmesi hususunda bazı emirler verilmiştir (25 Şevval 1624/24 Eylül 1848).²⁹¹

²⁸⁹ BOA, İMM, Nr: 1337, 3 Şaban 1264 (5 Temmuz 1848) tarihli Meclis Mazbatası

²⁹⁰ BOA, İMM, Nr:1337.

²⁹¹ BOA, AD, Nr: 609, s.59.

Yukarıda belirtilen hususlar dikkate alındığında Osmanlı hükümetinin, gerek Bedirhan Bey ve ailesinin, gerek diğer arkadaşlarının ve gerekse Bedirhan Bey'in elinden alınan mahallerde yaşayan ahalinin rahat ve huzur içerisinde yaşamasına çok dikkat ettiği görülmektedir. Hatta Bedirhan Bey'in satılan emlak ve mallarının geliri kendisine kâfi gelmezse, maaş tahsis edilmesi de kararlaştırılmış ve durum ilgili valiliklere bildirilmiştir.²⁹² (1 Muharrem 1265/28 Kasım 1848). Bundan sonra ise sıra, alınan bu kararları uygulamaya gelecektir.

Bilindiği gibi, Girid adasında bulunan Bedirhan Bey ve arkadaşlarının kendi memleketlerinde bulunan emlak ve eşyalarının satılması, orada bulunan akraba ve ailelerinin yanlarına gönderilmesi padişah tarafından uygun görülmüştü. Bundan dolayı, emlak ve malları ile ilgili bilgileri ihtiva eden iki parça defter suretleri Kürdistan valisine gönderilerek yazılı olan maddeler hakkında gerekli araştırma ve incelemelerin yapılması istenmişti. Kürdistan valisi de, Cizre kaymakamı ve memleket meclisi vasıtasıyla gerekli incelemeleri yaparak, Bedirhan Bey'e ve diğer arkadaşlarına ait olan mal ve eşyaları tespit etmiştir. Tespit edilen mal ve eşyaların satılarak, parasının sened karşılığında vekillerine teslim edileceği hususunda Meclis-i Vâlâ'ya bilgi verilmiştir. Ayrıca Bedirhan Bey ile birlikte Girid'e gönderilen şahısların ailelerinin Cizre bölgesinde bulunmalarının bazı dedikoduları sebep olduğu ve buradan gönderilmeleri dahi hususi bir mübaşirin tayinini gerektirdiği ifade edilmişti. Ancak çoğunun mal ve eşyaları az olduğundan, bunların Girid'e gönderilmeleri lazım geldiği taktirde ya Girid malarından veyahut hazinece kabul buyrulmak üzere, tayin edilecek mübaşirden sened alınarak, uğrayacakları kazaların mallarından herbirerlerinin yol masrafına kâfi gelecek kadar akçe verilmesinin gerekli olduğu Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmiştir.

Ayrıca, Bedirhan Bey ve arkadaşlarının Cizre bölgesinde olup yanlarına celbetmek istedikleri köle ve cariyelerinin, gerçek esir olmayıp vatanlarına gittikleri anlaşılmıştır.

²⁹² BOA, ID, Nr: 10184.

Bütün bu bilgiler Meclis-i Vâlâ'da değerlendirilmiş ve burada bazı kararlara varılmıştır. Buna göre; madem ki Bedirhan Bey ve arkadaşları bir daha memleketlerine gitmeyecekleri cihetle, iyâl ve evlâtlarının dahi yanlarına gitmeleri lazım gelmektedir. Padişahın merhameti sayesinde şimdiye kadar bu maddeden dolayı hayli masraflar yapılarak buna dahi bakılmayacaktır. Bunun için gerek Bedirhan Bey'in ve gerek arkadaşlarının ne kadar evlad ve iyalleri varsa, toptan Cizre taraflarından kaldırılıp yol masrafları Diyarbakır emvâl sandığından verilerek Tarsus iskelesine indirileceklerdir. Oradan da münasip bir gemi ile Girid adasına gönderilmeleri hususu Kürdistan valisine bildirilecektir. Gemi masrafı ve sairenin Adana mal sandığından verilmesi için dahi Adana valiliğine emir verilecek ve durum Girid valisine de beyan ve hikaye olunacaktır. Fakat bunların o taraftan Girid'e gönderilmelerinden her bir kazada ne masraf olur ise, tasarrufa riayet olunarak, her yerin meclisleri marifetiyle tespit edilecek ve bu meclislerden sened alınarak hesaplanması için İstanbul'a gönderilecektir. Hazinece dahi gereğinin yapılması için durum maliye nezaretinde bildirilecektir (20 Zilhicce 1265/7 Kasım 1849)

Meclis-i Vâlâ'da yapılan bu görüşmeler ve alınan kararlar, 25 Zilhicce 1265/12 Kasım 1849) tarihli tezkire ile padişah'a sunulmuş ve padişah tarafından uygun görülmüştür (29 Zilhicce 1265/16 Kasım 1849)²⁹³.

2. Bedirhan Bey'in İstanbul'a Çağırılması

Bedirhan Bey'in şimdiki halinden dolayı kendisine emniyet gelmesi için tedbir alınması lüzûmunu emreden irâde-i seniyye üzerine, Ramazan ayının ilk gecesi Sadrazam Reşit Paşa, Serasker Paşa, Ömer Paşa, Ali Galip paşa ve Arabistan ordusu müşiri, Maliye Nazırının konağında toplanmışlardı. Bunların müzakerelerine göre; Bedirhan Bey'in aftan emin olmadığı takdirde günün birinde kaçarak yine kötü hareketlere başvurması ihtimalden uzak değildir. Bulunduğu yerde muhafaza tedbirlerinin kuvvetlendirilmesi ise, meyusiyet ve dehşetini arttırmaktan başka bir netice veremeyecektir. Hakiki ahvâlini bilenlerin ifadelerine göre Bedirhan Bey

²⁹³ BOA, İrâde Meclis-i Vâlâ, Nr:4394.

akıl ve fikir sahibi bir adamdır. Eğer padişah'ın, O'nun hakkındaki müsait fikir ve niyetleri kendisine anlatılarak te'min edilirse, padişah'ın lütfunun kadar ve kıymetini bilerek iyi hareket edeceği kuvvetle umulmaktadır. Kendisine te'minatın başlangıcı olarak yumuşatıcı ve güven hissini verici bir mektup yazılarak Girid valisine gönderilmelidir. İstanbul'da oturabileceği anlatılmalıdır. Girit'te bir miktar arazi aldığı için şayet orayı tercih eylediği surette maaşına bir miktar daha zam yapılabileceği, istediği taktirde Anadolu tarafında olmamak şartıyla Rumeli havalisinde bir memuriyet de verilebileceği, kendisine ifade edilmelidir. Ancak bu tekliflerle Bedirhan Bey şimdiki düşünceli ve çekingen halden kurtarılabilirdi. Hatta Bosna eyaletinin hududuna yakın olmayân bir yerinde Bedirhan Bey'i istihdam etmede hiç bir sakınca olmadığını ilaveten Ömer Paşa beyan etmiştir.²⁹⁴

Bu esasları ihtiva etmek üzere kaleme alınan arz tezkeresi, Sadaretçe Sultan Abdülmecid'e sunulmuş ve irâdesi çıkarılmıştır. On yıl kadar Girit'te oturduktan sonra Bedirhan Bey, İstanbul'a gelmeyi kabul ettiği için gönderilmesi lüzumu, Reşit Paşa tarafından Girit valisi Veliyüddin Paşa'ya bildirilmişti. Kendisine yüzellibin, mihmandar tayin olunan valilik mühürdarı İbrahim Efendi'ye yirmibeşbin kuruş yol parası verilerek hususi vapurla İstanbul'a gelmesi temin edilmiştir.

Bedirhan Bey İstanbul'a gelince beşbin lira ihsan edilerek hakkında başka lütuflar da yapılmış ve ne gibi istekleri bulunduğunun arzı ferman buyrulmuştu.²⁹⁵ Bedirhan Bey, isteklerini resmi bir kağıda yazarak, padişah sayesinde hal ve geleceği temin edildiği için Padişah'ın ömrünün bereketine dua ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, tekrar Girid'e yerleşmek istediğini, fakat ailesi ve dairesi kalabalık olduğu için maaşınının yetmediğini belirterek, ihsan buyrulacak maaşın evladına kalmak üzere tahsis edilmesini istirhâm etmiştir. Ancak tahsis edilecek maaşın evlatlarına kalması hususuna gerek görülmemiş ve diğer şahısların evlatları için sağlanan imkanların, Bedirhan Bey'in evlatları için de

²⁹⁴ Sevgen, a.g.m, s. 50-51.

²⁹⁵ Lütüfi, a.g.e, s. 504.

sağlanacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Bedirhan Bey'in ihtiyacı dikkate alınarak hususi olan yedibin kuruş maaşı bir kat zam olunarak ondörtbin kuruşa çıkarılmıştı. Girit'te yıkılmış olup inşâsına mecbur olduğu haneye sarfetmek ve yol masrafını karşılamak üzere padişahın bir ihsanı olarak 75.000 kuruş miktarı dahi hediye verilmişti. Tâbi'lerinden yanında bulunup vatanlarına gitmelerinde herhangi bir sakınca olmayan adamların dahi kendilerine verilen 75 kuruş maaşın kesilmesiyle memleketlerine gitmeleri için izin verilmiş ve 500'er kuruş yol harçlığı ikram edilmişti. Bedirhan Bey'in kardeşleri olan Salih Bey ve Es'ad Bey'in de, daire sahibi olduklarından ve hususi maaşları ile kendilerini idare edemediklerinden dolayı, maaşları artırılmıştı. Salih Bey'in eski maaşı olan 700 kuruşun 1400 kuruş ve Es'ad Bey'in evvelki maaşı olan 200 kuruş üzerine dahi 800 kuruş ilave edilmesiyle 1000 kuruşa ve akrabalarından olan Osman Bey'in maaşının da 400 kuruştan 800 kuruşa çıkarılması uygun görülmüştü. Bunun yanında, Bedirhan Bey'e "Mir-i Miranlık" (Beylerbeyi, Paşalık) rütbesi de verilmiştir (17 Muharrem 1274/6 Eylül 1857)²⁹⁶

Bedirhan Bey, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra memuriyetle Girit'e dönmüş ve orada sekiz yıl daha kalmıştır. Bu sırada ortaya çıkan Giriş ihtilâlinde islâm ve Hristiyanlar arasındaki ihtilafın yatıştırılmasına çalışmış, hatta bir olayda Kandiye Hristiyan ailesini evinde muhafaza etmiştir. Diğer bir olayda ise, vilayet tarafından maiyet vapuruyla Hanya'ya gönderilip tesirli telkinlerle karışıklığın bastırılmasında hizmet etmiş ve olaydan sonra ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmiştir.²⁹⁷

B.BEDİRHAN BEY'İN İSTANBUL HAYATI

Girit adasında meydana gelen karışıklıklardan sonra Bedirhan Bey ve ailesi İstanbul'a gelmişlerdi. Burada yedi sene kaldıktan sonra Şam'a nakledeceklerdir. Bedirhan Bey, Şam'a nakletmeden evvel, 19.000 kuruş maaşla geçinemediğini bildiren iki dilekçe ile hükümete ma'ruzatta

²⁹⁶ BOA, İrade Meclis-i Mahsus, Nr: 423.

²⁹⁷ Lütfi, a.g.e, s. 504; Sevgen, a.g.m, s. 51.

bulunmuştu. Bu dilekçeler Sadaretten şu arz tezkeresiyle Mabeyin Başkâtipliğine sunularak iradesi çıkarılmıştır:

“Merhametli efendim hazretleri, maaşlarda yapılan indirim sırasında kendi maaşının da indirileceği ifade edildiğinden bahisle bazı ma’ruzât ve merhamet-i seniyyeyi isteyen saadetlü Bedirhan Paşa’nın vermiş olduğu dilekçeler ekli olarak sunulmuştur. Paşanın maaşı evvelce zaptolunan emlâkine karşı tahsil olunduğu gibi eski Musul valisi Yahya Paşa da bu arada maaşının emlâk ve evkâf gelirinden olmak üzere tahsil edilmiş olduğunu ve kalabalık aile sahibi olduğunu bildirmiştir. Her ikisi de gayet yaşlı ve padişahımız efendimizin inâyet ve şefkatlerine layık kıdemli devlet bendelerindendir. Buna binaen padişahımızın sayelerinde kalan ömürlerini sıkıntısızca geçirmek üzere maaşlarının kesintisiz ve mümkün olduğu kadar aksamadan verilmesi suretiyle hayır dualarının alınması, padişahımızın yüksek şanı icabından görünmüş ise de olbabda ve her ne suretle emir ve ferman sadır olursa ona göre hareket olunacağı beyanıyla övücü tezkeremiz yazıldı efendim (2 Cemaziyelevvel/1 Eylül 1867).”

Bu tezkire üzerine çıkan irâde ise şöyledir:

“Aciz kullarının maruzatıdır: Tanzim ile alınan iş bu yüksek sadaret tezkerelerinde zikrolunan dilekçeler, efendimizce görülmüş ve her iki paşanın maaşlarının kesintisiz ve imkân nisbetinde aksamadan verilmesi, şerefle çıkmış olan emir ve irade-i padişahî iktizasından olarak zikredilen dilekçeler yine yüksek katlarına iâde kılınmıştır. Olbâbda emir ve ferman efendimizindir (3 Cemaziyelevvel 1284/2 Eylül 1867).

Bu tezkireye ekli olan Bedirhan Bey’in iki dilekçesi, içinde bulunduğu mali zorluğu, ailesinin 110 nüfustan fazla olması dolayısıyla, verilen 19 bin kuruştan bir kısmı söylenildiği gibi bu kere azaltılırsa büsbütün geçinemeyeceğini açıkça ifade etmesi bakımından önemlidir.²⁹⁸

“Aciz kullarının ma’ruzatıdır: Padişahımızın sayelerinde ihsan buyrulan 19.000 kuruş aylıkla çoluk çocuğumu idareden aciz bulunduğum meydandadır. Geçenlerde Ağustos tamamıyla mahvolduğu gibi, bu defa yapılacak indirim dolayısıyla 3470 kuruş daha azalacağı anlaşılmıştır. Bu

²⁹⁸ Sevgen, a.g.m, s. 51-52.

sebeple nasıl ve hangi sermaye ile idare edeyim diye bütün bütün hayretler içerisinde kaldım. Çünkü evimde bulunan kalabalık nüfus köle ve cariye değil ki satarak azaltayım. Hizmetçi değil ki kovayım. Cümlesi çoluk çocuğum olup 110 kişiden fazladır. Bunları bu miktar maaşla nasıl geçindireceğimin endişesi ve kaygısı içindeyim. Geçen 1275 yılında da yüzde onbir indirme yapılmış ve maruzatım üzerine makam-ı devletleri kulunuzu bu indirimde muaf tutmuş, geçmişlerle beraber maaşım tam olarak verilmişti. Bu kere de indirme umumi ise de, yine kölelerini umûm arasında tutmayıp af buyurmalarını yüksek şefkat ve merhametlerinden istirham eylerim. Bana emsal olarak değil memleketimizde, belki yabancı diyarlarda da kimse bulunmayacağından kölenizin diğerlerine emsal tutulmayacağını da ümit ve istirham ederim.

Bizim geçimimiz, ya lütfedilen maaşla veyahut kölenizin Kürdistan eyaletinde bulunan dokuz köyünden altısı yine devlet malı olarak kalıp geri kalan üçünün kölenize ihsan buyrulmasıyla olacaktır. Bu halde aile efradımın çoğunu bu köylere gönderip orada çift ve çubukla geçimlerini sağlamak, geri kalanları da ihsan buyrulacak maaşla burada geçindirmem icab edecektir.

Oğlum Necip Bey kulları dört yıldan beri Meclis-i Vâlâ mazbata kaleminde çalışmakta, bir hayli bilgi sahibi olunmuş bulunmaktadır. Yüksek sayelerinde rütbe-i salise (üçüncü rütbe) sahibi olan oğlum kölenizin, maaşımdan indirilen ölçüde bir maaşla ya Gümrük veya Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) meclislerinden birine âza olarak çırağ buyrulursa yine bize faydası olacaktır. Sözün kısası, aciz kulunuzun padişahımızın merhametinden başka sığınacak yerim yoktur.²⁹⁹ Dertlerimi kabul ve lûtf ile dinliyecek olan zat-ı devletlerinden başka da bir sığınağım bulunmadığından bütün endişe ve ızdırabımla halimi, merhametli nazarlarınızın önüne sermek cesaretinde bulundum. Emellerimi taşıyan elim, ihsanla dolu eteğinizden tuttu. Yetkin cömertliğinizden mahrum kalmayı Allah göstermesin. Halime göre yüksek şanınıza yakışan ne ise onun yapılması suretiyle kulunuzu bu yaştan sonra çoluk-çocuğum

²⁹⁹ Sevgen, a.g.m, s. 52.

yanında utandırmayıp her suretle padişahımız efendimiz hakkında hayırlı dualarıma ve Zat-ı Devletinizin şeref ve şanının yükselmesi hususundaki temennilerime aralıksız devam etmeme imkan bahşedilmesi niyazını arza cesaret eyledim. Olbâbda ve herhalde emir ve ferman, lütûf ve ihsan efendimizindir. 12 Sefer 1284 (15 Haziran 1867).

Bedirhan Bey, Sadrazam Ali paşa'ya sunduğu bu arizadan iki ay sonra maaşının üç ayda bir verilmesinden dolayı çektiği sıkıntıyı tekrar Sadrazama bildirmek mecburiyetinde kalmıştır (21 Rebiyülahir 1284/23 Temmuz 1867)³⁰⁰

C.BEDİRHAN BEY'İN ŞAM HAYATI VE ÖLÜMÜ

Bedirhan Bey, İstanbul'da yedi sene kaldıktan sonra Şam'a gitmiştir (1283/1866). Şam'da iki sene yaşadıktan sonra (1286/1869)'da orada vefat etmiş ve Salahiye mevkiinde toprağa verilmiştir.³⁰¹

Bedirhan Paşa, 1869'da Şam'da öldükten sonra geride 63 kişilik kalabalık bir aile kalmıştır. Aşağıdaki belgede görüleceği gibi 4 eşi, 5 odalığı, 21 oğlu, 21 kızı ve 10 torunu vardır. Bunların hep beraber imzalayıp Sadarete sundukları arıza şudur:

"Yüksek Sadaret makamına, Cenab-ı Hak, Padişahımızın ömürlerini arttırsın. Babamız Bedirhan Paşanın ölümü, 53 kişiden ibaret bulunan ailesinin fertlerini elem ve keder içerisinde bıraktığı gibi, geçim hususunda uğradığımız sıkıntının düşüncesi de hepimizi hayrete düşürmüştür. Geçenlerde Şam'da kira ile oturduğumuz ev bir kaza sonucu bütün mal ve eşyamızla birlikte yanmış, bu felaket neticesinde elde ve avuçta birşey kalmamasının ızdırabı, felaketimizi sonsuzluğa götürmüştür. Bilindiği gibi rahmetli, devletin merhamet ve terbiyesine sığındığı zaman bütün mal ve gelirinden uzak ve mahrum kalmasına karşılık, padişahımızın lütfü olarak kendisine 19.000 kuruş aylık bağlanmıştı. Bu yüksek lütûf ile dirilmiş ve sevinmişti.

³⁰⁰ Sevgen, a.g.m, s. 52-53.

³⁰¹ Sevgen, a.g.m, s. 51; Lütfi, a.g.e, s. 504.

Bugün padişahımızın merhamet ve iyilik severliklerinden başka bir dayanakları olmayan 63 aciz ve kimsesizlerin geçimleri ancak bu maaşa bağlı bulunduğundan, bunca zamandan beri sayesinde yaşadığımız padişahımızın merhametine sığınarak rahmetlinin maaşının tamamen ailemiz fertlerine bölüştürülmesini rica ediyoruz.”

Bu dilekçe, Dahiliye Nazırlığınca hazırlanan ve maaşın varisler arasında paylaşımını gösteren bir pusula ile birlikte Suriye valisi Müşir Mehmed Said Paşa'ya gönderilmiştir. (19 Rebiyülahir 1286/29 Haziran 1869). Pusulada gösterilen paylaşımın adaletli bir şekilde yapıp yapılmadığı hususunda M.Said Paşa'nın fikri alınmış ve M. Said Paşa, gönderdiği cevap yazısında; paylaşımın âdil olduğunu belirtmiştir (21 Rebiyülahir 1286/1 Temmuz 1869)³⁰²

Sadaret, maaşların tahsis edilmesi hakkındaki tezkiresini 19 Cemaziyelahir 1286 (25 Eylül 1869) tarihinde Mabeyin Başkâtipliğine sunmuştur. Tezkirede şu hususlar ifade edilmektedir:

“...Bedirhan paşa, Doğu'da yurt sahibi ve gayet nüfûzlu olduğu halde o taraflarda yapılan ıslahat münasebetiyle ailesiyle birlikte bu taraflara nakledilmiş ve Doğu'daki emlâki devletçe ele geçirilerek geçinmesi için kendisine maaş bağlanmıştı. Bu maaş ele geçirilen emlâk bedeli olduğu için varislerine intikali icab etmektedir. Ailesinin fertleri bir takım aciz ve nasipsiz kimselerdir. Defterde gösterilen paylaşımın her birinin haline göre ortalama ve hakkaniyet derecesinde olduğu Suriye valiliğince tastik edilmiş olduğundan bu paranın, sözü edilen defterde paylaşıldığı gibi, dağıtılması ve verilmesi hususunun Maliye Nezareti'ne havalesi gerekmektedir.”

Arz tezkeresinde belirtilen maddeler padişah tarafından da uygun görülmüş ve durum Maliye Nezaretine bildirilmiştir.³⁰³ Be şekilde padişahın lütfuna mazhar olan Bedirhan ailesi, uzun bir süre daha devletin hizmetinde bulunacaktır.³⁰⁴

³⁰² Sevgen, a.g.m, s. 53-55.

³⁰³ Sevgen, a.g.m, s. 57.

³⁰⁴ Sevgen, a.g.e., s. 119.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Güneydoğu Anadolu'yu fethettikten sonra, aşiret yapısı güçlü olan yerlerin idaresini, bazı kanunlar çerçevesinde, yerli yöneticilere bırakmıştı. Bu yerli yöneticilerden biri de, kendisine 1830'da Cizre ve Bohtan mütesellimliği verilen Bedirhan Bey'dir. 1843'e kadar devlete çok yararlı hizmetlerde bulunan Bedirhan Bey, bu yıldan itibaren kendi başına bazı hareketlere girişecek ve devletçe hoş görülmeven olumsuz tavırlar sergilemeye başlayacaktır. Fakat bunda Musul valisi Mehmed Paşa'nın rolü büyüktür. Çünkü Mehmed paşa her fırsatta onu İstanbul'a şikayet etmektedir. Bedirhan Bey de devletin güvenini kazanma düşüncesindedir. Ancak Bedirhan Bey'in giriştiği 1843 ve 1846 Nasturi olayları ve Musul İngiliz Konsolosuna gönderdiği itaat şartnamesi, hem Osmanlı Hükümeti'nin düşüncesini tamamen değiştirecek ve hem de yabancıları harekete geçirecektir. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, yabancıların da tesiriyle, bir taraftan askerî hazırlıklara girişirken, diğer taraftan da Bedirhan Bey'i te'min edip kolay bir şekilde yola getirmeye ve başkalarına zarar vermeden bu gaileyi ortadan kaldırmaya çalışacaktır.

Osmanlı Hükümeti'nin bütün te'min gayretlerine rağmen Bedirhan Bey, Anadolu ordusuna teslim olmayacak ve çok güvenilir bir yer olarak gördüğü Orak kalesine sığınacaktır. Kale, Osman Paşa kumandasındaki Anadolu ordusu tarafından kuşatılarak kısa zamanda ele geçirilecek ve zor durumda kalan Bedirhan Bey teslim olmak mecburiyetinde kalacaktır. (15 Şaban 1263 /29 Temmuz 1847). Anadolu ordusuna teslim olan Bedirhan Bey, ailesi ve Van yöresi hakimi Han Mahmud ve adamları ile birlikte İstanbul'a nakledilecektir. Kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Han Mahmud Rusçuk'a; Bedirhan Bey ve ailesi de Girid adasına gönderilecektir. Bedirhan Bey, bir müddet Girid'de kaldıktan sonra İstanbul'a ve oradan da Şam'a gidecektir. Bir süre Şam'da da yaşadıktan sonra orada vefat edecektir (1869).

BİBLİYOGRAFYA

A.ARŞİV KAYNAKLARI

1.Belgeler

a.İrâde Tasnifi

İrâde Mesâil-i Mühimme (İMM)

İrâde Dahiliye (İD)

İrâde Meslis-i Vâlâ (İMV)

İrâde Meclis-i Mahsûs (İMM)

2.Defterler

609 Nolu Ayniyât Defteri (AD)

B. TE'LİF ESERLERİ

Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, Cilt, VIII, Nşr: A.Şeref, Der-Sa'âdet, 1328

Akçura, Yusuf. Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Ankara, 1988.

Akgündüz, Ahmed. Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1994

Bruinessen, M. Van. Ağa, Şeyh ve Devlet, Çev: R. Arslan, Ankara (?)

Buruinessen, M. Van. Kürdistan Üzerine Yazıylar, İstanbul, 1993

Celil, Celile. XIX.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, Ankara 1992

Çakaloğlu, Cengiz. P. Averyanof'a Göre Doğu Anadolu (Y. Lisans Tezi), Erzurum, 1995

Çay, A. Haluk. Her Yönüyle Kürt Dosyası, TTK Yayını, Ankara, 1993

Halfin. XIX.Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, İstanbul, 1992

Karal, E.Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara, 1995

Kuran, Ercüment Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler, Der: Mümtazler Türköne, Ankara, 1994

Kuran, Ercüment. "Türkiye'de Kürt Meselesi", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 79, (Ağustos 1992), s. 157-159

Küçük, Cevdet, Tanzimat Devrinde Erzurum, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1975

Lewis, Bernad. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1995.

- Malmîsanij. Cizira Botanlı Bedirhaniler, İstanbul, 2000.
- Minorsky, V. "Kürtler", İ.A.C.IX, MEB Yay., s. 1089-1114.
- Moltke, H. Von. Türkiye Mektupları, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul, 1969
- Ögel, Bahaeddin-Yıldız, H. Dursun-Kırzioğlu, M. Fahrettin-Ersöz, Mehmed-Kodaman, Bayram-Çay, A.Haluk. Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ankara, 1992
- Özkaya, Yücel. Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık, Ankara, 1994
- Pakalın, M. Zeki. Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, ?
- Sertoğlu, Mithat. Osmanlı Tarihi Lûgatı, İstanbul, 1986
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C, II, S. 14, (Kasım 1968)
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C, II, S. 15, (Aralık 1968)
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C, II, S. 16, (Ocak 1969)
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C, II, S. 17, (Şubat 1968)
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C. II, S. 13, (Ekim 1968)
- Sevgen, Nazmi, "Kürtler", BTT Dergisi, C.I, S. 12, (Eylül 1968)
- Sevgen, Nazmi. "Kürtler", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.I, Sayı: 11, (Ağustos 1968)
- Sevgen, Nazmi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara, 1982
- Shaw, Stanford J. –Shaw, Ezel Kural. Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II, s. 25-33.
- Streck, M. "Bohtan", İ.A, Cilt. Iı, MEB Yay.
- Süreyya, Mehmed. Sicill-i Osmanî, C.II, IV, İstanbul 1311
- Şahin, Hasan. "Kırım Savaşı (1853-1856) Sırasında Rusların Doğu Anadolu'daki Aşiretleri Elde Etme Gayretleri", Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi, Sayı: 11, Erzurum, 1999.
- Şemsettin Sami. Kâmûsu'l-A'lâm, C.III, Ankara, 1996
- Şener Sami, Osmanlı'da Siyasî Çözülme, İstanbul, 1990.
- Şeref Han. Şerefnâme, Çev: M. Emin BOZARSLAN, İstanbul, 1990

- Tuncel, Metin-Özaydın, Abdülkerim. "Cizre", İ.A. C. VIII, D.İ.B. Yay.
- Uluçay, Çağatay. 18.ve19.Asırlarda Soruhanda Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul, 1955
- Ünal, M. Ali. "XVI.Yüzyılda Palo Hükümeti", XI.Türk Tarih Kongresi, C.III, Ankara, 1994
- Ünal, M.Ali. Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1999
- Xemgin, Ethem. İslâmiyetten Osmanlılara Kadar Kürdistan Tarihi, C.II, İstanbul, 1997
- Zeki, M.Emin. Kürdistan Tarihi, Ankara, 1992

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, Orda ve Lise öğrenimini Diyarbakır'da tamamladı. 1993 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 1997 yılında buradan derece ile mezun oldu. Aynı yıl Tarih Bölümü'nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 1998 yılında Artvin Kinalıçam İlköğretim Okulu'nda Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak görev aldı. Halen bu görevine devam etmektedir.

Hatip YILDIZ

